

FOLD

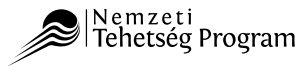
FÖLD

VMTDK TOP-TÉMÁK 10.

A sorozat és a kötet szerkesztője:
Csányi Erzsébet

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

A kötet az NTP-HHTDK-M-22 és az NTP-SZKOLL-22 számú projekt
keretében jelent meg.

FÖLD

A VMTDK top-témái 10.

Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium
Újvidék, 2023

TARTALOM

Előszó 7

TANULMÁNYOK

Radnai Dániel Szabolcs

SZÁRAZ MÉG A FÖLD

(*A nemzeti költészet popularizálása az Illés-együttes és a Szörényi–Bródy szerzőpár munkásságában*) 9

Deák Iréna

SZÜLŐFÖLDDDEL KAPCSOLATOS ASSZOCIÁCIÓK

KOGNITÍV NYELVÉSZETI ELEMZÉSE 29

Francia Edina

FÖLDÜNK FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSÉNEK

JOGI FELTÉTELRENDSZERE SZERBIÁBAN

AZ UNIÓS CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN 73

Orsós György

KIÉ A FÖLD?

(*Szimbolikus politika pécsi és szarajevói utcanevek tükrében*) ... 97 5

A FÖLD TOP-TÉMÁHOZ KÖTŐDŐ MŰVÉSZETI ALKOTÁSOK

Albert Éva, Gavran Emma, Major Evelin, Pap Rebeka,

Móricz Virág Kinga, Petro Éva, Rasztovác Henrietta,

Rózsa Viola, Turi Orsolya

GAIA (*performansz*) 111

Turkály Emma

FÖLD ELŐTTEM, FÖLD UTÁNAM

(*festmény, mixed-média*) 112

Turkály Emma

KÖRÜLÖTTEM (*kombinált technika*) 113

Monyov Glória

ELTART A FÖLD, CSAK LEGYEN, AKI MŰVELJE

(*kombinált technika*) 114

Szabó Kornélia

PORBÓL LETTÉL, PORRÁ LESZEL (*kombinált technika*) .. 115

Varga Emília

4 ELEM (*festmény*) 117

ELŐSZÓ

2019-ben a Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferenciát a FÖLD (GAIA) jegyében szerveztük meg, egyben a VMTDK földjét, talaját is kerestük. A földről, az anyaföldről, a szülőföldről, hazáról, a lábunk alatti talajról, iszapról, sárról, ingoványról, porról, homokról szóltak a művészeti szekció alkotásai és egyes kutatások. A plakátunk pedig egy földcsuszamlást ábrázol, amely a FÖLD szóból bomlik ki, a képen kibontakozik a föld anyaga, struktúrája, belseje, mondhatnánk: a föld gyomra, bele.

A föld jelenti számunkra a szilárd pontot, de szörnyetegként ellenünk is fordul, ha lavina zúdul ránk és életünk végén is föld temet be bennünket.

A világteremtés kezdetére a görögök Uranoszt, az eget és Gaiát, a földet helyezték. A reneszánsz tudósok pedig felfedezték, hogy a föld nem lapos tányér, hanem gömb alakú és mozog, forog... Csodálatos világ vesz bennünket körül, emberi ésszel szinte felfoghatatlan, hogy amit szilárdnak hiszünk, az állandó körforgásban van, mégis megtart bennünket...

Kötetünk kiemel néhány olyan dolgozatot, amely a föld kérdését közelíti meg a sajátos szakterület irányából: ilyen például a szülőfölddel kapcsolatos asszociációk kognitív nyelvészeti elemzése, Földünk fenntartható fejlődésének jogi feltételrendszere, a dalszövegek nemzeti narratívái.

Betekintést nyújtunk a rendezvény földdel kapcsolatos művészeti alkotásainak világába is.

Csányi Erzsébet

TANULMÁNYOK

Radnai Dániel Szabolcs

SZÁRAZ MÉG A FÖLD

A nemzeti költészet popularizálása az Illés-együttes és a Szörényi–Bródy szerzőpár munkásságában^{1}*

Jelen előadás egy tágabb kutatás része, amely a magyar populáris zene történetében – azon belül is a Kádár-rendszer könnyűzenéjében – megjelenő nemzeti narratívákat vizsgálja. A vizsgáldás fókuszában az áll, hogy az 1960–70–80-as évek reprezentatív magyar előadóinak, együtteseinek produkcióiban hogyan jelent meg a nemzet mint téma és a nacionalizmus mint viszonyulás, valamint e produktumok milyen elemeket emeltek ki a magyar nemzetről való gondolkodás kultúrtörténetéből, valamint hogyan aktualizálták és tették elbeszélhetővé őket a populáris regiszteren belül. A popular music studies, a szubkultúra-kutatás, a politikai eszmetörténet, illetve a nacionalizmuselmélet megközelítéseit és fogalomtárát ötvöző elemzés első egysége a részben Szörényi Levente és Bródy János alkotta zenei műhely (Illés- és Fonográf együttes) különböző – leginkább az 1968 és 1983 között keletkezett – produkcióira irányul.

Kulcsszavak: populáris zene, nemzeti narratívák, nacionalizmus, Kádár-rendszer

9

1. Bevezetés

Gyurgyák János írja a magyar nemzeteszme történetéről szóló hatalmas könyvében Aczél György tevékenysége kapcsán, hogy a Kádár-rendszer legfontosabb kultúr-ideológusának munkássága példa arra: „eredeti művek nélkül mivé is foszlik az egykor oly mérhetetlennek látszó hatalom és befolyás. Bizony semmivé, s az egészből csak lapos közhelyek maradnak, amelyek ma már inkább megmosolyogtatóak, mintsem félelmet gerjesztők.”² Gyurgyák Jánosnak tökéletesen igaza van Révai József és Aczél György nacionalizmust érintő reflexióinak összehasonlítása kérdésében, fontos látni azonban, hogy a nemzettudat történeti alakulására korántsem kizárólag veretes elméleti értekezések és kifejtett politikai programok gyakorolnak

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

² Gyurgyák János, *Ezzé lett magyar hazátok: A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története* (Budapest: Osiris, 2007), 526. Kiemelés tőlem – R. D. Sz.

hatást, hanem a mindennapi kultúrafogyasztás populáris, sokak által elérhető és befogadható tárgyai. E népszerű kultúripari termékek – noha a legtöbb esetben egyáltalán nem tűnnek magas esztétikai értékkel rendelkező alkotásoknak, mi több, gyakorta a legkevésbé sem eredetiek – legalább olyan fontosak a nemzetről való gondolkodás formálásában, mint a politikai mező domináns diskurzusai.³

Közelebb lépve érdeklődésünk tárgyához, a Petőfi-hagyomány és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Kádár-kori értelmezéstörténetéhez, izgalmasan világítja meg a nemzeti irodalom és a popularitás viszonyát Ágh Istvánnak az *Irodalomtörténet* folyóirat 1973-as körkérdésére adott válasza, amelyet a Margócsy István által szerkesztett *Jöjjön el a te országod* című szöveggyűjteményből idézek: „Furcsa, de manapság Petőfi nem az ifjúságé” – kezdi a *Petőfi Sándor helye a mai szellemi életben* című körkérdésre adott válaszát a költő. „Az ifjúság szereti a direkt szavakat, s neki Petőfi 125 éves direktsége semmit sem mond [...] Az egyetemi ifjúság többet beszél Ginsberg-ről vagy Ladányi Mihályról, a munkásifjúság Zalatnay Saroltáról, mint Petőfiről.”⁴ Hogy valójában mennyit társalgott az 1960-as, ’70-es évek ifjúsága – a sokak által „nagy generációként” aposztrofált nemzedék – Petőfiről és a nemzeti költészet nagyjairól, az bajosan ítélné meg, az azonban biztosnak tűnik, hogy a beatkorszak egy bizonyos szakaszában (leginkább 1968 után) a „könnyű műfaj” révén is eljuthattak hozzá különböző, a nemzeti irodalomról szóló reflexiók (idézetek, értelmezett szövegek) a populáris zenei színtér egyes kiemelt jelentőségű szereplőitől.

Jóllehet a korszak popzenetörténete azt mutatja, a hetvenes évek közepétől egyre többen és különbözőképpen nyúltak a nemzeti tematikához, felhasználva nemcsak a magyar irodalmi panteon egyes alakjait (és néha szövegeiket), hanem a nemzeti történelem szimbólumait, narratíváit, toposzait is. Jelen tanulmányban mégis csupán egyetlen zenei műhely, az 1965-től az Illés-zenekarban, 1973-tól a Fonográf

10

³ Ld.: Michael Billing, *Banal Nationalism* (London–Thousand Oaks–New Delhi: SAGE Publications, 1995); Feischmidt Margit, szerk., *Nemzet a mindennapokban: Az újnacionalizmus populáris kultúrája* (Budapest: L’Harmattan – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2014).; Michael Skey and Marco Antonisch eds. *Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism* (London: Palgrave Macmillan, 2017).

⁴ Margócsy István, szerk., *Jöjjön el a te országod: Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból* (Budapest: Szabad Tér Kiadó, 1988), 375.

együttesben, majd később függetlenül tevékenykedő Szörényi–Bródy szerzőpár működéséről esik szó. Szörényi Levente és Bródy János közös munkálkodása nemcsak a magyar nyelvű beatzene megalapítását illetően tekinthető úttörőnek, hanem az angolszász hagyományokkal rendelkező beat és a Kárpát-medencei népzene közelítése, ezzel együtt pedig a nemzeti narratívák populáris regiszteren belüli aktualizálása miatt is.⁵

Fontos leszögezni, hogy a hatvanas évek végétől már mikrobarázdas nagylemezeken terjedő korai magyar beatben egy cseppet sem volt – így az Illés-együttes dalaiban sem lehetett – unikális jelenség a népies jellegű stíluselemek, folklorisztikus szövegek és dallamtémák felhasználása. A külső imázs, az öltözködés, a hangszerelés vagy éppen az előadásmód szintjén éppúgy fellelhetünk népies hatásokat a még Presser Gáborral felálló hattagú Omega dalaiban, mint a Metró vagy a korai Hungária produkcióiban.⁶ Az azonban bizonyos, hogy Szörényi Levente és Bródy János voltak az elsők, akik *konceptiót igyekeztek építeni* a népiesség popularizálására, mi több, a nem ritkán pejoratív módon „három perces daloknak” nevezett alkotások *meghaladására* irányuló kísérleteik során is fontos szerep jutott a népiességnek és a nemzeti tematikának. A tanulmány további részében nem munkásságuk egészére nézve vizsgálom a népies stíluselemek és a nemzeti narratívák működését, hanem kifejezetten 1848–49 emlékezetét és Petőfi Sándor életművét tematizáló produkcióikat elemzem, amelyek sajátos módon nem csupán a magyar popzene nagyelbeszélésébe és a Petőfi-hagyomány 20. századi értelmezéstörténetébe íródnak bele, hanem az 1989–90-es rendszerváltás előtörténetébe is.

2. 1848 szerepe a rendszerváltás előtörténetében

Hofer Tamás azt írja 1992-es, ma már klasszikusnak tekinthető *Harc a rendszerváltásért a szimbolikus mezőben* című tanulmányában – Shmuel Eisenstadtra hivatkozva –, hogy „[a] legtöbb európai és tengerentúli állam »politikai centruma forradalmi folyamat révén született« és így magába foglalja a »tiltakozás szimbolikáját is«

⁵ Az Illés-együttes történetéről a legteljesebb összefoglalás: Kocsis L. Mihály, *Énekelt történelem* (Budapest: Zikkurat, 1999).

⁶ Erről ld.: Majnik László, *Barázdák között: Az Omega együttes története hangfelvételeik tükrében (1962–1987)* ([h. n.]: László és Társa, 2009), 50–64.

[...] Ezeknek az országoknak az önképében jelen van a forradalom gondolata. *Magyarországon, bár a szabadságharc elveszett, az 1848-as forradalom tölti be a nemzeti forradalmi alapító aktus szerepét.*⁷ Az értekezés, amely a szimbolikus és diszkurzív politika, illetve a turneri társadalmi rítus-elmélet szemszögéből vizsgálja az 1889. március 15-i magyarországi megemlékezéseket, hitet tesz amellett, hogy március tizenötödike – mint a szocialista korszak igen problematikus, ambivalens állami ünnepe – és vele együtt az 1848–49 történetébe íródott komplex jelentéskonstruktum fontos szimbolikus hajtóereje volt a rendszerváltás-rendszerváltoztatás progresszív folyamatainak az egységes ellenzékké formálódó politikai aktorok számára. E példából levezetve, a konstruktivista kultúrafelfogás bevett szóhasználatával élve olyan eszköz és foratókönyv 1848 a magyar társadalom kulturális „szerszámosládájában”, amely a legkülönbébb történelmi szituációkban könnyedén hozzáférhető, applikálható és aktualizálható. Értelmezési kereteket ad, cselekvési mintákat mutat fel és narratívákat kínál egy-egy össztársadalmi probléma (politikai szakadás, rejtett vagy manifesztálódó konfliktus) kezelésére.

12 Minden bizonyos ilyen, részben manifesztálódó, részben rejtett politikai törés lehetett a „prágai tavasznak” is nevezett 1968-as csehszlovákiai intervenció is, amely nemcsak a baráti szocialista véd- és dacsövetség illuzórikusságát és a legvidámabb barakk optimista hangulatának tűnékenységét tette láthatóvá a kortársak számára, hanem a szovjetrendszer esetleges brutalitását is. A visszaemlékezések alapján ez az esemény – pontosabban a rendszer változhatatlanságának konkrét megtapasztalása – indította el Bródy Jánosban is a kifejlődőben lévő politikai tudatosság és a könnyűzenei praxis összekapcsolását. Ha igazak az e körüli, számos poptörténeti könyvben fellelhető anekdoták, Bródy János a Csehszlovákia felé tartó harcok látványának hatására írta 1968-ban a *Ha én rózsá volnék* és a *Ne várd a májust* című szerzeményeket, melyek csak később – előbbi 1973-ban, utóbbi pedig csupán 1981-ben, Zorán *Tizenegy dal* című lemezén – jelentek meg.⁸ Ez a politikai tájékozódás és érzékenység,

⁷ Hofer Tamás, „Harc a rendszerváltásért a szimbolikus mezőben: 1889. március 15-e Budapesten”, *Politikatudományi Szemle* 1, 1. sz. (1992): 29–52, 30. Kiemelés tőlem – R. D. Sz.

⁸ Sebők János és Jávorszky Béla Szilárd, *A magyar rock története 1: A beat-kezdetektől a kemény rockig* (Budapest: Népszabadság, 2009²), 200.

amely 1968-tól vált tapinthatóvá az Illés-zenekar tevékenységében, összekapcsolódott a rövid, slágeres beatdalok *minőségi* meghaladására irányuló *zenei* kísérletezéssel.⁹ Némileg egyszerűsítve az Illés és azon belül a Szörényi–Bródy szerzőpár zenei működésének jellegadó tendenciáit, az mondható, hogy utóbbi, 1968–69-től felerősödő, részben *zenei-formai*, részben pedig *tartalmi-ideológiai* kísérletezés összességében három különböző koncepcióban öltött testet esetükben, s ezek közül az egyik erőteljesen kötődött 1848 emlékezetéhez és a Petőfi-hagyományhoz.

A politikai és esztétikai kihívásokra adott első válaszuk az *emberjogi tematika* (1), az ENSZ által kiadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát feldolgozó – részben a zenekar 1970-es fővárosi eltiltására reflektáló – oratóriumkísérlet, az 1971-es *Human Rights* című album volt, amelyet a zenekar közönsége is idegenkedve fogadott és a tagok is egyértelmű bukásként könyvelték el. Szörényi Levente visszaemlékezéseiből és életrajzi könyvéből tudható, hogy nagyjából ezzel egy időben (1970–71-ben) foglalkoztatta mindkettőjüket egy *államalapítási történelmi dráma* (2) ötlete is: Szent István király és Koppány vezér konfliktusának zenés-színházi feldolgozása,¹⁰ amely

13

végül csak 1983-ban vált valósággá *István, a király* címmel, és a szerzőpár legnagyobb (maig tartó) sikerét hozta el. Eközben azonban – már tulajdonképpen az 1968-as súlyos évet követően – egy harmadik, az előzőeknél töredékesebben körvonalazható koncepció is jelen volt az Illés repertoárjában, ez pedig nem volt más, mint a *népiesség zenei programja emelése és ezzel együtt a nemzeti költészet popularizálása* (3).

A szerzőpár ezen érdeklődése leginkább 1848-tematikájú dalokban és a Petőfi-hagyomány aktualizálása formájában kapott szót, valamint Koncz Zsuzsa későbbi verslemezei és Szörényi Levente szólókarrierje révén élt tovább bizonyos ideig. A következőkben néhány szerzemény részletesebb bemutatása nyomán amellet fogok érvelni, hogy a nemzeti költészet popularitásba emelése és Petőfi Sándor aktualizálása – az emberjogi koncepcióhoz *hasonlóan*, és az államalapítási

⁹ E kísérletezésről ld.: Majnik László, *Barázdák között: Az Illés zenekar története hanglemezeik tükrében* ([h. n.]: László András és Társa, 2017), 89–126; Radnai Dániel Szabolcs, „Kísérletek az ifjúsági kultúra esztétizálására: Az első magyarországi koncepcióalbumok (1971–1973)”, *Replika* 115–116 (2020): 175–204.

¹⁰ Stumpf András, *Szörényi Levente – Rohan az idő* (Budapest: Helikon, 2015), 105–107.

rockoperával *ellentétben* – végül zsákutcás projekt maradt a szerzőpár munkásságában, melynek nyomai az 1980-as évektől csupán reminiscenciák, kommemoratív gesztusok révén éltek tovább.

3. Március, 1848 (1969)

Az Illés-zenekar első, 1848-at tematizáló szerzeménye rögtön 1969-ben jelent meg, *Március, 1848* címmel. A nem túl kreatív, ugyanakkor lényegre törő elnevezésű dal már csak azért sem válhatott különösebben ismertté, mert egyrészt az együttes később nemigen játszott élő koncerteken, másrészt pedig a sokkal sikeresebb *Miért hagytuk, hogy így legyen* című Illés–Bródy sláger B oldalán jelent meg.¹¹

A dal megjelenését és korabeli értelmezhetőségét a korra oly jellemző, sokat hivatkozott „kettős beszéd”¹² erőteljesen meghatározta. Jelesül, ahogy Majnik László kiváló Illés-monográfiájából tudható, a dal az 1969-es Forradalmi Ifjúsági Napokra készült,¹³ ily módon, mint a forradalomra és szabadságharcra utaló kommemoratív gesztus, beilleszthető volt a szocialista rendszer történelemszemléletének 1848-képébe. A forradalmi készülődés és a véres harc hangulatát felelevenítő, illetve az önfeláldozó helytállást fölülértékelő szöveg ugyanakkor tökéletesen olvasható volt az 1968-as csehszlovákiai intervencióra történő kritikai reflexióként is. „Hódító, rabló katonának én nem állok / Testvérim gyilkosává én sohase válok” – szól a második verze, melyben a „testvériség” képzete önkéntelenül felidézi a szovjet szövetségi politika beszédmódját a „baráti-testvéri” szocialista országokról és az azok közötti töretlen békéről. A szerzemény azonban – éppen a népies hatáselemek révén – valamelyest el is távolítja befogadját az aktualitásoktól: a szöveg több helyen archaizáló fordulatokkal él – ilyen a „hej” indulatszó többszöri használata, vagy a „testvérim” régies többes számú alakja –, s mindezt a zenei megoldások is megerősítik. A furulyával feljátszott kvart-ugrásos főtéma

14

¹¹ Illés: *Miért hagytuk, hogy így legyen* (Illés L. – Bródy J.) / *Március, 1848* (Szörényi L. – Bródy J.), Qualiton – SP 575 (1969)

¹² A Kádár-korra jellemző *kényszerhelyettesítés* kulturális gyakorlatáról és ezen belül a politikai allegóriákról ld.: Havasréti József, *Alternatív regiszterek: A kulturális ellenállás formái a magyar neoavantgárdban* (Budapest: Typotex, 2006), 143–147.

¹³ Majnik, *Barázdák között: Az Illés...*, 75.

már önmagában népies hatást kelt; ezután – főként a pergődob és a harmóniamenet miatt – a XIX. századi indulókhöz, mozgalmi dalokhoz válik hasonlatossá a zenei anyag, ám az első refrén után beékelt magyarosan ívelt, citerával megerősített borús danolás, majd az ezt követő furulyás átkötés visszahozza a folklorisztikus jelleget. Amellett, hogy a dal szövege általában is megidézi a XIX. századi hazafias költészeti hagyományt, a második refrén utolsó két sora („*Véres arccal néz a nap / Frissen hantolt sírokat*”) felidézheti bennünk Petőfi *A puszta, télen* című, 1848 legelején keletkezett versének utolsó strófáját is. „Mint kiűzött király országa széléről, / Visszapillant a nap a föld pereméről, / Visszanéz még egyszer / Mérges tekintettel, / S mire elér a szeme a tulsó határra, / Leesik fejről véres koronája.”

Mint említettem, a zenekar 1969-től 1973-as feloszlásáig egyáltalán nem játszotta a *Március* című dalt, illetve a Magyar Rádió sem „zésítette”¹⁴ azt, így a közönség kizárólag a kislemez révén találkozhatott vele. Ugyanakkor szembetűnő, hogy később, végeláthatatlan búcsúkoncertjeik egyik-másikán – még hozzá kifejezetten érzelmileg túltelített pillanatokban – mégis eljátszották párszor. Így történt az első nagy újraegyesülést megörökítő *A koncert* című 1981-es produkció során, ahol a régi Budapesti Sportcsarnok színpadán a Tolcsvayék és a Trió, a szétesőben lévő Fonográf, valamint Koncz Zsuzsa szereplése mellett közkívánatra a legendás Illés is újra összeállt.¹⁵ Az egyébként igen hosszú koncertműsorból összevágott, Koltay Gábor által rendezett mozifilmben a *Március* a nemzeti tematikájú blokk – a Tolcsvay László által írt *Nemzeti dal*, a később tárgyalandó *Európa csendes*,

¹⁴ Annak a procedúrának a megnevezése, melynek során egy zenei anyagot a Magyar Rádió lehallgató bizottsága műsorba kerülésre javasolt – így karton is készült róla, bekerült a rádió archívumába, valamint rákerült az adott magnótekerésre a „Z” jelzés.

¹⁵ *A Koncert* a Kádár-kori popzene talán legelső megtervezett és üzleti szempontból nagy sikert arató szuperprodukciója volt, hiszen az előadást megelőzte Koltay Gábor kultuskönyve (*Szörényi–Bródy: Az első 15 év*, 1980), amely gyakorlatilag kanonizálta a szerzőpár és az Illés szerepét a magyar pop történetben, létrehozva a zenekar történetének erőteljes narratíváját is. A koncertről készült felvétel dupla LP-je (Pepita – SLPX 17686-87) és kazetta változata (Pepita – MK 17686-87) őszre már a boltokban volt, később megjelent egy újabb Koltay-könyv a produkció létrejöttéről, karácsonyra pedig már játszották a mozik *A koncert* című filmet, szintén Koltay rendezésében. Ld.: Koltay Gábor, *Szörényi–Bródy: Az első 15 év* (Budapest: Zeneműkiadó, 1980); Koltay Gábor, *A koncert: dosszié* (Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1981). Vö. Sebők János és Jávorszky Béla Szilárd, *A magyar rock története 2: Az újhullámtól az elektronikáig* (Budapest: Népszabadság, 2006), 106–107.

illetve a *Ha én rózsza volnék* – nyitányaként hangzik el. Ugyanígy eljátszották Szörényiék huszonnégy évvel később, 2005 augusztusában, a Csíkszeredában tartott (sokadik) búcsúkoncert főként erdélyi magyarokból álló közönsége előtt. A Sebők János és Jávorszky Béla Szilárd által írt magyar rocktörténeti kézikönyv második kötetének kevés kiválóan sikerült részlete közé tartozik az a fejezet, amely a rockzene „nagy öregjeinek” 1990 utáni, de főként a 2000-es években felerősödő politikai tájékozódását mutatja be. A nosztalgiahullám és a hankikultúra határon túlra történő átterjedése – az *István, a király* 2003-as csíksomlyói bemutatója, az Omega 2005-ös marosvásárhelyi koncertje, vagy épp az Edda sorozatos Erdély-járása – nemcsak a retró piacainak kiszélesedését hozta el, hanem keretévé vált a nemzeti radikalizmus különböző (addig inkább látenszen jelenlévő) diskurzusainak is.¹⁶ Jóllehet az Illés csíkszeredai fellépését nem övezte ilyen atrocitás, az együttes fellépése nem csupán egy újabb, sokadik búcsúkoncert volt, hanem a nemzeti identitás megvallásának, reprezentálásának kiemelt alkalma egy olyan történelmi régióban, ahol annak előtte az Illés soha nem játszhatott.

16

4. Egy fiatal költő emlékére (1973)

Mielőtt rátérnék a Szörényi–Bródy által újrashasznosított legfontosabb Petőfi-versre, az *Európa csendesre*, figyelmet érdemel még egy dal, amelynek szövegét Bródy János, zenéjét viszont nem Szörényi Levente, hanem Illés Lajos szerezte, ugyanakkor kifejezetten Petőfi Sándort teszi témájává. Az *Egy fiatal költő emlékére* című szerzemény Koncz Zsuzsa ötödik, *Jelbeszéd* című albumán¹⁷ jelent meg 1973-ban, azon a nagylemezen, amit a boltokba kerülését követően minisztériumi utasításra rövidesen betiltottak. A kereskedelmi forgalomba került példányokat, már amennyit lehetett, visszahívták és bezúzták, így az csupán 10 évvel később, 1983-ban jelenhetett meg, más borítóval. Bors Jenő, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (MHV) egykori igazgatójának visszaemlékezése szerint az illetékeseknek a *Ki mondta* és a *Ha én rózsza volnék* mellett épp az *Egy fiatal költő*

¹⁶ Ld.: Sebők és Jávorszky, *A magyar rock története 2...*, 306–321.

¹⁷ Koncz Zsuzsa: *Jelbeszéd*, Pepita – SLPX 17462 (1973)

emlékére című dallal volt problémájuk.¹⁸ Ha számba vesszük Petőfi születésének 150. évfordulójára rendezett 1972–73-as nagyszabású állami ünnepségeket, biztosra vehetjük, hogy a kulturális minisztériumnak nem magával a kommemoratív gesztussal kapcsolatban volt kifogásuk, hanem annak megvalósításával.

Ha jobban megnézzük az Illés Lajos igen jellegzetes, dallamos zenéjére írt Bródy-szöveget, szembeszökő, hogy a Bródytól megszokott (vagy elvárt) duplafenekű, sokféleképp értelmezhető sorok helyett itt meglehetősen direkt üzenetekkel találkozunk. A dalszöveg első ránézésre tökéletesen belehelyezkedik a Petőfi-kultusz – a költő nagyságát a jelen felé meghosszabbító és azt folytonosnak tételező – konvencionális beszédmódjába (idézem: „Gondold el, ha most is élne, / Hányan hallgatnák a verseit”, vagy „Jelkép lett a név”, vagy a refrén: „Soha ne feledd el az emlékét”), illetve nem marad el a Petőfi személye és az oeuvre körüli viták, marakodások említése sem (idézem: „Gondold el, ha most is élne, / Hányan támadnának haraggal reá”). Ha mindezek egyáltalán nem is voltak „veszélyes”, a fennálló államrend tagadására irányuló kijelentések, bizonyosan problematikus lehetett az illetékeseknek a refrén előtti második strófa vége. A versszak első két sora még belül marad a nagy elődöt példaképp állító beszédmódban („Emlékezz reá, mikor kételkedve állsz / és nem tudod, hogy mit kell tenned”), de az utolsó két sor már a hálátlan és érdemtelen utódok aktuális felelősségvállalását vonja kérdőre („Emlékezz reá, mikor azt sem vállalod, / amit ma néked kell viselned”). Jóllehet a szövegen koncepciózusan végigvonul a múlt és a jelen szembeállítás, ez az oppozíció csak az utolsó két sorban válik klasszikus aszimmetrikus ellentéppárrá, ahol a múlt (vele Petőfi egyénisége, munkássága, nagy tettei és kora) felemelkedik az értékvesztett jelennel szemben. Tán fölösleges is megjegyezni, hogy e dal később sem került be Koncz Zsuzsa állandó programjába, szemben például a szintén eleinte betiltott, majd amolyan nemzedéki himnusszá vált *Ha én rózsza volnék*kal – még a lemez újramegjelenését követő 1983-as *Koncert* című előadáson¹⁹ sem játszották el –, persze mindehhez az Illés 1973-as felbomlása, valamint Illés Lajos és Koncz Zsuzsa kapcsolatának megromlása is hozzájárult. Amennyire megítélhető, ez a fajta direkt (allegorizálás,

¹⁸ Sebők és Jávorszky, *A magyar rock története 1...*, 217.

¹⁹ Koncz Zsuzsa: *Koncert – Jelbeszéd turné*, Pepita – SLPMP 17869 (1984)

hasonlatok, metafora-bokrok és elvonatkoztatás nélküli) beszédmód – egy-két kivételtől eltekintve – Bródy szövegeiben sem lelhető fel a későbbiekben.

5. Európa csendes / Petőfi '73 (1973)

Ugyancsak 1972–73-ban, de még bőven az Illés feloszlása vagy a *Jelbeszéd* betiltása előtt keletkezett az *Európa csendes* című, Petőfi Sándor egyik legismertebb, 1849 elején íródott versét feldolgozó dal. A szerzeményt Szörényi felkérésre írta Kardos Ferenc *Petőfi '73* című filmjéhez, aminek instrumentális főcímműzét is ő szerezte.

A Petőfi-örökség, a forradalom és az akkori ifjúság ellentmondásos viszonyát bemutató alkotás némileg áldozatul esett a korszak (némileg leszűkítő) populáris zenei szubkulturális érdeklődésének, és – noha a film szerepelt az azévi Cannes-i filmfesztivál programjában és operatőrje, Kende János díjat nyert munkájáért a pécsi filmszemlén – nem igazán kapott nagy publicitást. A zenés ifjúsági film műfaji jegyeit a dokumentarizmussal és a cinéma direct módszerével ötvöző mozi nem vált különösebben érdekessé vagy fontossá a magyar filmtörténet számára, inkább a magyar pop nagyelbeszélésének lett az egyik kultuszhelye.

A filmben a főcímműzen kívül nem szerepel se az Illés, se Szörényi Levente – egy klubestet bemutató jelenetben egyedül a Tolcsvay és a Trio által feldolgozott és előadott *Megy a juhász a számaron* hangzik el –; az említett *Európa csendes* végül a Petőfi elestét „imitáló” harctéri jelenet után úszik be a végefőcímben, miközben a kamera kizoomol és nagytotállá tágítja a segesvári harcmezőnek elképzelt pusztaságot. Szörényi kifejezetten egyszerű zenei megoldásokkal megkomponált, népies dallama jól illik a Petőfi-hagyományhoz való viszonyt övező tanácstalansághoz és az inkább melankolikus, passzív, mint „forradalmi” attitűdhöz, tehát a film végkicsengéséhez is. Beszédés, hogy Szörényi Levente kizárólag a vers első strófáját dolgozta fel, amely kissé monoton módon – némi hangszeres kiszélesedést hozva maga után – egészen az elhalkulásig ismétlődik. A vers többi szakaszának kihajítása összefügghet azok dallamívekhez igazításának nehézségével és a költemény relatív hosszúságával is, azt azonban, hogy csupán egyetlen versszak szerepel a dalban, önmagában átértelmezésnek kell tekintenünk. Hiszen mind a film végkicsengésétől, mind a zenei

anyag melankolikus, beletörődő spiritualitásától idegenek Petőfi alábbi sorai: „Lánc csörg minden kézen, / csupán a Magyar kezében cseng a kard”, vagy:

„De hát kétségbe kell-e esnünk,
Hát búsuljunk-e e miatt?
Ellenkezőleg, oh hon, inkább
Ez légyen, ami lelket ad.” stb.

A magyarok helytállását dicsérő és a harc szakadatlan folytatására buzdító gondolatok semmilyen szublimált formában nem jelennek meg Szörényi feldolgozásában, mi több az egyetlen, „Európa csendes...” kezdetű strófa is más értelmet nyer a zene révén. Petőfi versében az a kijelentés a második sorban, hogy „Szégyen reá!”, felkiáltójellel a végén szerepel, ami egyfelől erőteljes érzelmkifejező elem, másrészt meg is akasztja a szöveg olvasását. Ez a dramaturgiai megoldás teljes mértékben hiányzik a dalból: a „szégyen reá” sorkezet tökéletesen belesimul Szörényi lágy dikciójába. A négy évvel korábban keletkezett *Március* című dalhoz képest az *Európa csendesben* – zenei-dramaturgiai értelemben – semmilyen forradalmiság nincs. Ez pedig kiválóan rámutat a dal elhangzásának és megjelenésének azon „elsődleges kontextusára”, amely a II. világháború után levert-ellehetetlenített kelet-közép-európai felkelések-forradalmak és reformkísérletek tükrében,²⁰ az azokat követő dezillúziós légkörben értelmezte Petőfi örökségét.

A filmet ugyan nem tiltották be, de az *Európa csendes* – hasonlóképp a talán ismertebb, Tolcsvay László által feldolgozott, szintén pályázatra íródott *Nemzeti dalhoz* – nem jelenhetett meg lemezen és a Rádió sem játszotta. A *koncert* című produkció során, mint kitértünk rá, elhangzott ugyan, de nem került rá a dupla LP-re (a tripla nagylemezt az MHV nem engedélyezte); elsőként, ugyancsak egy élő koncertfelvételen, a Fonográf 1985-ös *A búcsú* című dupla lemezén²¹ vált hozzáférhetővé. A *Petőfi '73* című filmben elhangzó eredeti változat csupán 1996-ban jelent meg egy Illés-ritkaságokat tartalmazó válogatás CD-n.²²

²⁰ Kelet-Németország (1953), Magyarország (1956), Csehszlovákia (1968).

²¹ Fonográf: *A búcsú*, Favorit – SLPM 17923-24 (1985)

²² Illés: *Az Illés Másik Oldalán – Válogatás ritkaságokból és meg nem jelent felvételekből*, Gong – HCD 37846 (1996)

Mindezek előtt azonban az *Európa csendes* felkerült Szörényi Levente 1980-as *Hazatérés* című második szólólemezére,²³ instrumentális formában, *Petőfi '73* címmel. A több filmzenét is tartalmazó, célzottan (címében is) a népiesség újrafelfedezésére irányuló – ám a közönség körében csekély sikert arató – album érdekessége, hogy a felújított hangszerelésű, szöveg nélküli *Európa csendes* egy új Szörényi–Bródy szerzemény: a *Száraz még a föld* párdarabjaként került az A oldal végére. Utóbbi dal voltaképpen az *Európa csendes* harmóniáinak és dallamvilágának egyfajta variációja, s még szövegében is kapcsolódik a nemzeti tematikához. A *Száraz még a föld* szövege bizonyos értelemben azt a beszédmódot és metaforakészletet ruházza fel pozitív érték kategóriákkal, amellyel Ady Endre magyarságverseiben találkozhatunk negatív perspektívából. Jóllehet konkrétan nem utal a szöveg a magyarságra, vagy pusztán az „ország”-ra (ahogy például az 1969-es *Március, 1848*), mégis könnyen asszociálhatunk az addig haszontalan földet megtermékenyítő esőről és a mélyben „szunnyadó erő”-ről a nemzet öntudatra ébredésére:

20

Nem érzi még a durva föld a változás korát,
 Előítélet fojtja el a természet szavát,
 Hiába gyötri szomjúság, nem oltja még eső,
A mélyben lenn tavaszra vár a szunnyadó erő
 Száraz még a föld, de jönnek új esők,
 Feláztatják majd a sós talajt
 (Kiemelés tőlem – R. D. Sz.)

A lemezen azonban a *Száraz még a föld* zárzata mindenfajta cenzúra nélkül – a hangnemi egyezés következtében szinte észrevétlen zenei átkötéssel – a beletörődő, dezillúziós *Európa csendes* (azaz *Petőfi '73*) kezdő hangjaiba torkollik. Ily módon a nagy reményeket – változást, öntudatra ébredést, hovatovább forradalmat – vizionáló *Száraz még a föld* után okvetlenül a reményvesztettség, a kiábrándulás következik.

Érdekes adalék az *Európa csendes* utóéletéhez, hogy 1996-ban az Illés szám szerint harmadik búcsúkoncert-sorozatának egyik előadásán is elhangzott, mi több, Illés Lajos Petőfi Sándort mint az este egyetlen vendégét konferálta fel, utalva a dal jelentőségére az 1996-os

²³ Szörényi Levente: *Hazatérés*, Pepita – SLPX 17641 (1980)

megkülönböztetett év jegyében. Az 1990 szeptemberi Illés-koncerten Szörényiek egy monstre *István, a király*-előadással és két új szerzeménnyel (*Kenyér és vér, Új világ*) ünnepelték a rendszerváltást a nosztalgia-blokk mellett, ezúttal azonban Petőfi örökségét tartották alkalomhoz illőbbnek. A történetek kontextusához hozzátartozik az is, hogy Szörényi Levente és Bródy János viszonya ekkoriban (már nem először) időlegesen megromlott, valamint számos anekdota kering arról, hogy a '96-os Illés-koncerteket istenigazából egyikőjük sem akarta, egyedül a dobos, Pásztory Zoltán kedvéért hozták őket tető alá.²⁴ Az épp ezért kissé steril hangzású koncertek nem sikerültek kirobbanóra, még ha az egyik előadásról kiváló minőségű hang- és videofelvétel készült is. Ami viszont az utóbbi, CD-n és DVD-n is hozzáférhető előadás²⁵ érdekessége, az az, hogy a Szörényi szólóalbumán lévő sorrendhez képest az *Európa csendes* után, mintegy annak kiteljesedéseként hangzik a *Száraz még a föld*. A rendszerváltás tükrében a dezillúziós, kissé búskomorra fazonírozott Petőfi-feldolgozás után a *Száraz még a föld* felszabadulásként hat, s a „Jönnek új esők” víziója már az új (értsd: a rendszerváltást követő) körülmények között megvalósítandó feladatokat előrevetítő proféciaiként hat.

21

6. A Szörényi–Bródy együttműködés törései

Hiába volt a kortársak számára a hanghordozón sokáig hozzáférhetetlen *Európa csendes* egy, a kommunizmus elleni forradalmakra adott késleltetett, de felismerhető kritikai reflexió – s került be így nemcsak a magyar rock nagyelbeszélésebe, hanem a KGST-popzene

²⁴ Ezt a szóbeliségben terjedt vélekedést az is erősíteni látszik, hogy 1994-ben Bródy János ünnepi koncertjére (Volt egyszer egy Bródy János koncert, Budapest Sportszarnok, 1994. december 28.) egyedül Pásztory fogadta el a meghívást az egykori Illés-tagok közül. Szörényi és Bródy 1990-es évekbeli konfliktusairól lásd Inkei Bence olvasmányos és adatgazdag cikkeit: *Nagyon távol vagy már, azt hiszem – így hasította szét a Szörényi–Bródy párost a rendszerváltás*, 24.hu, 2019. 11. 16., hozzáférés: 2021.06.21, <https://24.hu/kultura/2019/11/16/brody-janos-szorenyi-levente-rendszervaltas/>; és *Ne tarts a hiénákkal – így hasította szét a Szörényi–Bródy párost a rendszerváltás, 2. rész*, 24.hu, 2019. 11. 17., hozzáférés: 2021.06.21, <https://24.hu/kultura/2019/11/17/szorenyi-levente-brody-janos-rendszervaltas/>.

²⁵ Illés: *Illés '96 – Koncert a Budapest Sportszarnokban*, Hungaroton-Gong Kft. – HCD 37870-71 (1996)

nemzetközi recepciójába²⁶ is –, a nemzeti költészet popularizálása nem sokáig tudott szerzői koncepció maradni Szörényi Levente és Bródy János számára.

E koncepció végső kifejlésének lehetőségét egyrészt nehezítette az Illés-együttes 1973-as, számos külső nehézség, megpróbáltatás, konfliktus – a *Jelbeszéd* betiltása, Bródy rendőrségi ügye a diósgyőri „magyar Woodstock”-ot követően stb. – utáni felbomlása. Szörényi Levente és Bródy János Szörényi Szabolcsot is magukkal hozva tovább folytatták ugyan a munkát az év szilveszterében megalakult Fonográf együttesben, melynek tagjai (Tolcsvay László, Németh Oszkár, Móricz Mihály) korábban közreműködtek már Koncz Zsuzsa lemezein és koncertjein, mindazonáltal a Fonográf legfeljebb hangszeres kifinomultságában vitte tovább az Illés-hagyományt, hiszen fő irányvonaluk – Szörényi Levente 1973-as, *Utazás* című első szólólemezeének kitörő sikerén felbuzdulva – az amerikai country lett, s az is maradt az együttes ellaposodásának időszakáig (1979–80).²⁷ Koncz Zsuzsa ugyan gond nélkül, egyenletesen magas színvonalon, később újabb és újabb zenészekkel (ős-Korál, Bergendy, Bornai Tibor és a KFT, majd Lerch István, Závodi Gábor) vitte tovább nagy nemzeti költőink verseinek feldolgozását²⁸ – egyre nagyobb népszerűsége szertéve az idősebb, konzervatívabb közönség, valamint a rendszer kulturális intézményei körében –, Szörényi Levente ebben egyre kevésbé vett részt szerzőként. Emellett – s talán témánk szempontjából ez a döntőbb – ekkoriban, az 1970-es és ’80-as évek fordulóján zajlottak le az első olyan fontosabb konfliktusok Szörényi Levente és Bródy János között, amelyek kirajzolják zenei-esztétikai és világnézeti-politikai koncepcióik töréseit.

Már 1978-ban szenvedett egy apróbb törést az addig (gyakorlatilag egészen 1966 óta) látszólag tökéletesen működő [Illés]–Szörényi–Bródy–Koncz szövetség, hiszen annak ellenére, hogy Szörényi Levente korábban csak Koncz Zsuzsának írt dalokat saját magán és

²⁶ Ld. Timothy W. Ryback, *Rock Around the Bloc: A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union* (New York–Oxford: Oxford University Press, 1990), 66–102.

²⁷ Később, 1984-ben készítettek még egy albumot a progresszivitás jegyében, *Jelenkor* címmel (Favorit – SLP 17866), ám azt épphogy csak bemutatni tudták Szörényi Levente 1984. decemberi búcsúkoncertjein.

²⁸ Ld.: *Kertész leszek*, 1975; *Elmondom hát mindenkinek...*, 1976; *Verslemez III.*, 1989.

aktuális zenekarán kívül, illetve kizárólag Bródy szövegeivel, ekkor hirtelen egy egész lemeznyi dalt komponált a bizonyos értelemben „rivális” magyar popdívának, Kovács Katinak, méghozzá Adamis Anna közreműködésével.²⁹ Jóllehet nem a cím nélküli Szörényi–Adamis LP lett Kovács Kati legsikeresebb albuma, mégis szembetűnő Szörényi későbbi visszaemlékezéseiben, hogy mennyire büszke erre az együttműködésre (szemben az évekig tartó „Koncz-nyomással”).³⁰ Ennél azonban sokkal nagyobb törést jelenthetett – kevésbé a közönség számára, mint a szerzőpár belső kommunikációjában – 1980-ban Bródy János *Hungarian Blues*³¹ és Szörényi Levente már említett *Hazatérés* című albumainak megjelenése. E két lemez lezárása is egyben a nemzeti költészet popularizálásának a szerzőpár munkásságán belül, ami után a népi vagy történelmi témájú színpadi művek (*Közműves Kelemen*, 1982; *István, a király*, 1983; *Fehér Anna*, 1988) korszaka következett, sokkal nagyobb anyagi sikereket hozva Szörényi Leventének és Bródy Jánosnak.

Ha hihetünk Szörényi Levente ezzel kapcsolatos visszaemlékezéseinek, a két albumot, melyeknek egységes, Szyksznian Wanda által készített borítóin a szerzőpár arcképei láthatók, eredetileg *egyben, egyetlen dupla albumként* tervezték megjelentetni, ezzel is erősítve saját szerzői együttműködésük Lennon–McCartney-ra hajazó imázsát. Ezt azonban az MHV márkamenedzsere, a magyar pop történetben sokat emlegetett dr. Erdős Péter³² nem támogatta túlságosan, így végül

²⁹ Kovács Kati: *Kovács Kati/Szörényi Levente/Adamis Anna*, Pepita – SLPX 17553 (1978). Az album később *Életem lemeze* néven vált ismertté és az 1994-es CD-változat is ezt a címet kapta (Mega – HCD 17553).

³⁰ Ld.: Stumpf, *Szörényi Levente...*, 109–124. A helyzetet bonyolította, hogy a Szörényi Leventével „kollaboráló”, rivális Kovács Kati ekkoriban Bródy János élettársa volt.

³¹ Bródy János: *Hungarian Blues*, Pepita – SLPX 17642 (1980)

³² A magyar pop-rockzene ismert elbeszéléseinek igen hamar démonikus főalakjává vált (legtöbbször alattomos, számító, pályakezdéseket, karriereket tönkre tevő, zenei együttműködéseket kisajátító elvtelen alakként láttatott) márkamenedzser, aki egyebek mellett megjárta a légert, jogi egyetemet végzett és bevallása szerint egyáltalán nem értett a zenéhez, az 1960-as évek közepén került az MHV-hoz, Bors Jenő vezérigazgató bizalmi embereként, a lemezkiadó „könnyzenei” repertoárjának felelőseként, s e pozícióját egészen az 1980-as évek végéig megőrizte. Erdős ambivalens megítéléséről lásd Szőnyi Tamás remek cikkét: *Erdős Péter két élete*, Magyar Narancs, 2001. 12. 20., hozzáférés: 2021.06.21, https://magyarnarancs.hu/zene2/erdos_peter_ket_elete-56692.

két külön LP jelent meg.³³ Akárhogy is, e két lemez, Szörényi *Hazatérése* és Bródy *Hungarian Blues*-a nemcsak a szerzőpár egy pillanatnyi önidentifikációs konfliktusának dokumentuma, hanem annak a versengésnek a manifesztuma is, amely elvezet bennünket a Szörényi–Bródy szerzőpár közös művészi koncepcióinak értékeléséhez.

A *Hazatérés* és a *Hungarian Blues* meghallgatása után válik világossá, hogy szólózenészként (még ha együttműködve is), Szörényi Levente és Bródy János bizonyos értelemben ugyanannak a populáris *bárdköltői szereptípusnak* a két eltérő, domesztikált változatát valószínűsítették meg, amelynek autentikus alakjaiként Bob Dylanre, Vlagyimir Viszockijra, itthon pedig leginkább Dinnyés József-re vagy Cseh Tamásra gondolunk. Az „elégedetlenség” autentikus dalnokaival³⁴ szemben Szörényi és Bródy a populáris színtér fősodrán belül alakítottak ki egyfajta bárd-szerepet, de ebbéli tevékenységükben egymás tökéletes ellentétei lettek. Míg Bródy János dalainak legnagyobb többsége egy *magányos, szubjektív emlékező* elbeszélő/lírai én karakterét hozza létre, Szörényi legtöbb *Hazatérés*-dalának beszélője leginkább valamifajta *regös vagy krónikás*, akinek mondanivalója sosem marad meg személyes síkon, s mindig csak közösségi perspektívából válik értelmezhetővé. A közönséghez való viszony – a bárdköltészeti hagyománynak megfelelően – mind a két esetben meghitt és közeli, de a megszólalás, a hangvétel, a tárgyválasztás, illetve mindezeket hangsúlyozandó a zenei megvalósítás is egészen különböző. Hiszen miről énekel Bródy János? – a saját okiratairól (*Személyi igazolvány*), régi szerelmi csalódásokról (*K. Kata balladája*), személyes tárgyakról (*Filléres emlékeim*), vagy épp egy út menti örömlány tekintetéről (*Földvár felé félúton*) stb. Ehhez képest, ha megnézzük Szörényi (szintén részben Bródy által szövegezett) szerzeményeit, egész más szerep bontakozik ki: „Hit nélkül sem alkotni, sem élni nem lehet!” (*A hitetlenség átka*), „Eljön majd a nap, és vígan élhetünk” (*Eljön majd a nap*), „Keskeny úton, egy irányba haladnak az emberek” (*Hej, barátom*), vagy akár a már említett *Száraz még a földet* is idézhetnénk.

Minden bizonnyal e két karizmatikus szerep már a közös dupla album tervek is része volt a koncepciónak, de ahogy Szörényi szerint a külön LP-ként való megjelenés „Bródyban [...] felbátorí-

³³ Uo. 131–134.

³⁴ Ld.: Ryback, *Rock Around the Bloc...*, 35–50.

totta a szólistát”,³⁵ úgy maga Szörényi is tudatosította magában ezt a szerepet. Sőt, tovább is fejlesztette azt, összekapcsolva a színpadi műveket affirmáló ön-ideológiájával. Míg Bródy János 1980 után időről időre hasonló hangvételű szólóalbumokkal jelentkezett, egészen az utóbbi évekig,³⁶ és folytatta klasszikus, nagyszerű „kultúrházás” estjeit, Szörényi szólókarrierje 1984-es búcsúkoncertjeit és 1986-os harmadik lemezét (*Végtelen úton*) követően végleg lezárult. Eztán a „három perces dalokat” elhagyva csak mint a magyar és a világtörténelem sorskérdéseit boncolgató monumentális színpadi darabok³⁷ „távoli” szerzője kommunikál közönségével. E szerepkettéválás és -konfliktus voltaképp a mai napig meghatározza Szörényi Levente és Bródy János esztétikai-ideológiai gondolkodását, s fontos látni, hogy a legnagyobb sikereket hozó *István, a király* is már ennek a(z akkor még termékeny) *versengésnek* az állapotában született.

7. Összegzés: Petőfi mint kompromisszum

E versengés azonban a korábbiaknál sokkal áttetszőbben felszínre hozta a szerzőpár két tagja közötti – ekkorra már lényegében tudatosult – ideológiai ellentéteket, valamint az ezek háttérben álló eltérő kulturális háttérrel, szocializációval. Az *István, a király* sikereinek villódzó fényeiben még nem, de legkésőbb az 1990-es évek elejének politikai-közéleti vitái³⁸ közepette nyilvánvalóvá vált, hogy noha Szörényi és Bródy együtt írták az államalapítási drámát, egészen mást gondolnak Magyarország történetéről, a magyarság szerepéről és helyéről Európában – így magáról a Szent Istvánt és Koppány vezért szembeállító

³⁵ Stumpf, *Szörényi Levente...*, 132.

³⁶ Bródy János: *Ne szól szám*, 1985; *Hang nélkül*, 1989; *Az utca másik oldalán*, 1994; *Kockázatok és mellékhatások*, 2003; *Az Illés szekerén*, 2011; *Ráadás*, 2016.

³⁷ Ld.: „Fénylő ölednek édes örömeiben...” – *Inni és Dumuzi* (oratórium), 1990; *Attila – Isten kardja* (rockopera, Lezsák Sándor szövegével), 1993; *A kiátkozott* (Bródy János szövegével), 1997; *Veled, Uram* (rockopera, Bródy János szövegével), 2000; *Ének a csodaszarvasról* (zenekari szvit Jankovits Marcell szövegével, 2003); *Elég volt!* (kóruskantáta Wass Albert szövegrészleteire, 2003); *Árpád népe* (misztikus opera, Pozsgai Zsolt szövegével, 2006).

³⁸ Ilyen volt például az antiszemita elemeket tartalmazó, heves társadalmi vitákat kiváltott 1992-es Csurka-dolgozat is (*Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán*), amelyet Szörényi Leventével szemben Bródy teljes egészében és következetesen elítélt.

darabról is.³⁹ Nem is lehetett ez különkül, hiszen egészen mást jelenthetett és jelent a honfoglalás-történet a délszláv származású, magyarosodó, a magyarok ősvallása után kutató lelkes turanista Szörényi (Groda) Gyula fiaként⁴⁰ felcseperedő Szörényi Leventének és a pesti kozmopolita, részben zsidó származású értelmiségi- és művészcsaládból jövő Bródy Jánosnak.⁴¹

E szocializációs különbségekből adódó viszonyulásbéli eltérések nyilván már korábban, az Illés-korszak idején is megvoltak bennük (persze kevésbé tudatos szinten), viszont mivel produkcióikat sokáig (voltaképpen az 1971-es *Human Rights*-ig) nem kapcsolták komplex ideológiai konstrukciókhoz, mindez nem jelentett problémát. A bemutatásakor kevésbé sikeres *Human Rights* utóélete jól mutatja annak felemás megítélését a szerzők saját narratív identitásában. Míg Szörényi Levente később sosem aktualizálta ezt az oratórium-kísérletet – 2010-es *Hattyúdal* koncertjének programjában sem kapott szerepet –, addig Bródy János művészi arculatának következetesen integráns része maradt az emberjogi tematika (lásd: *Szabadnak születél, Engedd, hogy szabad legyek, Mindannyian mások vagyunk* stb.), mi több, 2018 májusában *Human Rights* címmel adott koncertet az ENSZ-nyilatkozat kiadásának 70. évfordulójára.

26

Hasonlóan speciális a helye a nemzeti költészetnek és a fent elemzett, 1848-hoz kötődő daloknak a Szörényi–Bródy együttműködésben. A magyar nemzeti történelem talán legnagyobb újraértelmezési potenciállal rendelkező eseményének (1848–49-nek) és alakjának (Petőfi Sándornak) az aktualizálása olyan veszélytelen *kompromisszum* lehetett a lassacskán politikai tudatra ébredő Szörényi Levente és Bródy János számára, amelyben mind a ketten tökéletesen ki tudtak egyezni. 1848 és Petőfi ugyanis *nem* valamilyen új ideológiai konstrukció kidolgozása révén került zenei-esztétikai programjukba, hanem *visszafordulásként egy tanult kultúrához*, amely mind a kettőjük számára *alapvető és elérhető* volt. Épp ezért nem véletlen, hogy hosszú távon mégsem rejlettek számukra progresszív energi-

³⁹ Szörényi ezzel kapcsolatos cikkeit, interjúit ld.: Kocsis L. Mihály, szerk., *De ki adja vissza a hitünket?! Szörényi Levente magyarságról, emberségről, Istenről és persze zenéről is* (Budapest: Magyar Egyetemi Kiadó, 2005).

⁴⁰ Stumpf, *Szörényi Levente...*, 19–21; 28–30.

⁴¹ Gréczy Zsolt és Retkes Attila, *Bródy* (Budapest: Vince, 2003), 11–12.

ák e hagyományban (hozzátehetjük: későbbi munkáikkal szemben konfliktusok forrásává sem vált). Az 1969-es *Március, 1848* vagy az *Európa csendes* felidézte ugyan a '48-as eseményeket, áthallásossá téve őket a közelmúlt forradalmaival, de az *István, a királlyal* szemben ez a néhány dal az 1980-as *Hazatérés* album népiesség-programja ellenére sem hozott létre koherens szerkezetet és átgondolt művészi koncepciót. Míg a későbbi *István, a király* egy rendkívül egyszerű konfliktusmag és drámai szerkezet révén áthelyezte a középkori magyar történelem alakjait egy jelenkori (turneri értelemben vett) társadalmi dráma keretei közé, amelynek központi konfliktusából nemcsak a közönség, a rendszer, hanem még a szerzők is részesültek, addig 1848 aktualizálása és a Petőfi-reminiszcenciák csupán kísérletek maradtak a népies elemek felhasználása mellett a *nemzeti magaskultúra* popularizálására. (Amit végül nem Szörényi Levente és nem is Bródy János, hanem lényegében Koncz Zsuzsa teljesített be leginkább).

S mindebben talán az a leginkább ironikus, hogy e kísérletezésekkel Szörényi Levente és Bródy János – a kommunizmussal szembeni ellenállás narratívája által uralt magyar pop történet talán legfontosabb főszereplői – voltaképpen pontosan a fennálló szocialista rend Petőfi-képét erősítették meg. Aczél György 1972. december 30-án, Petőfi születésének 150. évfordulóján többek között a következőket mondta ünnepi beszédében: „*Petőfi költő volt, nem ideológus*. Versben küldte üzeneteit korának és az utókornak. Az ő aktualitása: a halhatatlan költészet időszerűsége. Mint költőt kell értelmeznünk, különben félreértjük üzeneteit.”⁴² Ehhez igen hasonlót állít Bródy János a rendszerváltás hajnalán, az 1987-es *Rockfogyatkozás* című dokumentumfilm egyik jelenetében: „Sokan mondják, hogy *én voltam a beatkorszak »ideológusa«* Magyarországon, *ez egyáltalán nem igaz*. Csak egy egyén, aki gondolatokat fogalmazott meg a körülötte lévő világról. *Petőfi sem volt a forradalom ideológusa*, csupán egy alkotó, aki gondolkodott és kifejezte a viszonyulásait, érzelmeit.”⁴³

A fenti idézetek egymás mellé állításával semmiképp sem akarom azt sugallni, hogy a Szörényi–Bródy szerzőpár meg akart volna felel-

⁴² Margócsy, szerk., *Jöjjön el a te országod...*, 364. Kiemelés tőlem – R. D. Sz.

⁴³ Árvai Jolán és Sántha László, rend., *Rockfogyatkozás* (1987). Kiemelés tőlem – R. D. Sz.

ni a rendszer kultúrpolitikájának – még ha a későbbi *István, a király* allegorikus olvasata feltételezhet is ilyen értelmezést.⁴⁴ Az összevetés csupán azt jelzi, hogy amennyire szubverzívnek és nagy jelentőségűnek tűnt Petőfi és 1848 aktualizálása az ifjúsági szubkultúrából kinövő nemzedék történeti tudata, valamint a poztörténetírás perspektívájából, a rendszerváltás fényében – legalább annyira volt konvencionális és kiszámítható a Petőfi-kultusz alakulásának tükrében.

“THE SOIL IS STILL DRY”

National narratives in the works of Levente Szörényi and János Bródy

28 This lecture is part of a wider research to examine different national narratives represented in the history of Hungarian popular music, mainly during the decades of the communist regime (the “Kádár-era”) in Hungary. The interpretation focuses on the emergence and representation of the nation as a topic and nationalism as an attitude in the works of eminent Hungarian musicians and bands, as well as how these productions can narrate, transform and actualize different parts of Hungarian history and national consciousness. The first step of this analysis is about a couple of productions composed by Levente Szörényi and János Bródy (members of Illés and Fonográf bands), between 1968 and 1983. To interpret these productions, the line of thought is based on the concepts, points of view and approaches of popular music studies, cultural studies, history of political ideology and nationalism theory.

Keywords: popular music, national narratives, nationalism, communist era of Hungary

⁴⁴ Havasréti, *Alternatív regiszterek...*, 146.

Deák Iréna

SZÜLŐFÖLDEL KAPCSOLATOS ASSZOCIÁCIÓK KOGNITÍV NYELVÉSZETI ELEMZÉSE

A Szerbia északi részén elhelyezkedő Vajdaság egy multietnikus közeg, amelyben a magyar a legnagyobb nemzeti kisebbség. A vajdasági magyarság és szerbesség hozzáállása a szülőfölddel kapcsolatban eltérhet, hiszen az egyik nemzeti kisebbségként él az országban, a másik viszont többségi nemzetként. Jelen kutatás keretében a SZÜLŐFÖLD fogalmával kapcsolatos asszociációkat gyűjtöttünk, kategorizáltunk és elemeztünk.

A kísérletben a vajdasági magyarok szülőfölddel kapcsolatos asszociációit hasonlítjuk össze vajdasági szerb adatközlők, valamint magyarországi magyar adatközlők asszociációival. Az adatgyűjtés magyar és szerb nyelvű internetes kérdőív segítségével történt. E kérdőív segítségével az adatközlők szülőfölddel kapcsolatos attitűdjeit vizsgáltuk, és ezekhez kétfajta feladattal jutottunk: egy elicítációs teszttel, melynek keretén belül asszociációkat gyűjtöttünk, valamint egy olyan feladattal, amelyben (várhatóan metaforikus) hasonlatot kellett alkotni valamilyen forrástartomány párosításával a SZÜLŐFÖLD céltartományhoz, majd az e fogalmak közti kapcsolatot el kellett magyarázni, illetve a forrástartomány választását indokolni.

Az elemzés megmutatta, hogy az adatközlők túlnyomórészt pozitív tartalmakat asszociálnak a szülőföld fogalmával kapcsolatban a nemzeti hovatartozásuktól függetlenül. Továbbá az asszociációk természete a feladat típusától is függ: az elicítációs teszt elsősorban olyan asszociációkat eredményezett, amelyek részegész viszonyban állnak a szülőföld fogalmával, míg a hasonlaton alapuló feladat túlnyomórészt metaforikus asszociációkat. Mindhárom csoport asszociációi arra utalnak, hogy régióinkban a szülőföld fogalmának legjelentősebb tényezői az otthon, a család és a különböző meghittséget sugalló érzelmek.

Kulcsszavak: szülőföld, attitűdvizsgálat, asszociációk, kognitív nyelvészet

1. Bevezető

A szülőföld szó hallatán mindannyiunknak különféle dolgok jutnak eszünkbe: legyen az a családjunk; a ház, amelyben felnőttünk és a régi szobánk; egy finom étel, amelyet az édesanyánk készített nekünk vagy egy gyerekkori barát, akivel sok játékos órát töltöttünk el. Az az egy biztos, hogy mindenkiiben valamiféle érzést kelt ez a szó; legyen az

pozitív vagy negatív. Manapság egyre gyakoribb jelenség világszerte és így régióinkban is a gazdasági migráció a jobb élet reményében. Előfordulhat ugyan, hogy ezek az egyének egyszer visszatérnek oda, ahol születtek és felnőttek, de az esetek nagy részében ezt csak egy rövid látogatás erejéig teszik meg, és egy új helyet választanak ki állandó lakhelyként. Egy ilyen társadalmi helyzetben lényeges a nemzeti hovatartozás relevanciájára rákérdezni: fontosabb-e most, mint valaha, hogy hova tartozunk valójában, mi az anyanyelvünk, amikor nagy valószínűséggel elhagyjuk szülőföldünket és hazánkat; vagy talán egyre kevésbé releváns a nemzeti identitás a globalizáció korában, amikor a kultúrák lassan egybefolynak az emberek megnövekedett lakhelycseréjéből adódóan.

30 Magyarország és Szerbia ugyan határos egymással, viszont a földrajzi közelség ellenére kulturális jegyeik, vallásuk, politikai rendszerük és nyelvük is nagyban különbözik. Érdekes viszont Vajdaság helyzete, ahol a magyarság képezi a legnagyobb nemzeti kisebbséget; ez a közösség területileg Szerbiához tartozik, viszont a magyar kultúra jegyei határozzák meg, valamint az anyanyelvet is a magyarországi magyarokkal osztja. Felmerül a kérdés, hogy a vajdasági magyarság milyen fogalmakat asszociál a szülőföldhöz, valamint hogy ezek a fogalmak inkább a vajdasági szerb vagy a magyarországi magyar fogalmi rendszerhez hasonlíthatnak. Jelen kutatásban a szülőföld fogalmával kapcsolatos asszociációkat gyűjtöttem, kategorizáltam és elemeztem három csoportnál: vajdasági szerb, vajdasági magyar és magyarországi magyar adatközlőknél. A kutatás hipotézise, hogy a nemzeti hovatartozás kihat a válaszadók szülőfölddel kapcsolatos attitűdjeire.

A dolgozat felépítése a következő: az elméleti háttér után a kutatásban alkalmazott metodológia bemutatása, majd ezután az adatok elemzése következik, végül az összegyűjtött válaszok csoportosított bemutatása és vizsgálata. A munkát a következtetések zárják.

2. Elméleti háttér

2.1. A szülőföld jelentősége

A szülőföldnek kétségtelenül nagy szerepe van az egyén életében. Nemcsak az átlagembert foglalkoztatja ez a fogalom, hanem a tudósokat, filozófusokat és írókat is. Nem egy költemény vagy regény

tematizálja a szülőföldet és dicsóíti szépségét. E szónak a magyar nyelvben két jelentése van. Egyrészt azt a helyet, tájat és környéket jelöli, ahol születünk: legyen az akár egy kis falu vagy egy nagyváros; másrészt viszont az országot, ahol születünk, illetve a hazánkat (Lakó 1981, 3). Ilyen értelemben a szülőföld és a haza akár szinonimaként is értelmezhető, viszont az utóbbi mégis egy tágabb fogalom, amely magába foglalja az előbbit. Míg a szülőföld szűkebb, intimebb, és azt a helyet jelöli, ahol születünk és/vagy ahol gyermekkorunkat töltöttük, és bár indítványoz az életben, a haza mégis felsőbbrendű és jobban meghatározza az egyéniségünket. A viszonyunk a hazához kétirányú, hiszen *„a haza alakítja ki számunkra azokat a [...] körülményeket, amelyek közt élünk, másrészt nekünk feladatunk dolgozni a hazáért [...]”* (Lakó 1981, 4). A szülőföldhöz tehát egyénibb és intimebb viszonyok kötnek: a családunk, a családi ház, a szomszédok, a környék, a táj és az idekötő emlékek. Ezzel ellentétben a hazához való viszony kevésbé intim és egy nagyobb embercsoporttal köt össze: a politikai rendszer, a közös kultúra és talán a legfontosabb, a közös anyanyelv.

2.2. Asszociációelmélet

31

A mentális lexikon az emberi agyban található „szótár”, melynek működésével és felépítésével a pszicholingvisztika foglalkozik (Libárdi 2017, 9). Pinker (2006, 83) szerint a következőképpen lehet definiálni: *„A nyelv tehát úgy működik, hogy minden ember agyában van egy szótár és egy fogalomtár, melynek tagjaira a szavak vonatkoznak (mentális lexikon), valamint egy szabályhalmaz, mely meghatározza, hogy a szótár elemei hogyan kapcsolódnak össze, és miként fejezik ki a fogalmak közötti viszonyokat (mentális grammatika)”. Egy dinamikus rendszeről van szó, amely három egymással érintkező területből áll: az aktív részből, amelyet az egyén gyakran használ, a passzívból, amelyet ismer, de ritkán használ, valamint az aktivált szókincsből, amelyet az egyén az adott beszédhelyzetben felhasznál* (Libárdi 2017, 11). A mentális lexikon egy hálózat, amely csúcspontokból és az azokat összekötő kapcsolatokból áll (Kovács–Orosz–Pollner 2012, 699).

Asszociációnak nevezzük a mentális lexikonban előforduló ötletek, fogalmak vagy szavak közti kapcsolatot. Úgy működik, hogy az egyik elem megjelenése előidézi a másik elem megjelenését az elmében (Istifçi 2010, 360). A mentális lexikonban zajló asszociá-

ciós szerkezetek működését leggyakrabban szóasszociációs tesztek segítségével vizsgálják. Ez a módszer a 19. századból származik és Sir Francis Galton nevéhez fűződik, aki szólisták segítségével fedett fel tudatalatti gondolkodási folyamatokat (Séguin 2015, 83). A legegyszerűbben elemezhető típusa a szabad szóasszociáció, amely során a kísérleti személyek egy adott szólistára szabadon asszociálják az első szót, ami eszükbe jut. Ezzel a módszerrel tudomást szerezhetünk arról, milyen módon szerveződik az agyban a tudás. Ezenkívül az ilyen típusú kutatások azt is megmutatják, hogyan szerveződik az egyén mentális lexikonában a szókincs és betekintést nyújt a szavak közti szintaktikus és szemantikus kapcsolatok működésébe is (Istifci 2010, 360, 362).

2.3. Kognitív nyelvészet – A metonímia és a metafora

32 A nyelv és az emberi kogníció olyan összetett jelenségek, amelyek hatással vannak egymásra és meghatározzák egymást. A kogníciót úgy definiálhatjuk, mint az ember összes mentális struktúráját és folyamatát. A beszédképesség a kogníció részét képezi, és az emberekre jellemző mentális képességként lehet definiálni. A **kognitív nyelvészet** egy olyan tudományos irányzat, amely a nyelvvel foglalkozik a kogníció részeként (Schwarz 1996, 39–40). E tudományág a jelentéssel és a megismeréssel foglalkozik, valamint a nyelv és a kultúra közti kapcsolatokkal, azokkal a kognitív folyamatokkal, amelyek meghatározzák a gondolkodásunkat, és amelyek meghatározzák a mindennapjainkat, mint amilyenek az észlelés, a kategorizáció vagy a figuratív gondolkodás. A figuratív gondolkodáshoz tartozik a metonímia és a metafora. Mindkettő fontos a megértés és a gondolkodás folyamatában (Kövecses–Benczes 2010, 14).

A **metonímia** a jelentésátvitel egyik formája, amely esetében egy fogalmi kereten belül „helyettesíti” az egyik fogalom a másikat. Két résztvevője van: egy közvetítőfogalom, amely mentális hozzáférést biztosít egy célfogalomhoz, amely ugyanahhoz a fogalmi kerethez tartozik (Kövecses–Benczes 2010, 63–64). Ilyen lenne például: *Szeretem olvasni Goethét*. Itt Goethe közvetítőfogalom áll a Goethe művei célfogalom helyett, a fogalmi keret pedig az ALKOTÁS. A fogalmi keretek több különálló elemből összetevődő egészként képzelhetőek el, ebből adódóan két alapvető kapcsolat állhat fent a közvetítő- és a

célfogalom közt, ami metonímiát eredményez: a RÉSZ–EGÉSZ és a RÉSZ–RÉSZ viszony (Kövecses–Benczes 2010, 65).

A metonímiával ellentétben a **metafora** két fogalmi keret között képez kapcsolatot és a hasonlóság elvén alapszik. A metaforát két fogalmi tartomány képezi: a forrástartomány és a céltartomány. Vegyük például a SZERELEM UTAZÁS metaforát. Ebben az esetben az utazás lenne a forrástartomány, amely konkrétabb, a szerelem viszont a céltartomány, amely elvontabb. E két tartomány párosításával jön létre az adott metafora (Kövecses–Benczes 2010, 80–81). A kognitív nyelvészet szerint az ilyen típusú metaforikus nyelvi képek azért fordulnak elő a nyelvben, mert maga az emberi gondolkodás is metaforikus természetű, és ezek csak ennek nyelvi megnyilvánulásai (Kövecses–Benczes 2010: 84).

2.4. Jelen kutatás relevanciája

A vajdasági magyarság és szerbség szülőfölddel kapcsolatos attitűdjei eltérhetnek egymástól, hiszen az egyik nemzeti kisebbségként él az országban, a másik viszont többségi nemzetként. Magyarország határossága Vajdasággal és a közelsége is kihathat az itt élő magyarok identitására. Egyike a kérdéseknek, amelyekre jelen kutatás a választ keresi az, hogy a vajdasági magyarság milyen asszociációkat fűz a szülőföldjéhez, és hogy ezek mennyire hasonlítanak a vajdasági szerbség asszociációihoz, akikkel a területet osztja, és milyen mértékben a magyarországi magyarsághoz, akikkel a nyelvet és a kultúrát osztja. A másik kérdés pedig, hogy az adott csoportok között (vajdasági szerbek, vajdasági magyarok és magyarországi magyarok) létezik-e eltérés vagy hasonlóság.

33

3. Metodológia

3.1. A kérdőív szerkesztése

Jelen kutatás adatgyűjtési módszere az internetes kérdőív volt, amelyet a Google Forms nevű internetes programmal készítettem. A kérdőívnek két verziója volt: egy magyar és egy szerb nyelvű. A magyar nyelvű kérdőív címe *Szülőfölddel kapcsolatos asszociációk* volt, míg a szerbé *Asocijacije vezane za zavičaj*.

A kérdőív első részében az adatközlők szocio-demográfiai adataira kérdeztem rá. Az adatok közül a következőket kellett megadni: nem, életkor, legmagasabb végzettség, családi állapot, jelenlegi lakhely és az a lakhely, ahol az adatközlők legtovább éltek vagy amelyhez legjobban kötődnek, nemzetiség, foglalkozás, munkatapasztalat években mérve, hogy jelenleg munkaviszonyban vannak-e és hogy elégedettek-e a munkahelyükkel (amennyiben munkaviszonyban vannak). A kísérlet előtti feltevés az volt, hogy a demográfiai tényezők kihatnak a szülőfölddel kapcsolatos asszociációkra.

Az adatközlők szülőfölddel kapcsolatos attitűdjeit egy olyan típusú feladattal vizsgáltam, amelyben a válaszadóknak hasonlatot kellett alkotniuk valamilyen forrástartomány párosításával a SZÜLŐFÖLD céltartományhoz, majd az ezen fogalmak közti kapcsolatot kellett elmagyarázniuk, illetve a forrástartomány választását indokolniuk. A feladat így hangzott: *A SZÜLŐFÖLD számomra olyan, mint... (Fejezze be a mondatot egy vagy több szóval) Miért? (Röviden indokolja az előbbi kérdésre adott hasonlatát).*

3.1.1. A magyar ‚szülőföld’ szerb fordítási ekvivalensének meghatározása

A magyar ‚szülőföld’ szerb fordítási ekvivalensének meghatározásakor szükséges volt olyan szót választani, amely jelentésében legjobban megfelel a magyar szülőföldnek. A fogalmak, amelyek közel állnak hozzá és amelyek közül választottam a ‚dom’, ‚domovina’, és a ‚zavičaj’ voltak.

A ‚dom’ szó szótári meghatározása a következő: *„kuća kao mesto gde živi čovek, stanuje sa svojom porodicom; porodična kuća”* [‚ház mint hely, ahol az ember él, lakik a családjával, családi ház’] (VujanićGortan–Premk–Dešić et al. 2011, 288). Emiatt a szerb ‚dom’ a magyar nyelvű családi háznak vagy otthonnak felel meg leginkább, aminek ugyan köze van a szülőföldhöz, viszont nem kielégítő megfelelője.

A ‚domovina’ és a ‚zavičaj’ jelentése ezzel szemben sokkal közelebb áll egymáshoz és a magyar szülőföld fogalmához. A ‚domovina’ szóra a következő definíciót találjuk a szótárban: *„zemlja, država u kojoj se neko rodio i odrastao; otadžbina, postojbina”* [‚ország, amelyben valaki született és felnőtt; szülőháza, haza’] (Vujanić–Gortan–Premk–Dešić et al. 2011, 290), míg a ‚zavičaj’: *„mesto sa bližom okolinom gde se*

neko rodio i odrastao; rodno mesto, rodni kraj; mesto, kraj, odakle neko vodi poreklo” [„az a hely és annak közeli környéke, ahol valaki született és felnőtt, születési hely, születés vidéke; hely, környék, ahonnan valaki származik”] (Vujanić–Gortan–Premk–Dešić et al. 2011, 367). Sternberger (2001, 114) kifejti, hogy a ‚zavičaj’ az a hely, ahonnan származunk, és amelyhez számos személyes emlék és benyomás fűz bennünket, legyenek ezek falusi vagy városi jellegűek; a ‚domovina’ fogalomnak viszont politikai és eszmei dimenziója van. Ezek alapján a ‚domovina’ a magyar haza fogalmával egyenlíthető ki, hiszen az egyén nemzeti identitására és arra az országra utal, amelyben született és amelyhez politikailag és kulturálisan is kötődik. A ‚zavičaj’ viszont inkább magára a születési helyre vonatkozik, és azok az emlékek határozzák meg, amelyek az egyént az adott régióhoz kötik. Emiatt ez a fogalom áll legközelebb a magyar szülőföld fogalomhoz.

3.2. Alanyok

A kísérletben három csoport vett részt: vajdasági magyarok, vajdasági szerbek és magyarországi magyarok. Minden kategóriából 50 adatközlőt választottam ki véletlenszerűen.

35

3.3. Kutatási célok

Jelen kutatás célja a SZÜLŐFÖLD fogalmával kapcsolatos asszociációk gyűjtése, kategorizálása és elemzése vajdasági magyar és szerb, illetve magyarországi magyar adatközlőktől. A vajdasági magyar válaszadók csoportja különösen érdekes, mivel ők olyan egyének, akik Szerbiában élnek, viszont nemzetiségük alapján magyaroknak vallják magukat. A részvételük a kutatásban azért releváns, hogy kiderítsük, a nemzeti identitásuk alapján a szülőföld-konceptualizálásuk a vajdasági szerb vagy a magyarországi magyar adatközlőkéhez hasonlít-e jobban. A kutatás hipotézise, hogy a nemzeti hovatartozás kihat az adatközlők attitűdjére a szülőföld fogalmát illetően.

4. Az adatok elemzése

A feladatban összegyűjtött hasonlatokat először szétosztottam metaforikusokra és metonimikusokra. Bár alakra az ilyen jellegű

hasonlatok mind metaforikus természetűek, mégis szükségesnek találtam megkülönböztetni őket. Mindhárom csoportnál előfordultak olyan hasonlatok, amelyek egyértelműen metaforikusak, mint pl. a magyarországi magyar válaszoknál a *Számomra a szülőföld olyan, mint egy falat friss kenyér. (A biztonság érzését adja)*. Az adatközlő itt egyértelműen két fogalmi keret között képez kapcsolatot, és a SZÜLŐFÖLD céltartományhoz párosítja az EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG (egy falat friss kenyér) forrástartományt, ezzel megalkotva a SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG metaforát. Ezzel szemben mindhárom csoportnál előfordultak olyan válaszok, amelyek metonimikusak, mint pl. a vajdasági magyar válaszoknál a *Számomra a szülőföld olyan, mint az otthonom. (Mert itt élek.)*. A szülőföld és az otthon nem tartozik két külön fogalmi kerethez, mint ahogy az az előző példában volt. Az OTTHON A SZÜLŐFÖLD helyett a RÉSZ–EGÉSZ metonímián alapszik, és az otthon közvetítőfogalom a szülőföld célfogalom helyett szerepel. A metonimikus hasonlatokat felosztottam aszerint, hogy milyen közvetítőfogalomhoz hasonlították az adatközlők a célfogalmat (a szülőföldet), majd szétválasztottam őket a motivációjuk szerint.⁴⁵

36

A következő fejezetekben találhatóak felosztva sorban a vajdasági magyar, magyarországi magyar és vajdasági szerb adatközlők metonimikus, majd utána metaforikus válaszai. Azután következnek egy külön fejezetben a negatív tartalmú asszociációk. Ezek az ért képeznek külön csoportot, mivel az elemzés során kiderült, hogy a válaszadók túlnyomóan pozitív (vagy semleges) asszociációkat fűznek a szülőföld fogalmához, és csak elenyésző számban fordultak elő negatív tartalmúak. A válaszok alcsoportokba vannak osztva, és minden válasz mellett zárójelben található a magyarázat, amit az adatközlők a válaszaikra adtak.

5. Vajdasági magyar válaszok – Metonímiák

Ebben a fejezetben a vajdasági magyar válaszadók metonimikus jellegű válaszait mutatom be. A válaszokat aszerint csoportosítottam,

⁴⁵ Egyes válaszoknál előfordult több lehetséges besorolás, mivel az adatközlő vagy több motivációt is megnevezett, vagy az nem volt egyértelmű. Az ilyen válaszoknál megemlítem a többi lehetséges motivációt, illetve besorolást is.

milyen közvetítőfogalommal hasonlították össze az adatközlők a szülőföld célfogalmát, majd külön alcsoportot képeznek azok a válaszok, amelyeknél a motiváció hasonló vagy akár megegyező. Az alábbi válasz bár metonímikus, de nem sorolható be egyik alcsoportba sem.

Egy átlagos szó. (Nincs bennem semmiféle felemelkedett érzés, vagy gondolat ennek a szónak a hallatán.)

5.1. Egy hely a szülőföld helyett

Az alábbi válaszok a RÉSZ–EGÉSZ viszonyon alapszanak, és a válaszadók HELY (vagy régió) közvetítőfogalmat hasonlították a SZÜLŐFÖLD célfogalomhoz.

5.1.1. Visszatérés

Mindhárom válaszban a visszatérés gondolata jelenik meg. A magyarázatok érzelmi hovatarozást is sugallnak (a születési és/vagy felnövési hely, valamint a család tartózkodási helyéből adódóan).

- a) A hely, ahova mindig visszatérnék. (Mert ott érzem magam a legnagyobb biztonságban, bármivé váljék is a hely, ahol felnőttem. Számomra mindig a legismerősebb hely marad.)
- b) Az a hely, ahová bármikor visszatérhetek. (Mivel itt a családom és itt születtem.)
- c) Egy hely, ahová szívesen járok haza. (Mert kötődök oda, ahol születtem.)

37

5.1.2. Érzelmi hovatarozás

A válaszok érzelmi kötődést sugallnak az adott helyhez/régióhoz: a) kedves és b) jól ismert hely, valamint a magyarázatban a régió iránti szeretet. Az érzelmi hovatarozás az emlékeken alapszik, hiszen a személyek itt születtek vagy itt nőttek fel. A c) válasz is érzelmi hovatarozást sugall, viszont a magyarázat eltér az előzőktől: a személy csak ezen a helyen látja magát és csak itt lehet önmaga.

- a) Egy kedves hely. (Az emlékek miatt.)
- b) A jól ismert régió. (Mert itt születtem, és szeretem.)
- c) Egy hely, ahol önmagam lehetek. (Mert itt találtam meg önmagam, máshol nem tudom magam elképzelni.)

5.2. Az otthon a szülőföld helyett

Az otthon a szülőföld részét képezi, ami miatt az alábbi válaszok metonímikus jellegűek, és a RÉSZ–EGÉSZ viszonyon alapszanak. Az alcsoportokat aszerint osztottam fel, hogy mi volt az adatközlők motivációja az adott hasonlat megalkotásakor: hogy azért olyan számukra a szülőföld, mint az otthon, mert a jelenlegi lakhelyük, mert biztonságot ad nekik, vagy azért, mert érzelmileg kötődnek hozzá (és hogy ezt az érzelmi kötődést mi okozza).

5.2.1. Jelenlegi lakhely

A válasz és a magyarázat nem sugall érzelmi kötődést. A személy azért tartja a szülőföldjét az otthonának, mert az a lakhelye.

- a) Az otthonom. (Mert itt élek.)

5.2.2. Biztonságot fejez ki

A személy az otthont biztonságosnak találja, valamint érzelmileg kötődik hozzá.

- a) A biztonságot adó otthon. (Fontos nekem.)

5.2.3. Érzelmi hovatartozás

Az alábbi válaszok mind érzelmi hovatartozást sugallnak. Külön alcsoportot alkotnak azok a válaszok, amelyeknél az érzelmi hovatartozás a születés, illetve felnövés helyszínéhez kötődik. A második alcsoportnál a család, illetve a fontos emberek képezik az érzelmi hovatartozás alapját.

- a) Otthon. (Nagyon szeretem a szülőföldem, egyelőre úgy látom, hogy nem tudnék elköltözni innen.)
- b) Otthon. (Ott vagyok igazán otthon.)
- c) Az otthon. (A szülőföldemen érzem magam igazán otthon.)

5.2.3.1. Születési hely és/vagy felnövés helyszíne

Míg az a) válaszadó impliciten utal arra, hogy az adott helyen nőtt fel („Minden eddigi történés az életben oda fűz”), addig a többi válaszadó expliciten mondja ezt ki.

- a) Az otthon. (Minden eddigi történés az életben oda fűz.)
- b) Az otthonom. (Mert itt születtem és nőttem fel.)
- c) Az otthon. (Mert itt nevelkedtem.)

- d) Az otthonom. (Azért, mert itt születtem és itt nőttem fel.)
- e) Ami mindig otthont biztosít. (Mert ott nőttem fel, rengeteg emlékekkel.)
- f) Az otthon. (Mert ez a házam, ide születtem.)

5.2.3.2. Fontos emberek

- a) Az otthonom. (Minden fontos személy a szülőföldemhez köt.)
- b) Otthon. (Mindenki, aki fontos velem van mindig.)
- c) Az otthon. (Mert ott él a családom.)

5.3. Egy biztos pont/hely a szülőföld helyett

A következő válaszok a RÉSZ–EGÉSZ viszonyon alapszanak, mivel a szülőföld is önmagában egy hely, illetve egy pont. A közvetítőfogalom az EGY BIZTOS PONT/HELY a SZÜLŐFÖLD célfogalom helyett. A következő válaszokban az a közös, hogy mind biztonságot fejeznek ki (mivel egy **biztos** pontot neveznek meg a szülőföld helyett). Külön alkategóriába soroltam azokat a válaszokat, amelyek emellett a visszatérés gondolatát is magukban foglalják, meg azokat, amelyek érzelmi hovatartozást sugallnak.

39

5.3.1. Visszatérés

A válaszadó magyarázatában a visszatérés gondolata is megjelenik: számára azért biztos hely a szülőföldje, mert mindig támaszkodhat rá, és visszatérhet.

- a) Biztos hely/pont. (Mert ide mindig visszajöhetnek.)

5.3.2. Érzelmi hovatartozás

Az alábbi válaszokban az a közös, hogy amellett, hogy biztonságot fejeznek ki, az érzelmi hovatartozás is megjelenik bennük motivációként.

- a) Egy biztos pont. (Mert innen viszünk mindent magunkkal bárhova megyünk.)
- b) Egy biztos pont az életemben. (Mert ismerem, úgy érzem, velem együtt nőtt fel.)
- c) Egy biztos pont. (A szülőföldemen érzem magam a legnagyobb biztonságban, mert tudom, oda tartozom.)

5.4. Haza a szülőföld helyett

Az alábbi válaszok metonímikusak, és a HAZA közvetítőfogalmat hasonlították össze a szülőföld célfogalommal. Az ilyen típusú válaszok várhatóak voltak, hiszen a magyar nyelvben a haza szó magában foglalja a szülőföldet, és ez a két fogalom akár szinonimaként is használható. Ezzel ellentétben a szerb válaszadóknál a a ‚domovina‘ [‚haza‘] nem fordult elő a ‚zavičaj‘ [‚szülőföld‘] helyett egyszer sem.

1) A hazám. (Jó az életheletőség.)

5.4.1. Érzelmi hovatartozás

Az érzelmi hovatartozás alapja az a) alatt a születési hely és a fontos személyek az egyén életében, míg b) alatt az, hogy az egyén kötődik a jelenlegi lakhelyéhez.

- a) A haza. (Itt születtem, itt él a családom, és számomra fontos emberek.)
- b) A hazám. (Mert itt élek, és nem tudom magamat máshol elképzelni.)

40

5.5. A múlt része a szülőföld helyett

Mivel az adatközlő a szülőföldön töltötte életének egy részét, ezért ez egy RÉSZ–EGÉSZ viszonyon alapuló válasz. Az alábbi válasz magyarázatának kognitív alapja OK–OKOZAT viszony: a szülőföld „okozta” (befolyásolta) az életet és a személyiséget.

- a) Része a múltamnak. (Jelentősen befolyásolta eddigi életemet és személyiségemet.)

6. Magyarországi magyar válaszok – Metonímiák

Az alábbi részben a magyarországi magyar metonímikus válaszokat osztottam alcsoportokba a közvetítőfogalom alapján és értelmeztem őket a magyarázatokban megjelenő motiváció szerint.

6.1. Egy hely a szülőföld helyett

Az alábbi válaszokban az EGY HELY közvetítőfogalommal hasonlították össze a válaszadók a szülőföldet. Az egyik válaszban a HELY helyett a TERÜLET jelenik meg, valamint egy másikban elliptikusan

kimaradt a szó (*Számomra a szülőföld olyan, mint [egy hely] ahová hazatérhetek*). A válaszokat aszerint csoportosítottam, hogy az adatközlők mit kötnek ehhez az adott helyhez: a jelenlegi lakhelyük, a születési és/vagy felnövési helyük, egy olyan hely, ahova visszatérhetnek, illetve érzelmileg kötődnek-e hozzá.

6.1.1. *Jelenlegi lakhely*

A válasz és a magyarázat nem sugall érzelmi kötődést. A személy csupán a jelenlegi lakhelyeként érzékeli a szülőföldet.

- a) Hely. (Ott élek.)

6.1.2. *Születés és/vagy felnövés helye*

Hasonlóan az előző válaszhoz, ez sem sugall érzelmi kötődést, az adatközlő csupán a születési helyként tekint a szülőföldjére.

- a) A terület, ahol születtem. Se több, se kevesebb. (Az ember értékét nem az mutatja, hova született, hanem hogy mit ér el és milyen döntéseket hoz.)

6.1.3. *Visszatérés*

Mindhárom válasz alap gondolata a visszatérés, viszont a magyarázatok erős érzelmi kötődést is sugallnak. Az a) és a c) válaszadó kötődik a születési és/vagy felnövési helyéhez, míg a b) válasz a vágódást is kifejezi a szülőföld iránt.

- a) Egy hely, ahová mindig hazajöhetnek. (Mert itt születtem, és bárhová is sodorna az élet, itt mindig lenne helyem.)
- b) Egy hely, ahova vágynak külföldről. (Az első asszociáció, ha kérdezik honnan jövök és azt képviselem.)
- c) Ahova hazatérhetek. (A nyelv miatt, a családom miatt és mert itt nőttem fel. Nem tudom elképzelni, hogy ha majd később más országban fogok élni, tudnám-e azt a hazámnak nevezni.)

6.1.4. *Érzelmi hovatartozás*

Az érzelmi hovatartozás alapját az emlékek, illetve a fontos emberek és az adott kultúra képezik.

- a) Egy hely, melyhez mindig emlékek fognak kötni az életem során. (Otthon érzem magam.)

- b) A hely, ahol otthon érzem magam. (Mert az ember hozzá szokik a kulturális élethez, az emberekkel kialakított kapcsolat fontos, hogy otthonosan tudjuk érezni magunkat.)

6.2. *Otthon a szülőföld helyett*

Hasonlóan a vajdasági magyar metonimikus válaszokhoz, a magyarországi magyaroknál is megjelent az otthon mint közvetítő-fogalom a szülőföld célfogalomhoz. A válaszok itt is aszerint vannak csoportosítva, mi a fő motiváció az adott hasonlat választásakor.

6.2.1. *Visszatérés*

Az a) válasz a visszatérés gondolata mellett az érzelmi hovatartozást is kihangsúlyozza, mivel számára a szülőföld nyomot hagy a szívben.

- a) Egy otthon, ami mindig hazavár. (A szüleim külföldön dolgoznak, ebből kifolyólag nagyon is tudom, hogy a szülőföld az, ami mindig is nagy nyomot hagy az emberi szívben.)
- b) Az otthon, ahova bármikor hazatérhetek. (Mert mindig szívesebben látnak, mint máshol.)
- c) Otthon, ahova hazatérek. (A szülőföld is egyfajta otthon.)

42

6.2.2. *Érzelmi hovatartozás*

Az a) válaszban az érzelmi hovatartozás csupán a jelenre terjed ki, míg a b) válaszban a jövőre is. A c) válaszban ezzel ellentétben a múltra vonatkozik. Az érzelmi hovatartozást tehát különböző dolgok motiválhatják: emlékek (c), érzelmek (a, b) és a jövőkép (b).

- a) Az otthon. (Jól érzem magamat itt.)
- b) Az otthon. (Mert itt szeretek élni, ide szeretnék letelepedni, itt érzem jól magam.)
- c) Az otthonom. (Itt születtem, itt nőtem fel.)

6.2.3. *Biztonságot fejez ki*

Az otthonnak érdekes lélektani vonatkozásai vannak az egyén számára. E fogalom nemcsak fizikai helyre vonatkozik, hanem a kognitív elképzelésére is. „Az otthon az emberi lét gyökere, létezésünk központi helye, a biztonság, az elindulás és visszatérés szimbóluma. Az otthon, [...] jelentős hatással van a későbbi élményeire”

(Szabó 2000). A jungi pszichológusok szerint az otthon egy kollektív tudatalatti fogalom az emberekben, és a „kezdetleges ház a kunyhó, formájában az anyaméhre hasonlít, amely megvéd, szorosan körbevesz bennünket, biztonságot nyújt” (Szabó 2000).

- a) Az otthonom. (Mert itt jól kiismerem magam, megszokott és biztonságos számomra.)

6.3. Haza a szülőföld helyett

A HAZA A SZÜLŐFÖLD HELYETT metonímiában két alcsoport (és egy-egy válasz) jelentkezik: az, amely a visszatérés gondolatát tartalmazza, valamint az, amely kiindulópontként tekint a szülőföldre.

6.3.1. Visszatérés

Az alábbi választ kétféleképpen lehet értelmezni. Egyrészt megszemélyesítésként, ami metaforikus. Másrészt pedig az is lehet, hogy a válaszadó metonímiának gondolta a hazavárást, amennyiben a hazán a családot, baráti kört stb. értette, akik valóban hazavárják őt.

- a) Egy haza, ami mindig hazavár. (Mert ez a hely, amit otthonnak lehet nevezni, és ahol az ember nem érzi idegennek magát.)

43

6.3.2. Kiindulópont

A válasz metaforikus ugyan, viszont fellelhető az adatközlő magyarázatában az ÉLET UTAZÁS metafora, hiszen a hazát élete kiindulási pontjaként értelmezi.

- a) Hazatérni. (Mert ez az életem kiindulási pontja.)

6.4. Családi ház/kör a szülőföld helyett

A CSALÁDI HÁZ/KÖR A SZÜLŐFÖLD HELYETT metonímiás csoport két alcsoportra oszlik: azokra a válaszokra, amelyek érzelmi hovatartozást fejeznek ki, és azokra, amelyek a biztonságérzetre alapoznak.

6.4.1. Érzelmi hovatartozás

Az alábbi válasz érzelmi hovatartozást sugall: a válaszadó a szülőföldet a családi házzal hasonlítja össze, ami az otthonosság érzését kelti benne.

- a) Családi ház. (Itthon érzem magam.)

6.4.2. Biztonságot fejez ki

A család jelenti a válaszadónak a biztonságot, valamint ott érzi magát szeretve, ez a megállapítás érzelmi hovatartozást is sugall.

- a) Egy biztonságos családi kör. (Mert itt születtem és ahol a családom él, és velük érzem biztonságban, szeretve magam.)

6.5. Egy biztos pont a szülőföld helyett

A vajdasági magyar metonimikus válaszoknál is megjelenik ez a kategória, viszont a magyarországi magyar csoportnál csupán egy választ lehet ide sorolni.

6.5.1. Érzelmi hovatartozás

Az érzelmi hovatartozás mellett a visszatérés gondolata is megjelenik, mivel a válaszadó mindig visszatér a szülőföldre.

- a) Egy biztos pont. (Mert ide tartozom, ide mindig „haza” jövök.)

6.6. A múlt része a szülőföld helyett

Az adatközlők a magyarázatokban kifejtik, hogy már máshol élnek, tehát a szülőföldet múltként konceptualizálják. Saját gyerekkorukról, múltjukról és emlékeikről beszélnek, ami metonimikus viszony a szülőföldre képest, ahol ezek az emlékek valóban megtörténtek, viszont a) és b) alatt a visszatérés a múltba már metaforikus viszony. Ennél a két válasznál tehát kölcsönhatás áll fent egy metafora és egy metonímia közt.

- a) Ha újra gyermek lennék. (16 éves koromig ott éltem.)
- b) Visszamenni a múltba. (Azok az emberek jutnak eszembe, akik nekem fontosak. Ha hazautazom, találkozom velük.)
- c) Egy régi szép emlék. (Mert idővel csak a szép marad meg.)

6.7. Önmagam a szülőföldem helyett

Az adatközlő a szülőföldjén tud önmaga lenni, és az érzelmi hovatartozás alapját az emlékei, illetve a múltja képezik.

6.7.1. Érzelmi hovatartozás

- a) Önmagam lenni. (Ide kötődik minden emlékem.)

7. Vajdasági szerb válaszok – Metonímiák

A harmadik metonimikus csoportot a vajdasági szerb adatközlők válasza képezik. Minden válasz alá feltüntettem a magyar nyelvű fordítást.

7.1. *Hely a szülőföld helyett*

A vajdasági szerb válaszadóknál sűrűn előforduló metonimikus hasonlat a HELY A SZÜLŐFÖLD helyett. Az alábbi válaszok továbbá feloszthatóak aszerint, hogy a visszatérés gondolatát magukba foglalják-e; hogy kiindulópont-e számukra a szülőföld; hogy biztonságérzetet kelt-e bennük vagy érzelmileg kötődnek hozzá; illetve hogy olyan helyként konceptualizálják-e, ahol meg tudnak pihenni.

7.1.1. *Visszatérés*

A a) válaszadó a szülőföldjén érzi, hogy leginkább elfogadják, amiért szívesen látják, míg a b) válaszadó a fontos személyeket és emlékeket köti a helyhez, és ezért tér szívesen vissza.

- a) Mesto na kom sam uvek dobrodošla. (Zato što je to mesto gde sam najviše prava ja i prihvaćena baš tako.)
 [„Egy hely, ahol mindig szívesen látnak. (Mert ez az a hely, ahol leginkább önmagam vagyok és ahol pont ilyennek fogadnak el.)”]
- b) Mesto kome se uvek rado vraćam. (Zbog poznatih lica, mesta sa kojima povezujem određena sećanja.)
 [„Egy hely, ahová szívesen jövök vissza. (Az ismerős arcok, helyek miatt, amelyekhez meghatározott emlékeket kötök.)”]

7.1.2. *Kiindulópont*

A válaszadó kiindulópontként tekint a szülőföldre, és a családot köti hozzá.

- a) Neko selo/mesto. (Kao zavičaj zamišljam neko selo odakle je potekla nećija ili moja porodica.)
 [„Egy falu/hely. (Szülőföldként egy falut képzelek el, ahonnan valakinek a családja vagy az enyém származik.)”]

7.1.3. Biztonságot fejez ki

Az adatközlők számára a szülőföld egy olyan hely, ahol biztonságban érzik magukat.

- a) Mesto gde si uvek zaštićen. (Zato što su tu svi tvoji, nisi sam...)
[„Egy hely, ahol mindig védve vagy. (Mert itt vannak a teied, nem vagy egyedül...)”]
- b) Jedno sigurno i bezbrižno mesto. (Jer mi pruža takav osećaj.)
[„Egy biztonságos és gondtalan hely. (Mert nekem ilyen érzést nyújt.)”]

7.1.4. Érzelmi hovatartozás

Az a) és a b) adatközlőnél az érzelmi hovatartozás mellett a visszatérés gondolata is megjelenik a magyarázatban. A c) válaszban a szülőföld kellemes érzéseket kelt az adatközlőben, és a d) válaszadónál az érzelmi hovatartozás alapját a gyerekkor és az emlékek képezik.

- a) Mesto gde sam svoj na svome. (Gde se osećam kao da pripadam, gde sam sa svojim najblizim, gde sam uvek spremna da se vratim.)
[„Egy hely, ahol önmagam vagyok. (Ahol úgy érzem, hogy odatartozok, ahol a legközelebbi hozzátartozóimmal vagyok, ahova mindig készen állok visszatérni.)”]
- b) Mesto gde se osećam spokojno. (Jer je zavičaj za mene mesto kome se uvek vraćaš, negde gde si slobodan.)
[„Egy hely, ahol békésen érzem magam. (Mert a szülőföld számomra egy hely, ahová mindig visszatérsz, ahol szabad vagy.)”]
- c) Mesto gde se osećam najbolje. („Samo jedno mjesto na svijetu se zove dom”)
[„Egy hely, ahol legjobban érzem magam. („Csak egy helyet neveznek a földön otthonnak.”)”]
- d) Mesto gde sam srećna. (Jer me za to mesto vezuje detinjstvo kao i neka od najljepših sećanja.)
[„Egy hely ahol boldog vagyok. (Mert a gyerekkorom, valamint néhány legszebb élmény köt ahhoz a helyhez.)”]

7.1.5. Megpihenés

Az adatközlők a pihenést kapcsolják a szülőföldhöz: számukra ez egy hely, ahol nyugodtak lehetnek, mivel ott vannak a számukra fontos személyek (az első válaszadó) vagy mert a szünidejüket töltik ott (a második válaszadó):

- a) Mesto za najbolji odmor. (Mesto u kom se osećam najmirnije, mesto u kom su najčešće moji najbliži.)
[„A legjobb pihenés helye. (A hely, ahol a legnyugodtabbnak érzem magam, a hely, ahol leggyakrabban a közeli hozzátartozóim vannak.)”]
- b) Mesto za odmor. (Tamo sam samo kada je raspust i ne povezujem stres sa zavičajem.)
[„A pihenés helye. (Szünetben vagyok ott és nem kötődik a szülőföldemhez stressz.)”]

7.2. Otthon a szülőföld helyett

Hasonlóan a vajdasági és magyarországi magyar metonimikus válaszokhoz, a vajdasági szerb adatközlők között is többen összehasonlították az otthont a szülőfölddel. A válaszok csoportosíthatóak aszerint, hogy az adatközlők azért tekintenek a szülőföldre otthonként, mert az a születésük és/vagy felnövésük helyszíne; mert érzelmileg kötődnek hozzá vagy mert a biztonság érzetét kelti bennük.

- a) Dom. (To mi je glavna asocijacija sa tim pojmom.)
[„Az otthon. (Ez a fő asszociációm erre a fogalomra.)”]

7.2.1. Születési hely és/vagy felnövés helyszíne

- a) Dom. (Tu sam odrasla i provela najlepši deo svog života – detinjstvo.)
[„Az otthon. (Itt nőttem fel és itt töltöttem életem legszebb részét – a gyerekkort.)”]
- b) Dom. (Mesto gde sam odrasla je mesto gde su moji najbliži, a to je moj zavičaj/ dom.)
[„Az otthon. (A hely, ahol felnőttem az a hely, ahol a legközelebbi hovatartozóim vannak, és az a szülőföldem/ otthonom.)”]

7.2.2. *Érzelmi hovatarozás*

Az érzelmi hovatarozás egyik alkategóriáját jelentik a fontos emberek, akiket az adatközlő az otthonához köt.

- a) Dom. (Tu pripadam.)
[„Az otthon. (Ide tartozom.)”]
- b) Moj dom. (Osećam se slobodno i svoje kada sam tamo.)
[„Az otthonom. (Szabadnak és a sajátomnak érzem magam, amikor ott vagyok.)”]

7.2.2.1. *Fontos emberek, akik ide kötnek*

- a) Dom. (Dom podrazumeva prijatelje i porodicu, tj. drage ljude.)
[„Otthon. (Az otthon magába foglalja a barátokat és a családot, illetve a kedves embereket.)”]

7.2.3. *Biztonságot fejez ki*

- a) Zavičaj je za mene isto što i dom. (Dom predstavlja sigurnost, mesto gde sam zaštićena, zavičaj isto tako.)
[„A szülőföld számomra ugyanaz, mint az otthon. (Az otthon biztonságot jelent, egy helyet, ahol védve vagyok, a szülőföld szintűgy.)”]

48

7.3. *Családi/ szülői ház a szülőföld helyett*

Az alábbi válaszban az adatközlő a szülői házat választotta közvetítőfogalomként, amelyet a szülőföldhöz hasonlít. A válaszadó kellemes érzéseket köt hozzá, amiből adódóan a válasz az érzelmi hovatarozáson alapszik.

7.3.1. *Érzelmi hovatarozás*

- a) Roditeljska kuća. (Jer se tu osećam prijatno, slobodno.)
[„Szülői ház. (Mert itt kellemesen, szabadnak érzem magam.)”]

7.4. *A múlt része a szülőföld helyett*

Ez a kategória megegyezik a magyarországi magyar metonimikus csoport azonos nevű kategóriájával, tehát az adatközlők múlt-

ként tekintenek a szülőföldre, és már máshol élnek. A múltjukról beszélnek, ami metonimikus viszony, viszont az a) alatt a múltba való visszatérés metaforikus.

- a) Povratak u detinjstvo. (Detinjstvo je najlepši period života.)
[Visszatérés a gyerekkorba. (A gyerekkor az élet legszébb időszaka.)’]
- b) Nešto iz prošlosti. (Zbog prethodnog mesta stanovanja.)
[Valami a múltból. (Az előző lakhely miatt.)’]
- c) Uspomena. (Zavičaj se za mene odnosi na prostor i vreme, selo u kom sam provela detinjstvo, te je s toga on za mene uspomena.)
[Emlék. (A szülőföld számomra tér és idő, a falu, ahol a gyerekkoromat töltöttem, emiatt számomra emlék.)’]
- d) Vremenski period koji je prvenstveno vezan za detinjstvo. (Dete provodi svoje detinjstvo u zavičaju.)
[Egy periódus, amely elsősorban a gyerekkorhoz kötődik. (A gyerek a szülőföldön tölti a gyerekkorát.)’]

8. Vajdasági magyar válaszok – Metaforák

A következő fejezetben azok a vajdasági magyar válaszok találhatóak, amelyek metaforikus viszonyban vannak a szülőfölddel. Külön alcsoportot képeznek azok a válaszok, amelyek: metonímiára épülnek; birtokviszonyon alapuló analógiák; térbeli és időbeli viszonyban állnak a szülőfölddel; biztonságot fejeznek ki; amelyekben a szülőföld birtokként konceptualizálódik és amelyekben érezhető az érzelmi hovatarozás.

8.1. Metonímián alapuló metafora

Ez a válasz azért különleges, mivel metonimikus, illetve metaforikus és metonimikus is egyben. Azért metonimikus, mivel az adatközlő szereti a pizzás burekot és a szülőföldjén eszi és vele asszociálja, és ezt AZ ÉTEL AZ ÉTKEZÉS HELYSZÍNE HELYETT metonímiaként lehet megfogalmazni. A magyarázatból viszont egyértelmű, hogy a hasonlatot metaforikusan használja, hiszen a burek tulajdonságát

(azt, hogy isteni) leképezte a szülőföldjére. Ez megfogalmazható A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG metaforaként.

- a) Egy meleg pizzás burek a Lipából. (Mert isteni.)

8.2. Birtokviszonyon alapuló analógia

Az analógia a dolgok, illetve a relációk összehasonlítása egymással. Az egyik alfaját képezik a relacionális hasonlóságokon alapuló analógiák, amelyekben két relációrendszer hasonlítunk egymáshoz. Ezt a viszonyt a következőképpen lehet szemléltetni: $[a_1; a_2 :: b_1; b_2]$ (Máthé 2013: 179). Az alábbi válaszok ilyen típusú analógiák, amelyek nyelvtanilag birtokviszonyban állnak egymással. Az analógia a következőképpen jelenik meg (pl. az első válaszban): számomra $[a_1]$: szülőföld $[a_2]$: csigának $[b_1]$: ház $[b_2]$.

Az a) és b) válasz érzelmi hovatartozást sugall: a csigának szüksége van a házára, mivel az biztonságot nyújt neki és védi a külvilágtól, a méhnek pedig szüksége van a virágporra ahhoz, hogy túléljen. A c) válasz ok-okozati viszonyon alapszik: a szülőföld határozta meg a válaszadó személyiségét, pont úgy, ahogyan egy anya a gyermekéét.

- a) A csigának a háza. (Mert nem hagynám el, ha nem muszáj, és szeretem.)
- b) A méhnek a virágpor. (Nem tudok elválni tőle.)
- c) Gyermeknek az anya. (Miatta vagyok az, aki.)

8.3. Térbeli (és időbeli) viszonyt fejeznek ki

Az alábbi válaszokban térbeli és/vagy időbeli viszony áll fent a szülőföld és a megfogalmazott forrástartomány közt. Egyes válaszokban a visszatérés gondolata is megjelenik, míg egyeseknél az adatközlők kiindulópontként tekintenek a szülőföldre.

8.3.1. Hely

A sziget egy olyan hely, amely el van zárva a külvilágtól, tehát csak ez a hely tartalmazza a békét. A béke alapját pedig a család és az otthon képezik a magyarázat szerint, és az adatközlő érzelmi hovatartozást érez vele kapcsolatban. A metafora, amelyet az adatközlő megfogalmazott a SZÜLŐFÖLD A BÉKE SZIGETE.

- a) A béke szigete. (Mert a szülőföldemen van a családom és az otthonom.)

8.3.2. Visszatérés

Az a) válaszban nem létezik egyértelmű kapcsolat metafora és a magyarázat között. Feltételezhető, hogy az adatközlő önmagát értelmezte madárként, amelynek megadatott a szabadság és a lehetőség, hogy elhagyja a szülőföldjét, viszont bármikor visszatérhet. A b) válaszban a SZÜLŐFÖLD FÉSZEK metaforát fogalmazta meg az adatközlő. A fészek nemcsak kiindulópont az egyén életében, hanem egy olyan hely is, ahova bármikor visszatérhet.

- a) A madár. (Mert elmész és bármikor visszajöhetsz.)
- b) A fészek. (Mert mindig van hova hazajönni/visszatérni.)

8.3.3. Kiindulópont

- a) Egy alapkö. (Melyre jó visszagondolni más országból. [honnan is kezdtem])

Az előző válasz két metaforán alapszik. Egyrészt AZ ÉLET UTAZÁS (mivel **visszagondol**, hogy **honnan** kezdte), másrészt pedig AZ ÉLET EGY ÉPÜLET ÉPÍTÉSE (az alapkö miatt). Mindkét metafora alapja a kiindulópont/kezdés és a haladás a cél felé, a szülőföld pedig a kiindulópontnak felel meg.

- b) Egy bölcső. (Elindít az életben, de a 21. században már nem tartom feltétlenül olyan fontosnak [hello globalizáció])

E válasz AZ ÉLET UTAZÁS metaforán alapszik: a szülőföld az a kiindulópont, amely **elindít** az életben.

- c) A kezdet és a vég. (Itt születünk, s majd egyszer talán ide is térünk vissza.)

AZ ÉLET UTAZÁS metafora van jelen itt is, hiszen a magyarázatban a születést a kezdettel azonosítja. A magyarázatban megjelenik a VÉGPONT is (ide térünk vissza), amely szintén metaforikus viszonyban áll a véggel, amennyiben az adatközlő az élet végére gondol.

- d) Fa. („Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága.”)

AZ ÉLET UTAZÁS metaforán alapszik ez a válasz is, és az adatközlő a szülőföldet kiindulópontként konceptualizálja. Az idézet Radnóti Miklós: *Nem tudhatom...* című verséből származik, amelyben a költő a szülőföldjét írja le.

8.4. Biztonságot fejeznek ki

Az a) válasz és a hozzá tartozó magyarázat biztonságot fejez ki, míg a b) és a c) válasznál a visszatérés gondolata is megjelenik a magyarázatokban (ahová mindig visszatérhetek / mindig tárt karokkal fogad). A c) válaszban ezenkívül egy gesztus is megjelenik (tárt karokkal).

- Egy széf. (Mert biztonságot ad.)
- Egy erőd. (Mert itt biztonságban érzem magam, miközben fejlődöm és tanulok. Mert egy hely, ahová mindig visszatérhetek.)
- Egy mindig tárt karokkal fogadó biztonságérzet. (Jól érzem magam itt.)

8.5. Birtok

Az a) és b) válaszból levonható, hogy azokat a dolgokat, amelyeket szeretünk, kincsként lehet konceptualizálni. A három példából pedig az ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG, BIRTOK metafora vonható le.

- Egy kincs. Nem adnám semmiért sem. (Szeretek itthon lenni.)
- Egy kincs. (Szeretem a népviseletet, a falusi életet, nyugodt, mindenki ismer mindenkit.)
- Egy testrészt. (Mert a részem.)

52

8.6. Érzelmi hovatartozás

Az alábbi metaforák érzelmi hovatartozást sugallnak. Két alcsoport különíthető el: az egyikben az adatközlő egy gesztussal hasonlítja össze a szülőföldet, a másikban pedig egy érzellemmel.

Az alábbi válasz nem tartozik egyik alcsoporthoz sem. Az adatközlő a szülőföldre álmoként tekint, tehát mint valamire, ami elmúlt és mintha meg sem történt volna. Az érzelmi kötődést már nem a szülőföldje, hanem egy új hely iránt érzi.

- Egy régi álom. (Mert már más helyet tartok annak, ahova úgy érzem, tartozok.)

8.6.1. Gesztus

A metafora, amely a válasz alapján megfogalmazható a SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG.

- Az ölelés. (Mert ide tartozok, itt nőtem fel, itt van a családom.)

8.6.2. Érzelem

- a) A hovatarozás. (Mert úgy érzem, oda tartozok.)

9. Magyarországi magyar válaszok – Metaforák

A magyarországi magyar metaforikus válaszoknál hasonló kategóriák jelentkeznek, mint a vajdasági magyaroknál.

9.1. Birtokviszonyon alapuló analógia

Az alábbi válaszok ugyanazon az elvre épülnek, mint a vajdasági magyar metaforikus válaszok azonos elnevezésű csoportjában levők (l. 8.2. fejezet)

- a) A talaj a fa gyökerének. (Van hova kötődnöm.)

A válasz érzelmi hovatarozást sugall a szülőföld iránt (van hova kötődnöm).

- b) Hálnak a víz, nélkülözhetetlen. (Mert az életemet határozta meg a kezdeti feltételeivel.)

E válasz és a magyarázata között egyrészt OK-OKOZATI viszony áll fenn (mert az életemet **határozta meg**), másrészt pedig kiindulópontként tekint a szülőföldre (**kezdeti** feltételek), habár a hálnak élete végéig szüksége van a vízre a túlélés szempontjából.

- c) Az anya és gyermeke kapcsolata. (Kötődik hozzám és meghatározza az életemet és kultúrámat.)

A válasz ok-okozati viszonyon alapszik: a szülőföld határozza meg az adatközlő életét és kultúráját, pont úgy, mint egy anya a gyermekének.

9.2. Térbeli és időbeli viszonyt fejeznek ki

Hasonlóan a vajdasági magyar metaforikus válaszoknál levő azonos nevű csoportnál, itt is térbeli és időbeli viszony áll fenn a szülőföld és a metafora között. E válaszok két alcsoportját különíthetjük el: a szülőföld mint hely és mint kiindulópont.

9.2.1. Hely

- a) Munkahely vagy nyaralás. (Mert dolgoztam külföldön is.)

Az adatközlő számára a szülőföld a személyes életének különböző fázisaiban különbözőképpen konceptualizálódik: amikor külföldön dolgozik nyaralásként, amikor viszont a hazájában, akkor munkahelyként.

- b) Egy apró meleg, színes sziget, a sűrű, hideg világ óceánjában.
(Az ott körbeölelő szeretet, és gyermekkori emlékek miatt.)

A SZÜLŐFÖLD SZIGET metafora⁴⁶ jelenik meg a válaszban.

- c) A Balaton. (Sok ember.)

9.2.2. Kiindulópont

- a) A gyerekszoba. (Ott születtem, meghatározza a jelenemet, jövőmet.)

A válasz OK-OKOZATI viszonyon alapszik: a szülőföld határozza meg az élet további részét, viszont a szülőföld csak egy átmeneti hely, ahol tartózkodunk: életünk egy pontjában elhagyjuk, pont úgy, mint a gyerekszobát, ami miatt ebben a válaszban AZ ÉLET UTAZÁS metafora jelenik meg.

- 54 b) Eredet. (Akárhová költözöl, akármelyik állam polgára leszel, a születési helyed mindig ugyanaz marad.)

9.3. Biztonságot fejeznek ki

A válaszokban A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG metafora jelenik meg, az a) alatt specifikusabban A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÍZ. Az ismert és kedvelt dolgok biztonságérzetet sugallnak az adatközlők számára. A b) adatközlőnek a szülőföld ezenkívül a múlt része (mivel emlékeket idéz fel).

- a) Egy falat friss kenyér. (A biztonság érzését adja)
b) Egy régi, jó ismerős. (Mindig visszavár, néha kicsit változik, de igazából ugyanolyan marad, ezzel biztonságot nyújt és emlékeket idéz fel.)

9.4. Birtok

Az alábbi válaszokban AZ ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG, BIRTOK metafora jelenik meg.

⁴⁶ 4.3.1. Hely alatt a) válasz.

- a) A tenyerem. (Ismerem minden kis utcáját.)
- b) Az életem. (Fontos számomra.)
- c) Ha a részem lenne. (Befolyással van rám, kihat a személyiségemre.)

Az első három válaszban az adatközlő a saját részével azonosítja a szülőföldet. A c) válasz OK-OKOZATI viszonyon alapszik (befolyással van rám, kihat a személyiségemre).

- d) Mint a mindennapi kenyér. (Az egyik legnagyobb kincs.)

Ebben a válaszban ezenkívül A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÍZ (a mindennapi kenyér⁴⁷) metafora is megfogalmazható.

- e) A legnemesebb érték. (Ezek az értékek határozzák meg többé-kevésbé, hogy milyen emberré válunk.)

AZ ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG, BIRTOK metafora jelenik meg, és a válasz OK-OKOZATI viszonyon alapul: a szülőföld egy olyan érték, amely meghatározza a személyiségünket.

- f) Egy jó ismerős. (Könnyen eligazodom, ismerem a nyelvet, a szokásokat, a kultúrát.)

Két metafora jelenik meg: AZ ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG, BIRTOK, valamint A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG.

55

9.5. Érzelmi hovatartozás

Az alábbi válaszoknál csak tárgyként jelenik meg olyan forrástartomány, amellyel az adatközlők érzelmi hovatartozást fejeznek ki. A válaszokban A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG metafora jelentkezik.

9.5.1. Tárgy

- a) Egy kényelmes fotel, ami az otthon érzést adja. (Mert emlékek és emberek kötnek hozzá.)
- b) Az ágyam. (Komfortos, megszokott, puha, meleg.)

⁴⁷ A mindennapi kenyérnek ezenkívül vallásos konnotációja is van, hiszen a *Miatyánk*-ban, a keresztény világ legismertebb imájában jelenik meg: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma...”

9.6. Egyéb válaszok

Az alábbi válaszok nem sorolhatóak egyik korábbi kategóriába sem, ami miatt egy külön alfejezetben soroltam fel és értelmeztem őket egyenként.

a) Babgulyás. (Van benne mindenféle.)

E metafora lehetne a SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÍZ, mivel a babgulyás hagyományos étele a magyar konyhának, viszont a magyarázat semleges, nem sugall semmiféle érzelmi hovatartozást, csupán a szülőföld sokszínűségére ad utalást.

b) A levegő... (...Nem léteznék nélküle.)

A válasz érzelmi hovatartozást sugall, az adatközlő a levegővel egyenlíti ki a szülőföldet, ami nélkülözhetetlen az emberek túléléséhez.

c) Én magam. (Itt nevelkedtem, ennek a társadalomnak a normáihoz szoktam, itt érzem otthon magam.)

Az adatközlő önmagával egyenlíti ki teljes mértékben a szülőföldjét, míg az előző válaszokban csupán olyanok találhatóak, amelyek részükként (pl. testrész, a részem) konceptualizáltak.

56

10. Vajdasági szerb válaszok – Metaforák

Ebben a fejezetben a vajdasági szerb metaforikus válaszok különböző fajtáit mutatom be a korábbiakhoz hasonló módon.

10.1. Birtokviszonyon alapuló analógia

Az alábbi példa a SZÜLŐFÖLD FÉSZEK metaforán⁴⁸ alapszik: az adatközlő ebben az esetben nem kiindulópontként vagy olyan helyként konceptualizálja a szülőföldet, ahová visszatérhet, hanem az otthonának tekinti.

a) Za pticu gnezdo. (Jer je tu moj dom.)

[,A madárnak a fészek. (Mert itt van az otthonom.)’]

10.2. Térbeli és időbeli viszonyt fejez ki

Az alábbi válaszokban is (hasonlóan a vajdasági és magyarországi magyar azonos kategóriához) térbeli és időbeli viszony jelenik meg a

⁴⁸ Lásd: 12. oldal, 5.3.2. Visszatérés alatt b) válasz

szülőföld és a megalkotott metafora között. Két fő alkategória figyelhető meg: a szülőföld mint hely és mint kiindulópont.

10.2.1. Hely

- a) Sigurna luka. (Mesto gde uvek mogu da dođem i da se osećam lepo i ispunjeno sa ljudima koji su mi dragi.)
[„Biztos kikötő. (Egy hely, ahová mindig eljöhettek és ahol jól és teljesen érzem magam az emberekkel, akik kedvesek számomra.)”]
- b) Sigurna luka. (Zato što se tamo osećam srećno, bezbedno i ispunjeno.)
[„Biztos kikötő. (Azért, mert ott boldognak, biztonságosan és teljesen érzem magam.)”]
- c) Mirna luka. (Osećam se sigurno, zadovoljno i srećno, tu sam „pustila korenje”.)
[Nyugodt kikötő. (Biztonságosnak, elégedettnek és boldognak érzem magam, itt „eresztettem gyökeret.”)]
- d) Mirna luka. (Nešto gde se čovek oseća sigurno.)
[„Nyugodt kikötő. (Valami, ahol az ember biztonságban érzi magát.)”]

57

A válaszok alapján megfogalmazható A SZÜLŐFÖLD KIKÖTŐ metafora. A kikötő egy olyan hely, amely biztonságot nyújt a hajóknak a viharos tengeren, ami miatt ezek a válaszok erősen biztonságot fejeznek ki. Érdekeség, hogy a magyarországi, valamint vajdasági magyar adatközlőknél csak a SZÜLŐFÖLD SZIGET metafora jelenik meg: mindkét metafora a biztonságon és a külső viszályoktól való elzártságon alapszik. Lehetséges, hogy a földrajzi helyzet miatt választották az adatközlők az adott metaforát (Vajdaság is egyfajta „szigetként” értelmezhető Szerbiában, Magyarország is Európában, míg Szerbia a történelme során rendelkezett kijáráttal a tengerre, ami megmagyarázná a vajdasági szerb adatközlők válaszait.) Ezenkívül az a) válaszban a visszatérés gondolata is megjelenik.

- e) Zelena pustinja. (Jer se nalazi u planinskom predelu u kome sam provela detinjstvo.)
[„Zöld sivatag. (Mert hegyvidéki övezetben található, ahol a gyerekkoromat töltöttem.)”]

- f) Raj na zemlji. (Zbog lepote.)
[„Paradicsom a földön. (A szépség miatt.)”]

10.2.2. Kiindulópont

- a) Majka. (Tu sam se rodila. Ali ne baš kao rođena majka, ali ga volim.)
[„Anya. (Itt születtem. Nem pont úgy, mint a saját anya, de szeretem)”]
- b) Koren. (Uz rečenicu...vratiti se svome zavičaju... – svoj na svome, topli dom, okruženje, dobra zemlja i ljudi, mesto (prostor) odakle potičemo, dedovina!)
[„Gyöker. (Azzal a mondattal, hogy... visszatérni a saját szülőföldre... – önmagam a sajátomon, meleg otthon, környezet, jó föld és emberek, hely (tér), ahonnan származunk, nagyapáink helye!)”]

58 Mindkét válaszban az adatközlő kiindulópontként konceptualizálja a szülőföldet. Az első válaszban az adatközlő a szülőföldet az anyával hasonlítja össze. Az anya az a személy, akit elsőként látunk meg születéskor és ő „indít el” minket az életben. A második válaszban pedig a szülőföldet a gyökérrel hasonlítja össze a válaszadó, ami a növényeknek az alapja, amelyből tovább nőnek. Az a) válaszban ezenkívül megjelenik az érzelmi hovatartozás is (szeretem), míg a b) válaszban a visszatérés gondolata (visszatérni a saját szülőföldre).

- c) Gnezdo. (Određeno vreme provedemo u njemu i većinom sve devojke pre ili kasnije odlete (odselimo se) iz njega.)
[„Fészek. (Egy meghatározott időt benne töltünk és többnyire minden lány előbb vagy utóbb elszáll (elköltözünk) belőle.)”]

A SZÜLŐFÖLD FÉSZEK metafora jelenik meg. A vajdasági magyar metaforikus válaszként is megfigyelhető ugyanez a metafora (l. 9.3.2. Visszatérés), viszont annak a válasznak a magyarázatában a visszatérés gondolatát fogalmazza meg az adatközlő, míg itt a válaszadó kiindulópontként értelmezi a fészket.

10.3. Birtok

Az alábbi válaszokban az adatközlők a szülőföldre valamilyen formában birtokként tekintenek. Minden egyénnek van családja, ezért soroltam be ezt a két választ ebbe a kategóriába.

- a) Porodica. (Jer me za zavičaj vezuju drage i lepe stvari.)
[„Család. (Azért, mert a szülőföldre kedves és szép dolgok kötnek.)”]
- b) Porodica. (Neophodan mi je, bez njega se ne bih osećala ispunjeno.)
[„Család. (Nélkülözhetetlen számomra, nélküle nem érezném magam teljesnek.)”]

Két metafora jelenik meg egyszerre: A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG és AZ ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG, BIRTOK. Az adatközlők érzelmileg kötődnek a szülőföldjükhöz, pont úgy, ahogyan a családjukhoz.

- c) Deo mene. (Poistovećivanje sa rodnim mestom gde sebe pronalazim.)
[„A részem. (Azonosulás a születési hellyel, ahol megtalálom önmagam.)”]
- d) Deo moga srca. (Zato što gde god da odemo, zavičaj uvek nosimo sa sobom u srcu.)
[„A szívem része. (Azért, mert akárhova is megyünk, a szülőföldet mindig visszük magunkkal a szívünkben)”]
- e) Mama.⁴⁹ (Tu se osećam sigurno.)
[„Anyá. (Itt érzem magam biztonságban.)”]

59

AZ ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG, BIRTOK metafora jelenik meg a válaszoknál: a c) és d) adatközlő a szülőföldet a saját részeként konceptualizálja. Az e) válaszadó az anyával egyenlíti ki a szülőföldet: a magyarázat alapján a válasz biztonságot fejez ki.

10.4. Érzelmi hovatartozás

A következő metaforák érzelmi hovatartozást fejeznek ki, és érzelmként, gesztusként és tárgyként konceptualizálódnak.

10.4.1. Érzelem

A válaszokban A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG, illetve specifikusabban A SZÜLŐFÖLD EGY KELLEMES

⁴⁹ A vajdasági szerb válaszadóknál a 10.2.2. alatt is megjelenik az anya mint céltartomány. A két választ azért tettem külön csoportba, mert az első esetben az adatközlő a magyarázatában kifejti, hogy az anya számára kiindulópont az élet további részében, míg ebben az esetben az anya egy birtok, amely biztonságérzetet kelt a válaszadóban.

ÉRZÉS metafora jelenik meg: a szülőföld melegség, a teljesség érzését kelti a válaszadóknak, azt az érzést, hogy szívesen látnak.

- a) Toplina u srcu. (Tu su moji koreni.)
[,Melegség a szívben. (Itt vannak a gyökereim.)’]
- b) Nešto drago toplo. (Ni za jedno drugo mesto nemam takav osećaj.)
[,Valami kedves és meleg. (Semelyik másik helyhez nem köt ilyen érzélem.)’]
- c) Osećaj dobrodošlice. (Verovatno zato što sam tamo rođen.)
[,Az érzés, hogy szívesen látnak. (Valószínűleg, mert ott születtem.)’]
- d) Ispunjenost. (Jer se bez zavičaja biva prazan.)
[,Teljesség. (Mert a szülőföld nélkül üresek vagyunk)’]

10.4.2. Gesztus

A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMESES DOLOG metaforán alapulnak a következő válaszok, még specifikusabban: a SZÜLŐFÖLD EGY ÖLELÉS metaforán.

- a) Zagrljaj. (Budi uspomene i dragi ljudi.)
[,Ölelés. (Emlékeket kelt és kedves emberek.)’]
- b) Majčini zagrljaj. (Zato što se u njemu osećam srećno.)
[,Anyai ölelés. (Azért, mert boldognak érzem magam benne.)’]

10.4.3 Tárgy

Az ide sorolt válaszban A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMESES DOLOG metaforatípus fedezhető fel. Az adatközlő a szülőföldet az ágygal asszociálja, és az érzelmi hovatarozás mellett biztonságot fejez ki.

- a) Udobna postelja. (Zavičaj je mesto gde se osećam spokojno. Gde nema briga, gde sam potpuno opušten i siguran.)
[,Egy kényelmes ágy. (A szülőföld egy hely, ahol békésen érzem magam. Ahol nincsenek gondok, ahol teljesen nyugodt vagyok és biztonságban.)’]

10.5. Egyéb

Az ebben a fejezetben levő válaszok olyan egyedi metaforák, amelyeket nem lehetett másik csoportba sorolni. Emiatt egy külön kategóriába tettem őket és külön is analizáltam.

- a) Fudbal. (Jer dok igrām futbol, i kad sam u zavičaju ista me radost obuzme.)

[„A futball. (Mert ugyanaz az öröm fog el, amikor futballozok és amikor a szülőföldemen vagyok.)”]

- b) Topao čaj pod kišovitom danu. (Jesen me asocira na zavičaj.)

[„Egy meleg tea egy esős napon. (Az ősz a szülőföldemre asszociál.)”]

A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG metafora jelenik meg a válaszokban: a) a futball az adatközlőben az öröm érzését kelti, és ezt egyenlíti ki a szülőföldjével, b) alatt pedig az ősz.

- c) Knjiga. (...iskustva iz detinjstva i rani utistci utiču na odrastanje i formiranje osobe.)

[„Könyv. (...a gyerekkori tapasztalatok és a korai benyomások befolyásolják a felnövést és a személyiség kialakulását.)”]

61

Az előbbi válasz az OK-OKOZAT viszonyon alapszik. A könyvek, amelyeket életünk során elolvastunk befolyásolják és formálják a személyiségünket. Hasonlóképpen a szülőföld is hat ránk, mivel ott töltjük el életünk egy jelentős és meghatározó részét, még hozzá a gyerekkorunkat.

11. „Negatív” tartalmú asszociációk

A kutatás hipotézise az volt, hogy a nemzeti hovatartozás kihat az adatközlők szülőfölddel kapcsolatos attitűdjeire. Az összegyűjtött válaszokból viszont bebizonyosodott, hogy ez a hipotézis téves, hiszen a válaszadók többsége pozitív tartalmakat kapcsolt az adott forrástartományhoz, nemzetiségtől függetlenül. Csupán néhány olyan válasz fordult elő, amelyek nem voltak pozitívak vagy semlegesek, és azokat ebben a fejezetben mutatom be.

11.1. Vajdasági magyar válaszok

11.1.1. Metaforikus hasonlatok

- a) A magyar narancs. (Kicsit savanyúbb, kicsit sárgább, de a miénk.)

Bár az adatközlő nyilvánvalóan kritikus szemmel tekint a szülőföldjére, hiszen megnevezi a hiányosságait, mégis érezhető a válaszban az érzelmi hovatarozás és a büszkeség érzése is: akármilyen is az a hely, mégis az övé.

- b) Egy soha el nem szakadó rablánc. (Nem szeretem a szülővárosomat, Szabadkát, szököm onnan, mégis visszahúz néha a város.)

A válaszadó nyíltan kimondja, hogy nem szereti a szülővárosát, viszont az érzelmi kötődés mégis érezhető a válaszában: hiszen mégis visszahúzza őt.

11.2. Magyarországi magyar válaszok

11.2.1. Metaforikus hasonlatok

- a) A magyar egészségügy. (Sok a hibája, de mégis valahogy működik a végén minden és megbocsátjuk a korábbi hiányosságokat.)

A 11.1.1. a) alatti adatközlőhöz hasonlóan ez az adatközlő is kritikával illeti szülőföldjét, viszont mégis érezhető az érzelmi hovatarozás a magyarázatából.

- b) A pestis. (Mert magyar ember kirekeszt magyar embert, a születési helye alapján.)

Ez az adatközlő egyértelműen negatív érzéseket társít a szülőföldjéhez, ahogyan a következő is.

- c) Ami visszahúz. (Kevés a lehetőség.)

11.2.2. Metonímiás hasonlatok

- a) Bármilyen más hangzatos szó, azaz kicsit egyetértek, de kicsit túlzottnak is érzem a felhajtást körülötte. (Túl sokat hallom propagandajellegű narratívában.)

- b) Nagyanyám lakhelye. (Elvették a románok.)

Az a) válasz nem egyértelműen negatív, az adatközlő csupán nem érez akkora érzelmi kötődést a szülőföldje iránt. A b) válaszadó negatív érzéseinek az okozója pedig a történelmi háttér, amely a szülőföldjéhez kapcsolódik.

11.3.

11.3.1. Metonímiás hasonlatok

a) Tužna i nesrečna priča. (Dešavanja iz 1991–1995...)

[„Szomorú és szerencsétlen történet. (1991–1995 közti történetek...’)]

A metonímia A MŰLT RÉSZE A SZÜLŐFÖLD HELYETT típusba tartozik, hiszen az adatközlő az adott periódus eseményeit azonosítja a szülőföldjével.

11.3.2. Metaforikus hasonlatok

a) Zatvor. (Ljudi.)

[„Börtön. (Emberek.)’]

Az adatközlő egyértelműen negatívan érzékeli a szülőföldjét és az odatartozó személyeket, ezért konceptualizálja börtönként. A börtön olyan hely, ahonnan nem lehet szabadulni, és ahol nem azokkal az emberekkel vagyunk, akikkel szeretnénk, hanem akikkel muszáj együtt élnünk. Továbbá egy olyan hely, ahol korlátozva van a szabadságunk. Az adatközlő a magyarázatában azt írja, hogy az emberek miatt érzékeli a szülőföldet börtönként, tehát az ott élők tartják vissza és keltenek negatív érzéseket benne.

Következtetések

A jelen kutatásban vajdasági szerb, vajdasági magyar és magyarországi magyar adatközlők szülőfölddel kapcsolatos attitűdjeit vizsgáltam egy internetes kérdőív segítségével. A válaszadóknak egy olyan feladatot kellett megoldaniuk, amelyben metaforikus hasonlatot rendeltek a szülőföld fogalmához. Az összegyűjtött válaszok elemzésekor kiderült, hogy a feladat formálisan ugyan metaforikus hasonlatokat eredményezett, jelentésre mégis előfordultak metonimikusak is, amelyeket érdemes volt különválasztani. A kutatás azért

jelentős, mert a szülőfölddel kapcsolatos attitűdöket vizsgálja régiókban két különálló, de egymással határos nemzetcsoportnál, valamint egy olyanál, amely egyszerre mindkét nemzethez is kapcsolódik.

Az alábbi két táblázatban találhatóak a válaszok összesítve. Az első táblázatban a metonimikus válaszokat mutatom be mindhárom csoportnál. Külön kategóriát képeznek az adatközlők által megfogalmazott metonímiák, valamint minden kategóriában feltüntettem az előforduló motivációkat, illetve jelentéskategóriákat (amennyiben előfordultak ilyenek). A metaforikus válaszoknál az adatközlők által megfogalmazott metaforák képezik a kategóriákat, az alkategóriákat pedig szintén az előforduló jelentéskategóriák azoknál a válaszoknál, amelyeknél ilyen előfordult.

MOTIVÁCIÓ/JELENTÉS	Vajdasági magyar	Magyarországi magyar	Vajdasági szerb	Összes
1. OTTHON A SZÜLŐFÖLD HELYETT				
2.1. Jelenlegi lakhely	1	0	0	1
2.2. Biztonságot fejez ki	1	1	1	3
2.3. Érzelmi hovatartozás	3	3	2	8
2.3.1. Születés és/vagy felnevelés helye	6	0	2	8
2.3.2. Fontos emberek	3	0	1	4
2.4. Visszatérés	0	3	0	3
Összes	14	7	6	27
2. EGY HELY A SZÜLŐFÖLD HELYETT				
1.1. Visszatérés	3	3	2	8
1.2. Érzelmi hovatartozás	3	2	4	9
1.3. Jelenlegi lakhely	0	1	0	1
1.4. Születés és/vagy felnevelés helye	0	1	0	1
1.5. Kiindulópont	0	0	1	1
1.6. Biztonságot fejez ki	0	0	2	2
1.7. Megpihenés	0	0	2	2
1.8. Egyéb	0	1	0	1
Összes	6	8	11	25

3. A MÚLT RÉSZE A SZÜLŐFÖLD HELYETT				
Összes	1	3	5	9
4. EGY BIZTOS PONT/HELY A SZÜLŐFÖLD HELYETT				
3.1. Visszatérés	1	0	0	1
3.2. Érzelmi hovatarozás	3	1	0	4
Összes	4	1	0	5
5. HAZA A SZÜLŐFÖLD HELYETT				
4.1. Érzelmi hovatarozás	2	0	0	2
4.2. Visszatérés	0	1	0	1
4.3. Kiindulópont	0	1	0	1
Összes	3	2	0	5
6. CSALÁDI HÁZ/KÖR A SZÜLŐFÖLD HELYETT				
6.1. Érzelmi hovatarozás	0	1	1	2
6.2. Biztonságot fejez ki	0	1	0	1
Összes	0	2	1	3
7. ÖNMAGAM A SZÜLŐFÖLDEM HELYETT				
7.1. Érzelmi hovatarozás	0	1	0	1
Összes	0	1	0	1
Összes metonímia	28	24	23	75

1. táblázat: Metonimikus válaszok

MOTIVÁCIÓ/ JELENTÉS	Vajdasági magyar	Magyarországi magyar	Vajdasági szerb	Összes
1. A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELEMES DOLOG				
1.1. Metonimián alapuló metafora	1	0	0	1
1.2. Érzelmi hovatarozás	0	0	0	0
1.2.1. Gesztus	1	0	2	3
1.2.2. Tárgy	0	2	1	3
1.2.3. Érzelem	0	0	4	4
1.3. Biztonságot fejez ki	0	2	0	3
1.4. Birtok	0	2	2	4
1.5. Egyéb motiváció	0	1	2	3
Összes	2	7	11	21

2. AZ ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG BIRTOK				
Összes	3	6	5	14
3. AZ ÉLET UTAZÁS				
2.1. Kiindulópont	4	1	0	5
2.2. Birtokviszonyon alapuló analógia	0	0	1	1
Összes	4	1	1	6
4. A SZÜLŐFÖLD KIKÖTŐ				
5.1. Hely	0	0	4	4
Összes	0	0	4	4
5. A SZÜLŐFÖLD FÉSZEK				
4.1. Visszatérés	1	0	0	1
4.2. Kiindulópont	0	0	1	1
4.3. Birtokviszonyon alapuló analógia	0	0	1	1
Összes	1	0	2	3
6. A SZÜLŐFÖLD SZIGET				
6.1. Hely	0	1	0	1
Összes	0	1	0	1
7. A SZÜLŐFÖLD A BÉKE SZIGETE				
7.1. Hely	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1
8. A SZÜLŐFÖLD MADÁR				
8.1. Visszatérés	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1
9. A SZÜLŐFÖLD EGY SZÉF				
9.1. Biztonságot fejez ki	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1
10. A SZÜLŐFÖLD EGY ERŐD				
10.1. Biztonságot fejez ki	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1
11. A SZÜLŐFÖLD EGY MINDIG TÁRT KAROKKAL FOGADÓ BIZTONSÁGÉRZET				
11.1. Biztonságot fejez ki	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1

12. A SZÜLŐFÖLD EGY RÉGI ÁLOM				
12.1. Érzelmi hovatartozás	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1
13. A SZÜLŐFÖLD A HOVATARTOZÁS				
13.1. Érzelem	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1
14. A SZÜLŐFÖLD MUNKAHELY VAGY NYARALÁS				
14.1. Hely	0	1	0	1
Összes	0	1	0	1
15. A SZÜLŐFÖLD BALATON				
15.1. Hely	0	1	0	1
Összes	0	1	0	1
16. A SZÜLŐFÖLD EREDET				
16.1. Kiindulópont	0	1	0	1
Összes	0	1	0	1
17. A SZÜLŐFÖLD LEVEGŐ				
17.1. Érzelmi hovatartozás	0	1	0	1
Összes	0	1	0	1
18. A SZÜLŐFÖLDEM ÉN VAGYOK				
Összes	0	1	0	1
19. A SZÜLŐFÖLD ZÖLD SIVATAG				
19.1. Hely	0	0	1	1
Összes	0	0	1	1
20. A SZÜLŐFÖLD PARADICSOM A FÖLDÖN				
20.1. Hely		0	0	1
Összes	0	0	1	1
21. A SZÜLŐFÖLD ANYA				
21.1. Kiindulópont	0	0	1	1
Összes	0	0	1	1
22. A SZÜLŐFÖLD GYÖKÉR				
22.1. Kiindulópont	0	0	1	1
Összes	0	0	1	1

23. A SZÜLŐFÖLD KÖNYV				
Összes	0	0	1	1
24. AZ ÉLET EGY ÉPÜLET ÉPÍTÉSE				
25.1. Kiindulópont	1	0	0	1
Összes	1	0	0	1
25. A SZÜLŐFÖLD MAGYAR NARANCS				
Összes	1	0	0	1
26. A SZÜLŐFÖLD SOHA EL NEM SZAKADÓ RABLÁNC				
Összes	1	0	0	1
27. A SZÜLŐFÖLD A MAGYAR EGÉSZSÉGÜGY				
Összes	0	1	0	1
28. A SZÜLŐFÖLD PESTIS				
Összes	0	1	0	1
29. A SZÜLŐFÖLD AZ, AMI VISSZAHÚZ				
Összes	0	1	0	1
30. A SZÜLŐFÖLD BÖRTÖN				
Összes	0	0	1	1
31. BIRTOKVISZONYON ALAPULÓ ANALÓGIÁK				
31.1. A szülőföld olyan, mint a csigának a háza	1	0	0	1
31.2. A szülőföld olyan, mint a méhnek a virágpör	1	0	0	1
31.3. A szülőföld olyan, mint gyermeknek az anya	1	0	0	1
31.4. A szülőföld olyan, mint a talaj a fa gyökerének	0	1	0	1
31.5. A szülőföld olyan, mint hálnak a víz.	0	1	0	1
31.6. A szülőföld olyan, mint az anya és gyermeke kapcsolata	0	1	0	1
31.7. A szülőföld olyan, mint a madárnak a fészek	0	0	1	1
Összes	3	3	1	7
Összes metafora	23	26	30	79

2. táblázat: Metaforikus válaszok

A metonimikus válaszok a RÉSZ–EGÉSZ viszonyon alapszanak. A leggyakrabban előforduló közvetítőfogalmak a következők voltak: az otthon (VM: 50%, MM: 29%, VSZ: 26%), egy hely (VM: 21%, MM: 33%, VSZ: 47%), a múlt része (VM: 4%, MM: 12%, VSZ: 21%), a haza (VM: 10%, MM: 8%, VSZ: 0%) és egy biztos pont (VM: 14%, MM: 4%, VSZ: 0%) a szülőföld helyett. A múlt része közvetítőfogalom főként a vajdasági szerb csoportra volt jellemző, míg ugyanebben a csoportban a haza és a biztos pont egyszer sem fordult elő. A vajdasági magyarság fele az otthont választotta közvetítőfogalomként, míg a saját országukban többségként élőknek csupán a harmada (magyarországi magyar), illetve negyede (vajdasági szerb). A motivációt illetően hasonlítottak az adatközlők válaszai: a leggyakrabban előforduló gondolat az érzelmi hovatartozás volt, amelynek az alapját a szülőföldhöz kötődő emlékek képezték; a tény, hogy a születési és/vagy felnevelési helyről van szó, valamint a fontos emberekről (főként a családról). Ezenkívül sűrűn előfordult a visszatérés gondolata, azaz a lehetőség, hogy bármikor visszatérjünk a szülőföldünkre. A biztonság érzése is megjelent a válaszadóknál, és ezt a biztonságot főként a család légköre biztosítja. A metaforikus alapú utazás a múltba is jelen volt, mivel a szülőföldet az adatközlők a gyerekkorukkal és az egykori idetartozó emlékekkel társítják.

A metaforikus válaszoknál hasonló motivációk jelentek meg, mint a metonimikusaknál. Az érzelmi hovatartozás gondolata megjelent egy érzelekként (mint például a melegség vagy a hovatartozás), gesztusként (pl. az ölelés) vagy tárgyként (pl. az ágy). A szülőföldet sokan egy birtokkal hasonlították össze – ez a birtok egyrészt az adatközlők része (pl. egy testrész), másrészt pedig tárgyként jelent meg (pl. egy kincs). A magyar válaszadóknál a helyek közül a sziget fordult elő, míg a szerb válaszadóknál a kikötő volt jelen. A leggyakrabban előforduló metaforák a következők voltak: A SZÜLŐFÖLD EGY ISMERŐS ÉS KELLEMES DOLOG (VM: 9%, MM: 27%, VSZ: 37%), ami főként a vajdasági szerb és a magyarországi magyar csoportra jellemző; AZ ÉRZELMILEG FONTOS DOLOG, BIRTOK (VM: 13%, MM: 23%, VSZ: 17%); és AZ ÉLET UTAZÁS (VM: 17%, MM: 4%, VSZ: 3%), ami főként a vajdasági magyar válaszadóknál fordult elő. Ez azzal magyarázható, hogy az adatközlők a szülőföldjükhöz olyan dolgokat társítanak, amelyek kötődnek hozzá vagy amelyek

kellemes érzéseket keltenek bennük: legyen az egy ismerős íz, egy kedves gesztus vagy egy komótos bútordarab. Ezenkívül birtokként konceptualizálják szülőföldjüket, amelyet kincsként vigyáznak, vagy magukon viselnek. Mivel sűrűn előfordul, hogy elhagyják születésük helyét, sokan kiindulópontként tekintenek rá a további utazásukban, azaz az életük további részében. Kiemelendő, hogy a magyar válaszoknál 9%-ban fordult elő A SZÜLŐFÖLD SZIGET, míg a vajdasági szerb válaszoknál 13%-ban a SZÜLŐFÖLD KIKÖTŐ metafora.

A kutatás eredményei rámutattak arra, hogy az adatközlők nemzeti hovatartozása nem hat ki az adatközlők szülőfölddel kapcsolatos attitűdjére. A válaszadók túlnyomóan pozitív tartalmakat társítottak az adott céltartományhoz, csak elvétve fordult elő semleges, ennél még ritkábban pedig negatív tartalmú asszociáció. A motivációt illetően sem fordultak elő lényeges különbségek a három csoport között: a régióinkban a szülőföld fogalmának a legjelentősebb tényezői az otthon, a család és a különböző meghittséget sugalló érzelmek. A kutatás hipotézise, miszerint a nemzeti hovatartozás hat a szülőfölddel kapcsolatos attitűdökre, tehát nem bizonyosodott be.

70

Irodalomjegyzék

- Istifçi, I. 2010. *Playing with words: A study on word association responses*. Eskişehir: Anadolu University.
- Kovács, L.–Orosz, K.–Pollner, P. 2012. Magyar szóasszociációk hálózata. *Magyar Tudomány* 173 (6).
- Kövecses, Z.–Benczes, R. 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Lakó, Gy. 1981. A szülőföld és az anyanyelv jelentősége az ember életében. *Honismeret* 9 (1).
- Libárdi, P. 2017. *A mentális lexikon több szempontú vizsgálata*: Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Máthé, Zs. 2013. *Hasonlóságvizsgálati kérdések az analógiaszemléletű metaforakutatásban*. In *Analógia és modern nyelveírás*, szerk. Kádár E.; Szilágyi N. S.. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Pinker, S. 2006. *Mind and its evolution. A dual coding theoretical approach*. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum.
- Szabó, Cs. 2000. *Környezetpszichológia*. <http://drszabocsaba.hu/index.php/11-sajat-munkakbol/33-koerneyezet>.

- Séguin, M. 2015. Exploration of the relationship between word-association and learners' lexical development with a focus on American L1 and Croatian L2 speakers. *ExELL (Explorations in English Language and Linguistics)* 3.2.
- Schwarz, M. 1996. *Einführung in die Kognitive Linguistik*. Tübingen: Francke Verlag.
- Vujanić, M.–Gortan-Premk, D.–Dešić, M. et al. 2011. *Rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.

COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS OF ASSOCIATIONS RELATED TO THE CONCEPT OF HOMELAND

Vojvodina, the northernmost part of Serbia, is a multiethnic region, with Hungarians being the largest national minority. Their attitudes regarding the idea of a homeland may differ for Hungarians and Serbs in Vojvodina, because one group is living as an ethnic minority in the country, while the other represents the majority. The current research aims to collect, categorize and interpret associations that relate to the concept of homeland.

In the framework of this research, we analyze the homeland-related associations of Hungarians from Vojvodina, and compare them to those of Serbs from the region, as well as Hungarians from Hungary. The data collection tool for this research was an internet questionnaire in Serbian and Hungarian. The associations were collected using two types of tasks: an elicitation test within which associations were collected, and a task in which the participants had to make an (expectedly metaphorical) simile by pairing a source domain of their choice to the target domain homeland, while also explaining the connection between these two, i.e. justifying the choice of the source domain.

The analysis showed that the participants had mostly positive associations regarding the concept of homeland, independently of their nationality. Furthermore, the type of the associations also depended on the type of the task: the elicitation test resulted in associations that are primarily in a part-whole relationship with the concept of homeland, while the simile creation task resulted mostly in metaphorical associations. The associations of all the three groups suggest that in our region one's home, one's family and other feelings that imply a sense of belonging represent the most central elements of the concept of homeland.

Keywords: homeland, attitude research, associations, cognitive linguistics

Francia Edina

FÖLDÜNK FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSÉNEK JOGI FELTÉTELRENDSZERE SZERBIÁBAN AZ UNIÓS CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

A dolgozat fő témája a környezetvédelem szabályozása Szerbiában és az aktuális normatív állapot uniós követelményekhez történő igazítása a csatlakozás tükrében, melyet egy, a szerbiai fiatalok körében végzett nem reprezentatív vélemény-felmérés egészít ki az Európai Unió Szerbiával szemben támasztott környezetvédelmi elvárásairól.

A modern világban talán az egyik legnagyobb problémát, amivel az emberek és egyben az országok is szemben találják magukat, a környezetszennyezés jelenti. A hirtelen technológiai fejlődés hatására visszafordíthatatlan károk keletkeznek, amit az államok és a nemzetközi szervezetek sem hagyhatnak figyelmen kívül. Éppen ezért az Európai Unió tevékenységének egyik legfontosabb alappillére a környezetvédelem, valamint a környezetminőség javítása lett. Mindezek érdekében olyan jogszabályokat hozott, ajánlásokat fogalmazott meg, illetve stratégiákat dolgozott ki, amelyek az uniós tagállamok kiegyensúlyozott fenntartható fejlődését szolgálják. Szerbiának mint csatlakozni kívánó tagjelölt államnak, össze kell hangolnia a jogszabályait az uniós normákkal, amely folyamat még 2012-ben vette kezdetét. A tárgyalások során az országnak kétségtelenül a környezetvédelmi elvárásokra vonatkozó 27. fejezet jelenti az egyik legnagyobb kihívást, amely magába foglalja a víz- és levegő minőségének javítását, a hulladékgazdálkodást, a természetvédelmet, az ipari szennyezés- és kockázatkezelést, a vegyi anyagok és genetikailag módosított anyagok felhasználását és az erdészetet.

A dolgozat célja a jogtudomány módszereivel bemutatni, hogy a hazai (értsd szerbiai) és az uniós környezetvédelmi előírások és alkalmazott szabványok között milyen mértékű eltérés mutatkozik 2019-ben, mely területen (a környezetvédelem kérdéskörén belül) ért el Szerbia látható eredményt a jogszabályösszehangolásban, és mely kérdésekre kell nagyobb hangsúlyt fektetnie a jövőben a sikeres csatlakozás feltételeként.

Kulcsszavak: környezetvédelem, Szerbia, Európai Unió, 27. fejezet, csatlakozási tárgyalások

Bevezető

Manapság talán az egyik legnagyobb problémát, amivel az emberek és egyben az országok is szemben találják magukat, a környe-

zetszennyezés jelenti. A technikai-technológiai fejlődés hatására visszafordíthatatlan károk keletkeznek, amit az egyes államok és a nemzetközi szervezetek sem hagyhatnak már figyelmen kívül. A környezet védelme ezért lassan évtizedek óta szükségszerűen része mind a jogi szabályozásnak, mint a politikai diskurzusoknak. Meg kell találni a középutat a fejlődés és a nemzedékek azon joga között, hogy egészséges környezetben éljenek. Ennek megfelelően az Európai Unió tevékenységének egyik legfontosabb alappillére a környezetvédelem, valamint a környezetminőség javítása lett. Mindezek érdekében olyan jogszabályokat hozott, ajánlásokat fogalmazott meg, illetve stratégiákat dolgozott ki, amelyek az uniós tagállamok kiegyensúlyozott fenntartható fejlődését szolgálják. Szerbiának, mint csatlakozni kívánó, jelenleg tagjelölt államnak, össze kell hangolnia a jogszabályait az uniós normákkal, amely folyamat még 2012-ben vette kezdetét. A tárgyalások során az országnak kétségtelenül a környezetvédelmi elvárásokra vonatkozó 27. fejezet jelenti az egyik legnagyobb kihívást, amely magába foglalja a víz- és levegő minőségének javítását, a hulladékgazdálkodást, a természetvédelmet, az ipari szennyezés és kockázat kezelését, a vegyi anyagok és genetikailag módosított anyagok felhasználását és az erdőgazdálkodást.

A tanulmány témája a környezetvédelem szabályozása Szerbiában és az aktuális normatív állapot uniós követelményekhez történő igazítása a csatlakozás tükrében, melyet egy, a szerbiai fiatalok körében végzett nem reprezentatív vélemény-felmérés egészít ki az Európai Unió Szerbiával szemben támasztott környezetvédelmi elvárásairól. Bemutatásra kerülnek Szerbia eredményei a jogszabály-összehangolás terén, valamint hogy mely kérdésekre kell nagyobb hangsúlyt fektetnie a jövőben a sikeres csatlakozás feltételeként.

A környezetvédelem nemzetközi és tételes jogi szabályozása

Mivel a környezetszennyezés általában nem csak egy ország határain belül jelentkezik, hanem kiterjed(het) akár az egész világra, a szabályozása magasabb szinten is szükséges. A nemzetközi szervezetek olyan egyezményeket igyekeznek meghozni, amelyek felölelik a legfontosabb problémákat és megoldásokat, így az államok egységes módon tudják kontrollálni azokat a káros tényezőket, amelyek veszélyt jelentenek az emberiségre nézve. Néhány nemzetközi szerző-

déshez, illetve nyilatkozathoz Szerbia is csatlakozott, amelyek közül a legfontosabbak a Riói Egyezmény a Biológiai Sokféleségről (ENSZ, 1992), Kiotói Jegyzőkönyv (ENSZ, 1997), az Európai Táj Egyezmény (Európa Tanács, 2000) Aarhusi Egyezmény (Európa Tanács, 2001) és a Párizsi Nyilatkozat (ENSZ, 2015).⁵⁰

Az egyik legnagyobb jelentőséggel az Aarhusi Egyezmény bír, teljes nevén Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról. Ez a dokumentum „összeköti a környezeti jogokat az emberi jogokkal, hangsúlyozza a jelen generáció felelősségét a jövő nemzedékekért, valamint azt a tényt, hogy a fenntartható fejlődés csak minden résztvevő közös erőfeszítésével valósulhat meg.”⁵¹ Az Egyezmény célja, hogy a jelen és jövő generációkban élő minden egyénnek biztosítsa, hogy egészségének és jólétének megfelelő környezetben éljen, valamint a Felek garantálják a nyilvánosság számára a jogot az információk hozzáférhetőségéhez, a döntéshozatalban való részvételhez és az igazságszolgáltatás igénybevételéhez a környezetvédelmi ügyekben.⁵²

A másik kiemelt fontosságú nemzetközi szerződés az Európai Táj Egyezmény: az első olyan egyezmény, amely kizárólag Európa valamennyi tájának védelmével, kezelésével és tervezésével foglalkozik.⁵³ Célja az európai tájak sokféleségének megőrzése az európai együttműködés keretében.⁵⁴ Az Európa Tanács tagállamai, amelyek aláírták az Európai Táj Egyezményt, kinyilvánították a fenntartható fejlődés iránti elkötelezettségüket, amely a társadalmi szükségletek,

75

⁵⁰ Szerbia a következő években csatlakozott az említett dokumentumokhoz: Riói Egyezmény: 2001, Kiotói Jegyzőkönyv: 2008, Európai Táj Egyezmény: 2011, Aarhusi Egyezmény: 2009, Párizsi Nyilatkozat: 2017.

⁵¹ Hermann Veronika. 2016. *Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában, Doktori értekezés*, PTE ÁJK Doktori Iskola, Nemzetközi- és Európai jogi alprogram, 44.

⁵² Konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u odlučivanju i dostupnosti pravosuđa u pitanjima koja se tiču životne sredine (Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról (Aarhus, Dánia, 1998. június 25.) 1. cikk.

⁵³ Az Európai Táj Egyezmény (Firenze, Olaszország, 2000. október 20.), Preambulum.

⁵⁴ Kertész Ádám. 2013. *Táj- és környezettervezés*, Eszterházy Károly Főiskola, Földrajz és Környezettudományi Intézet, Földrajz Tanszék, 137.

a gazdasági tevékenység és a környezet közötti kiegyensúlyozott, harmonikus kapcsolaton alapul.⁵⁵

Szerbia természetesen aláírta a Riói Egyezményt a Biológiai Sokféleségről, amelyet 1992-ben fogadtak el a Rio de Janeiro-ban megrendezett konferencián. Célja „a biológiai sokféleség megőrzése, a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök igazságos megosztása, beleértve a genetikai erőforrások hozzáférhetővé tételét és a kapcsolódó technológiákhoz való hozzájutást; illetve e célok érdekében a nemzetközi együttműködés megerősítése.”⁵⁶ A Kiotói Jegyzőkönyv ezen egyezmény 1997-ben Kiotóban aláírt kiegészítő jegyzőkönyve. E szerint pedig a részes felek kötelezettséget vállaltak, hogy csökkentik az országban azoknak a gázoknak a mennyiségét,⁵⁷ amelyek üvegházhatást okoznak.⁵⁸

A legújabb megállapodás, amely mérföldkőnek számít az éghajlatváltozás elleni küzdelemben, a Párizsi Egyezmény, amely 2015 decemberében született meg, értelemszerűen, Párizsban.⁵⁹ Ezen a konferencián a résztvevő államfők kifejezték aggályaikat a globális környezeti problémák univerzális kezelése terén, egyetértve azzal, hogy csak együttműködve tudják leküzdeni a nehézségeket.⁶⁰ Az Egyezmény célja, hogy a globális felmelegedést legfeljebb 2 Celsius fok alatt tartsák az iparosodás előtti mértékhez képest, törekedve arra, hogy legfeljebb 1,5 fokos legyen.⁶¹ A megállapodás egyetemes jelle-

⁵⁵ Kertész Ádám, *Táj- és környezettervezés*, 135.

⁵⁶ Sándor Judit, 2003. *Közös célunk: a természet védelme- nemzetközi egyezségek, hazai kötelezettségek*. CEEWEB Miskolc, 29.

⁵⁷ A jegyzőkönyv hat üvegházhatású gázra vonatkozik: szén-dioxid, metán, dinitrogén-oxid, illetve három fluortartalómű vegyületsoporra. Faragó Tibor, Foltányi Zsuzsa, Pálvölgyi Tamás, Poós Miklós. 1998. *Az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése: Kiotói Jegyzőkönyv az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez és a hazai feladatok*. Fenntartható Fejlődés Bizottság, Budapest, 33.

⁵⁸ Kiotói Jegyzőkönyv az Egyesült Nemzetek Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez, 3. cikk 1. pont.

⁵⁹ Az egyezményt az ENSZ 193 tagállama közül 185 ratifikálta. Oroszország nem csatlakozott az aláírókhoz. Ami pedig nagy döbbenetet keltett, Donald Trump amerikai elnök 2017-ben kijelentette, felmondja a Párizsi megállapodást, mert a megállapodás „aláássza az amerikai gazdaságot, megbénítja az amerikai munkaerőpiacot és sérti az Egyesült Államok szuverenitását.” Magyar Nemzeti Bank, *Az USA Párizsi Klímaegyezményből való kilépésének következményei*, 2017. 07. 06.

⁶⁰ Faragó Tibor. 2016. „A párizsi klímátárgyalások eredményei.” Magyar Energetika 1: 10.

⁶¹ Párizsi Megállapodás, 2015, 2. cikk 1. pont a) bekezdés.

gű, minden aláíró ország részére kötelezettségeket fogalmaz meg az üvegházhatású gázkibocsátásaik szabályozására, az alkalmazkodási törekvéseik tervezésére, végrehajtására és a globális közösség tagjainak kölcsönös segítésére mindebben. Összegezve, abban állapodtak meg, hogy képesek és hajlandóak az együttműködésre a közös ügy elérése érdekében. Ez egy nagy lépés az előző évek nem túl eredményes klímapolitikai tárgyalásai után, annak ellenére, hogy az együttműködés konkrét szabályrendszeréről és végrehajtásának módjáról még mindig folynak a tárgyalások.⁶² A Párizsi Egyezmény gyakorlati implementációja céljából Katowicében megszervezett 2018-as ENSZ-klímakonferencián Michal Kurtyka, a konferencia elnöke így vélekedett: „Azért vagyunk itt, hogy globálisan lépünk fel a klímaváltozással szemben. Semelyik kormány sem tudja egyedül megoldani ezt a problémát. Itt az ideje, hogy étellel és tartalommal töltsük meg a párizsi megállapodást.”⁶³

Mindezek mellett szükség van arra is, hogy minden ország a saját jogrendjének keretein belül is különböző kötelező érvényű jogszabályokat hozzon meg. Szerbiában a környezetvédelem különféle jogi aktusokkal van szabályozva. Az alapidokumentumot az Alkotmány képezi, amely előírja, hogy minden embernek joga van az egészséges környezetre és a környezet állapotáról való idejekorán történő és tárgyilagos tájékoztatásra.⁶⁴ Ezért felelősséggel tartozik mindenki, de különösen a Szerb Köztársaság és az autonóm tartomány.⁶⁵

Az általános jellegű alkotmányos rendelkezéseket a környezetvédelemről szóló törvény részletesebben szabályozza, és biztosítja az emberi élethez és fejlődéshez egészséges környezetben való jogot, valamint kiegyensúlyozott kapcsolatot a gazdasági fejlődés és a környezetvédelem között Szerbiában.⁶⁶ Szerbia, az autonóm tartomány, a helyi önkormányzatok, a jogi és természetes személyek felelősséget

⁶² Lehoczky Annamária „Globális problémára globális válasz? Nemzetközi klímapolitika” *Másféltek*, 2019. 05. 13.

⁶³ „Megkezdődött az ENSZ klíma-csúcstalálkozója Lengyelországban”, *Pannon RTV*, 2018. 12. 03.

⁶⁴ Ustav Republike Srbije (A Szerb Köztársaság Alkotmánya), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 98/2006. szám, 74. szakasz 1. bekezdés.

⁶⁵ A Szerb Köztársaság Alkotmánya, 74. szakasz 2. bekezdés.

⁶⁶ Zakon o zaštiti životne sredine (Környezetvédelemről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 135/2004. szám, 1. szakasz.

vállalnak minden olyan tevékenységért, amivel megváltoztatják vagy meg tudják változtatni a környezet állapotát és feltételeit, valamint a védelmi intézkedések esetleges elmulasztásáért, a törvénnyel összhangban.⁶⁷ Ezek a személyek kötelesek együttműködni egymással, biztosítják a koordinációt és harmonizációt a döntéshozatal és -végrehajtás során.⁶⁸ Ezen kívül Szerbia együttműködik a környezetvédelem területén a többi állammal és a nemzetközi szervezetekkel is.⁶⁹

A másik törvény, amely komoly jelentőséggel bír ezen a téren, a környezetszennyezés integrált megelőzéséről és ellenőrzéséről szóló törvény.⁷⁰ Ezt a törvényt megelőzőképpen hozták meg, hogy a környezetszennyezésre minél kisebb mértékben, de lehetőség szerint ne kerüljön sor. A törvény többek között meghatározza, hogy milyen feltételek mellett lehet integrált engedélyt kapni olyan tevékenységekre és a potenciálisan szennyező létesítmények használatára, amelyeknek káros hatása lehet az emberek egészségére és a környezetre nézve.⁷¹ Kérvény és egyéb dokumentumok átadása szükséges, amelyeknek tartalmazniuk kell bizonyos adatokat, mint amilyen például a hulladék keletkezésének csökkentésére és elhárítására, a káros anyagok környezetbe való kibocsátásának nyomon követésére vonatkozó tervezett intézkedések, a károsanyag-kibocsátás mennyisége, ami a vízbe, levegőbe és a talajba kerülhet, a hulladékgazdálkodásról, a hatékony energiahasználatról szóló terv, stb.⁷²

Ezen felül a környezetvédelem minden egyes területét még külön törvénnyel is szabályozzák Szerbiában, mint amilyen a levegővédelemről szóló törvény,⁷³ a vizekről szóló törvény,⁷⁴ a hulladékgazdál-

⁶⁷ Környezetvédelemről szóló törvény, 5. szakasz.

⁶⁸ Környezetvédelemről szóló törvény, 8. szakasz 1. bekezdés.

⁶⁹ Környezetvédelemről szóló törvény, 8. szakasz 2. bekezdés.

⁷⁰ Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine (A környezetszennyezés integrált megelőzéséről és ellenőrzéséről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 135/2004 és 25/2015. szám.

⁷¹ A környezetszennyezés integrált megelőzéséről és ellenőrzéséről szóló törvény, 1. szakasz.

⁷² A környezetszennyezés integrált megelőzéséről és ellenőrzéséről szóló törvény, 8. és 9. szakasz.

⁷³ Zakon o zaštiti vazduha, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09 és 10/13. szám.

⁷⁴ Zakon o vodama, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 30/10, 93/12 és 101/16. szám.

kodásról szóló törvény,⁷⁵ a csomagolásról és csomagolási hulladékról szóló törvény,⁷⁶ a zajszennyezéstől való védelemről szóló törvény,⁷⁷ a vegyi anyagokról szóló törvény,⁷⁸ a talajvédelemről szóló törvény,⁷⁹ a természetvédelemről szóló törvény,⁸⁰ stb.

A csatlakozási folyamat és a 27. tárgyalási fejezet

Az Európai Unió egyedülálló gazdasági és politikai unió, melyet jelenleg 28 európai ország alkot. 1999-ben indította el azt a stabilizációs és társulási folyamatot, amely lehetővé teszi, hogy a nyugat-balkáni régió országai fokozatosan integrálódjanak az Unióba. 2003-ban, a Szalonikiben megtartott ülésén az Európai Tanács kijelentette, hogy a folyamatban résztvevő országok potenciális uniós tagjelölt országoknak minősülnek.⁸¹ Bármely európai állam kérheti a felvételét az Unióba, amennyiben tiszteletben tartja az Unió értékeit⁸² és elkötelezett azok érvényesítése mellett.⁸³ Ennek megfelelően 2008 áprilisában aláírták a Stabilizációs és Társulási megállapodást, egyrészt az Európai Közösségek és tagállamaik, másrészt a Szerb Köztársaság között, amely az első lépcsőfok volt az EU-ba való integrálás során.

Szerbia mint Uniós tagságra törekvő állam kötelezettséget vállalt a jogszabályai uniós jogszabályokkal való összehangolására, amely a

79

⁷⁵ Zakon o upravljanju otpadom, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09, 88/10 és 14/16. szám.

⁷⁶ Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09. szám.

⁷⁷ Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09, 88/10. szám.

⁷⁸ Zakon o hemikalijama, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09, 88/10, 92/11, 93/12, 25/15. szám.

⁷⁹ Zakon o zaštiti zemljišta, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 112/15. szám.

⁸⁰ Zakon o zaštiti prirode, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 36/09, 88/10, 14/16. szám.

⁸¹ Az Európai Unió ismertetése 2019, A Nyugat-Balkán, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_5.5.2.pdf.

⁸² Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társaldalmában. Európai Unióról szóló szerződés, 2. cikk.

⁸³ Európai Unióról szóló szerződés, 49. cikk.

csatlakozásnak az egyik alapfeltétele. E folyamat során Szerbia új törvényeket hoz és a már meglévőket módosítja a harmonizáció kívánalmának a függvényében. 2009. december 19-én nyújtotta be az **uniós tagság iránti kérelmét**, az Európai Tanács pedig a 2012. március 1-jei ülésén tagjelölti státuszt adott Szerbiának. A csatlakozási tárgyalások 2014. január 14-én kezdődtek meg, melyek során azokra a feltételekre összpontosítanak, amelyeket teljesíteni kell a sikeres csatlakozás érdekében, azaz a csatlakozási szerződés megkötése céljából. Szerbia stratégiai célja az uniós tagság, amely egyben az eszköze is arra, hogy ezáltal modernizálja a saját jogi, gazdasági és intézményi rendszerét.⁸⁴

Minden szervezet tagsági feltételekkel meghatározhatja, hogy miknek kell eleget tennie a csatlakozó államnak. Így van ez az Európai Unióval is. Ha egy ország csatlakozni kíván az EU-hoz, meg kell felelnie a Koppenhágai Kritériumoknak.⁸⁵ Ezeket a feltételeket Szerbia esetében 35 tematikus fejezet tartalmazza. Az egyik legösszetettebb, legigényesebb és ledrágább tárgyalási fejezet, amely az Unió politikájának 1/3-át öleli fel, a környezetvédelem.⁸⁶ A 27. fejezet foglalja magába azokat az elvárásokat, amelyeknek a csatlakozni kívánó országoknak meg kell felelniük ezen a téren. Az Unió tevékenysége kiterjed a környezeti jog szinte minden területére, több mint 200 különböző aktus tartozik ide:

1. Általános (horizontális) politika: ide tartoznak a környezeti hatásvizsgálatok (az adott tevékenység környezetre gyakorolt hatásának felbecsülése és ezen hatások elfogadható szintre való

⁸⁴ Republika Srbija, Vlada, Međuvladina Konferencija o pristupanju Republike Srbije Evropskoj Uniji, Uvodna izjava RS, Brisel, 21. januar 2014. 2., http://eupregovori.bos.rs/prgovori-o-pregovorima/uploaded/pregovori_uvodnaizjava_1.pdf.

⁸⁵ A koppenhágai kritériumok a következők:

- politikai: demokratikus intézmény, amely garantálja a jogállamiságot és az emberi jogok érvényesülését, és biztosítja a kisebbségek védelmét, jogaik tiszteletben tartását
- gazdasági: Működő piacgazdasággal kell rendelkeznie és képesnek kell lennie megbirkózni az Unióban meglévő piaci erők versenyével
- jogi: Vállalnia kell a tagságból fakadó jogokat és kötelezettségeket és azonosulnia kell a politikai, gazdasági és monetáris egységre való törekvéssel
- az Uniónak képesnek kell lennie befogadnia az új tagokat. European Council, 1993 SN 180/1/93, 7. pont A. iii.

⁸⁶ Zoran Sretić, Milica Vojčić Marković, Tanja Petrović, Milka Gvozdenović: Priručnik za narodne poslanike i poslanice, Životna sredina u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji, Beograd, 2015, 8., <https://www.mis.org.rs/wp-content/uploads/Prirucnik-ZPG.pdf>

csökkentése) és az információkhoz való hozzáférési szabadság (a környezettel kapcsolatos információk elérhetőek kell, hogy legyenek a társadalom számára);

2. *Levegőtisztaság védelme*: levegőminőségi normákat határoz meg, valamint a káros anyagok kibocsátását korlátozza;⁸⁷
3. *Vízminőség védelme*: azon jogszabályok összessége, amelyek a fürdővizekre, a veszélyes anyagok által okozott szennyezésekre, a felszín alatti vizek védelmére, az ivóvízre, a települési szennyvízre és a nitrátosodás elleni tevékenységre vonatkoznak;
4. *Hulladékgazdálkodás*: előnyben részesíti a keletkezés megelőzését, az anyagok újrahasznatát a környezetre veszélyt jelentő ártalmatlanítással szemben;
5. *Vegyí anyagok kezelése*: magába foglalja az osztályokba való sorolást, címkézést és csomagolást, regisztrálást a REACH-adatbázisban,⁸⁸ valamint az élelmiszer-adalékanyagokra vonatkozó szabályokat;
6. *Ipari kockázatok*: megelőzése, az esetleges következmények ártalmatlanítása és magas fokú védelem;
7. *Biotechnológia*: a genetikailag módosított szervezetek (GMO-k) használatára és korlátozására vonatkozik, valamint a GMO élelmiszerek kereskedelmével, címkézésével foglalkozik;
8. *Természetvédelem*: három irányelv tartozik ide: az ún. madarakról szóló irányelv, az élőhely irányelv és a vadon élő állatok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény végrehajtását biztosító szabályok;
9. *Zaj és rezgések elleni védelem*: a technikai felszerelések, gépezetek és közlekedési eszközök megengedett zajszintjével foglalkozik;
10. *Nukleáris biztonság*: a sugárvédelmi kérdések szabályozása, határértékek megállapítása;

⁸⁷ Az EB kezdeményezte, hogy közösségi szinten kötelező jelleggel széndioxid-kibocsátási, illetve energiaadókat vezessenek be a tagállamok, de eddig nem járt eredménnyel.

⁸⁸ Az EU osztályozási és címkézési jegyzék adatbázisának a célja (Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals – REACH), hogy azok az anyagok, amelyeket nem regisztráltak, ne lehessen felhasználni vagy forgalomba bocsátani.

11. *Polgári védelem*: egységes európai segélyhívó szám bevezetése, az egyes országok kölcsönös segélynyújtása katasztrófa esetén;
12. *Klímaváltozás*: a globális felmelegedés megfékezésével, az éghajlatváltozás és az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának korlátozásával foglalkozik.⁸⁹

Szerbia a környezetvédelem terén a kezdetek óta jelentős eredményeket ért el, ellenben közel sem elegendőt. Az országnak ez jelenti a legnagyobb kihívást, ahogyan az az Európai Tanács 2011-ben adott értékelésében is szerepel: Szerbiának a legnagyobb erőfeszítéseket éppen a környezetvédelem terén kell tennie.⁹⁰ Hogy mennyit sikerült az országnak előre haladnia ez ügyben, az Európai Bizottság éves országjelentéseiben áll. Szerbia 2011-ben approximációs nemzeti stratégiát hozott a környezetvédelem területén, melynek célja, hogy biztosítsa, az ország a legmegfelelőbb módon készül a csatlakozási tárgyalásokra, és hogy eleget tegyen a kötelezettségeinek, amik a tagságból fakadnak.⁹¹

Az Európai Bizottság Szerbiáról szóló országjelentései a környezetvédelmi kérdések szemszögéből

Az Európai Bizottság (EB) éves országjelentéseiben ismerteti azokat az eredményeket, amelyeket Szerbia elért az előző évhez képest az uniós joganyag implementálása terén. Összegzi, mi volt a jó és mi kevésbé az adott évben, illetve, hogy milyen téren kell az országnak továbbfejlődnie. Ezeknek a rövid összefoglalója látható az alábbi táblázatban a környezetvédelem vonatkozásában.⁹²

⁸⁹ Őri István, Bartha Péter: Környezetvédelem és EU-csatlakozás, A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 2002.

⁹⁰ Zoran Sretić, Milica Vojić Marković, Tanja Petrović, Milka Gvojdinović: Priručnik za narodne poslanike i poslanice, Životna sredina u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji, Beograd, 2015., 59.

⁹¹ Nacionalna strategija Republike Srbije za aproksimaciju u oblasti zivotne sredine (Approximációs nemzeti stratégia a környezetvédelem területén), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 16/11. szám, 2.1 fejezet 1. bekezdés.

⁹² Godišnji izveštaji EK od 2008-2019., <https://europa.rs/srbija-i-evropska-unija/kljucni-dokumenti/>

Éves jelentések	Fejlődés / Legfontosabb előrelépések	Azok a területek, amelyekre nagyobb figyelmet kell fordítani
2008	<ul style="list-style-type: none"> - a Környezetvédelmi Minisztérium képzéseket szervez a szakembereknek; - A Minisztérium kidolgozott egy listát kb. 220 létesítményről, amelyeknek meg kell felelniük az EU-s elvárásoknak; - Elfogadták a fenntartható fejlődésről szóló nemzeti stratégiát. 	<ul style="list-style-type: none"> - Hiányos környezetvédelmi tudatosság és szűk szakmai ismeretek a környezeti problémákról; - Meg kell növelni az adminisztratív és pénzügyi kapacitásokat.
2009	<ul style="list-style-type: none"> - Jelentős mennyiségű törvényt hoztak meg, a legfontosabbak: a levegővédelemről szóló törvény, a környezetvédelemről szóló törvény, a hulladékgazdálkodásról szóló törvény, a csomagolásról és a csomagolási hulladékról szóló törvény, a vegyi anyagokról szóló törvény és a zajszennyezéstől való védelemről szóló törvény; - Szerbia ratifikálta az Aarhusi Egyezményt; - A Környezetvédelmi Minisztérium keretein belül megalapították a Nemzeti Ózon Irodát. 	<p>Az intézményi kapacitások, a technikai és az emberi erőforrások nem kielégítőek, különösen helyi szinten;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a vízgazdálkodás terén; - Az új vizekről szóló törvényt még mindig nem fogadták el; - Még mindig nincs kiépítve a nitrát-koncentráció és a felszín alatti vizek megfigyelésére szolgáló rendszer.
2010	<ul style="list-style-type: none"> - Elfogadták a 2010-2019. időszakra vonatkozó Környezetvédelmi Nemzeti Programot; - Meghozták az új törvényt a vizekről, a vadakról és a vadászatról, valamint az erdőkről; - Elkezdődött a létesítmények védelméről szóló nemzetközi egyezmény végrehajtása. 	<ul style="list-style-type: none"> - A szennyvízfeldolgozás terén kell erőfeszítéseket tenni; - Nem tapasztalható előrelépés a zajszennyezéstől való védelem terén; - Szükséges az adminisztratív és a pénzügyi eszközök növelése.
2012	<ul style="list-style-type: none"> - Szerbia több stratégiát fogadott el, amelyek közül a legfontosabbak az approximációs nemzeti stratégia a környezetvédelem területén és az Aarhusi Egyezmény alkalmazására vonatkozó stratégia. 	<ul style="list-style-type: none"> - A klímaváltozás terén kell a legnagyobb erőfeszítéseket tenni.
2013	<ul style="list-style-type: none"> - Elfogadták a levegőminőségre vonatkozó tervet Bor városára; - Új regionális hulladékgazdálkodási központot nyitottak meg Pirothban. 	<ul style="list-style-type: none"> - A hulladékgazdálkodás új formáit kell létrehozni, hogy a hulladéklerakók csak végső esetben legyenek használva.

2014	<ul style="list-style-type: none"> – A 255 kötelezettből 225-en nyújtották be az adatokat a Szennyező-anyag-kibocsátási és Hulladékészítési Nyilvántartásba; – Új regionális hulladékgazdálkodási központot nyitottak meg a szávaszentdemeteri körzet részére Szabácson; – Megnövekedett azoknak az anyagoknak a száma, amelyeket a vizekről szóló keretirányelvvel összhangban ellenőriznek; – Az Európai Tanács felkérte Szerbiát, hogy csatlakozzon az uniós polgári védelmi mechanizmushoz. 	<ul style="list-style-type: none"> – Elengedhetetlen a stratégiai tervezés, nagyobb adminisztratív kapacitás és nagyobb beruházások; – 8-ból 7 városi terület a 3. levegőminőségi kategóriába esik, ezzel meghaladva a toleranciahatárt több szennyező anyagnál; – Szerbiának 2015-ig be kell mutatnia a tervezett hozzájárulását az éghajlatváltozási egyezményhez.
2015	<ul style="list-style-type: none"> – A legnagyobb fejlődés a polgári védelem terén volt: Szerbia lett a 33. tagállam az EU polgári védelmi mechanizmusában; – Elfogadták a rendeletet a csomagolási hulladékok csökkentéséről szóló, 2015-2019-ig terjedő időszakra vonatkozó tervről; – Elkézdtek a mindent felölelő klímapolitika kidolgozását. 	<ul style="list-style-type: none"> – Lépéseket kell tenni egy stabil és hatékony pénzügyi rendszer kialakításához; – Nagyobb mértékű részvételt kell biztosítani a nyilvánosságnak a környezetvédelmi kérdések megvitatásában és a döntéshozatalban; – A polgári védelem területén kezelni kell a katasztrófák kockázatának csökkentését.
2016	<ul style="list-style-type: none"> – Létrehozták a Zöld Alapot; – Szerbia megnyitotta az 5. Aarhus központot⁹³; – Megfigyelhető némi előrelépés a kommunális/közmű hulladékok összegyűjtésénél; – A veszélyeztetett, vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény (CITES) végrehajtása javult. 	<ul style="list-style-type: none"> – Meg kell növelni az adminisztratív és pénzügyi kapacitást, és megerősíteni a levegőminőség ellenőrzését; – Nagyobb figyelmet kell szentelni a hulladék újrahasznosítására és szétválasztására, a törvényellenes hulladéklerakók bezárására; – Szerbiában ratifikálni kell a Párizsi Egyezményt és lépéseket tenni a végrehajtása érdekében; – Még mindig lehet vadászni olyan madarakra, amelyekre egyébként tilos lenne.

⁹³ Az Aarhus központ célja a helyi önkormányzat és a polgárok közötti együttműködés megerősítése, hogy ez utóbbiak aktívabban vehessenek részt a környezetvédelmet érintő döntéshozatalban.

2018	<ul style="list-style-type: none"> – Szabadkán üzembe helyezték az első regionális hulladékgazdálkodási transzfer állomást; – Szerbia elfogadta a 2034-ig szóló vízgazdálkodási stratégiát; – A polgári védelem területén előrelépés történt a katasztrófa utáni szükségletek felmérése és az árvízveszélyes területek elkészítése vonatkozásában. 	<ul style="list-style-type: none"> – A Zöld Alapot még mindig nem helyezték működésbe; – Néhány nagyobb városban kritikus szinten van a levegő szennyezettsége; – Erőfeszítéseket kell tenni az illegális hulladéklerakók bezárása érdekében és befektetni a hulladék szétválasztásába és újrahasznosításába; – A kezeletlen szennyvíz még mindig az egyik legnagyobb szennyezőforrás.
2019	<ul style="list-style-type: none"> – Szerbia ratifikálta az Országháton áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló egyezményt; – 2018-ban engedélyezték a levegőtisztaság védelméről szóló törvényt Szendrőre és Újvidékre; – 2018-ban Szerbia elfogadta a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférésről szóló Nagoyai Jegyzőkönyvet; – Betiltották az elemi higany professzionális használatát. 	<ul style="list-style-type: none"> – A Zöld Alap még mindig nem működik teljesen; – Javítani kell a hálózatfelügyeletet; – A következő 8 agglomerációban volt magasabb a levegő szennyezettsége a megengedettnél: Szabadka, Niš, Pancsova, Užice, Valjevo, Kraljevo és Kragujevac; – Nem történt előrelépés a gyógyászati és veszélyes hulladékok kezelése szempontjából; – A kezeletlen szennyvíz még mindig az egyik legnagyobb szennyezőforrás; – Továbbra is engedélyezett olyan madarak vadászata, amelyekre nem lenne szabad vadászni.

Ahogy a táblázat is mutatja, Szerbia minden évben ért el haladást, viszont még mindig akadnak olyan területek, amelyek nagyban eltérnek az uniós elvárásoktól. Az értékelésekben az EB szinte minden évben kiemelte az adminisztratív és pénzügyi kapacitások szükségességét, amelyre Szerbia még mindig nem talált megoldást. A főbb problémák körébe sorolnám a kezeletlen szennyvizet, az átlagon aluli levegőtisztasági szintet és a hulladék-felhalmozást. Ahhoz, hogy Szerbia lépést tudjon tartani az elvárásokkal, óriási pénzügyi szükségletek lesz/van szükségük.

Szerbia jelenlegi környezetvédelmi helyzete

Szerbia a környezetvédelem bizonyos kérdéseiben még mindig gyerekcipőben jár. A legnagyobb kihívások, amivel szembesül, három csoportba oszthatók: 1) az adminisztratív kapacitások növe-

lése, 2) a finanszírozás megoldása, és 3) a felügyelői ellenőrzések hatékonysága.⁹⁴

Komoly szakemberhiány figyelhető meg az adminisztrációs és a felügyeleti tevékenységek elvégzésében a környezetvédelem terén.⁹⁵ Ezért Szerbia, hogy javítson a környezetvédelmi adminisztráció felépítésén – ugyanis nagyon sok szakember a közigazgatásból elhagyja Szerbiát –, Horvátország példáját akarta követni. Horvátország, mielőtt belépett volna az Unióba, 10 évvel korábban elkezdett egy olyan stratégiát alkalmazni, amely szerint minden évben 30 fiatal küldött Európa legnevesebb egyetemére, azzal a feltétellel, hogy utána az országba visszatérve a szakmájukban helyezkedjenek el. Ellenben Szerbia ezt nem tudja megvalósítani, ugyanis az Alkotmány nem engedélyezi,⁹⁶ hogy szerződéssel kötelezzék a személyeket, hogy az adott szakmában dolgozzanak.⁹⁷

86 Az Unió egyik elvárása, hogy Szerbia megteremtse a pénzt a környezetvédelmi szabályok végrehajtására és általában magának a környezetvédelemnek a fejlesztésére. A Zöld Alap megalapítása egy volt azon feltételek közül, amelyet az EU támasztott Szerbia felé. 2016-ban hozták létre, második nekifutásra (első alkalommal megszüntették visszaélések miatt). A Zöld Alap (szerbül *Zeleni fond*) egy költségvetési alap, amelyet a környezetvédelemmel kapcsolatban álló valamennyi tevékenység finanszírozására alapítottak. A legnagyobb pénzügyi befektetést Szerbiában, egyébként, a hulladékgazdálkodás, a szennyvízelvezetés és az ipari szennyezés megfékezése igényli.

Az Egészségügyi Világszervezet 2017-es felmérésében úgy becsülte meg, hogy Szerbiában több mint 5400 ember hal meg idő előtt a levegőszennyezés miatt.⁹⁸ A levegő minőségének romlására a legnagyobb hatással az energetika, az ipar és a közlekedés van.⁹⁹ A levegő-

⁹⁴ „Kroz poglavlje 27 pokušavamo da oživimo reciklažu”, *Ekolist*, 2018. 09. 17.

⁹⁵ Republika Srbija – Fiskalni Savet. 2018. *Investicije u zaštitu životne sredine: društveni i fiskalni prioritet*, *Rezime*. 26.

⁹⁶ Az Szerb Köztársaság Alkotmányának 60. szakasza alapján mindenkinek joga van a munkája szabad megválasztására és mindenki számára azonos feltételekkel hozzáférhető minden munkahely.

⁹⁷ „Srbija i poglavlje 27”, *Portal Krug*, 2018. 07. 15.

⁹⁸ „SZO: U Srbiji godišnje umre 5400 ljudi zbog zagađenja”, *NI*, 2017. 09. 06.

⁹⁹ Republika Srbija – Fiskalni Savet. 2018. *Investicije u zaštitu životne sredine: društveni i fiskalni prioritet*, *Rezime*. 17.

ellenőrző rendszer tervét jól elképzelték, a nagyvárosokba ki vannak helyezve a mérőállomások, de sok helyen nem alkalmazzák őket, vagy nincsenek folyamatos használatban.¹⁰⁰ A levegő minőségének javítása érdekében a Környezetvédelmi Minisztérium lépéseket tett a gépjárművek behozatalának korlátozásával. A cél, hogy ne lehessen behozni az országba tíz évnél öregebb autókat, valamint azokat a járműveket, amelyek Euro 3-as és 4-es motorokkal rendelkeznek.¹⁰¹

A levegőszennyezés mellett a legnagyobb problémát a kezeletlen szennyvíz okozza a nagyvárosokban. „A víznek csak 8 százalékát tisztítják, ami azt jelenti, hogy 92 százalékát a folyókba engedjük” – nyilatkozta Alekszandar Veszity, környezetvédelmi miniszterhelyettes.¹⁰² Ezzel ellentétben a fejlett országokban a szennyvíz 70 százalékát kezelik. Ennek megfelelően a csatornahálózat sem elég fejlett hazánkban. Tervezik a rendszer kb. 70 százalékos bővítését,¹⁰³ ami azért volna fontos, mert ezeken a hálózatokon keresztül kellene eljuttatni a szennyvizet a feldolgozó létesítményekig. Ezen felül a gyári szennyvizet sem kezelik megfelelően, miközben ez a legveszélyesebb mind közül, ugyanis különböző mérgező anyagokat tartalmazhat.

Továbbá a természetvédelem keretén belül sincs teljes összehangoltság, ugyanis még mindig vadászható néhány olyan madárfaj, amelyek vadászata az EU madarokról szóló irányelve szerint tilos.

Szerbiának nagyon sokat kell még tennie ahhoz, hogy megfeleljen az Unió követelményeknek. Ahogy a környezetvédelmi miniszter, Goran Trivan nyilatkozta, Szerbia nem lesz Unió tag, amíg nem emeli meg a környezetvédelmi standardokat.¹⁰⁴

A környezetvédelem fontosságának tudatossága a szerbiai fiatalok körében

A környezetvédelem minden embert érint a Földön. A klímaváltozás, a levegő szennyezettsége, a körülöttünk levő hulladék mind

¹⁰⁰ Általánosságba véve az ellenőrző-rendszerek nincsenek kellőképpen kifejlesztve. Például, a felszíni és a felszín alatti vizeknek csak 20 százalékát ellenőrzik, míg a depóniák (hulladéklerakók) ellenőrzése szinte nem is létezik.

¹⁰¹ „Predlog: Zabrana uvoza automobila starijih od 10 godina.” *Mondo.rs*, 2019. 03. 22.

¹⁰² „SZO: U Srbiji godišnje umre 5400 ljudi zbog zagađenja”, *NI*, 2017. 09. 06.

¹⁰³ Republika Srbija - Fiskalni Savet, 2018. *Investicije u zaštitu životne sredine: društveni i fiskalni prioritet*, Rezime. 6-7.

¹⁰⁴ „Predlog: Zabrana uvoza automobila starijih od 10 godina.” *Mondo Portal*, 2019. 03. 22.

olyan területek, amelyekkel az ember napi szinten szembesül. De vajon egy ország lakossága mennyire foglalkozik a környezet védelmének kérdésével, és mennyire ismeri azokat az intézkedéseket, illetve jogszabályokat, amelyeket az ország, amelyben él, alkalmaz?

Ezeztől a gondolatoktól vezérelve az alábbi nem reprezentatív felmérésben (a kérdéseket lásd a mellékletben) szerbiai lakhelyű, 19-30 éves fiatalok körében végeztem véleménykutatást és egyfaja ismeretfelmérést Szerbia jelenlegi helyzetéről a környezetvédelem terén. Voltak előre megadott válasszal ellátott kérdések, de a szabad válaszlehetőségre is volt példa. Emellett egyes kérdéseknél arra kértem az alanyokat, hogy 1-10 között értékeljék az egyes területeket.

88 A kérdőívet 38 személy töltötte ki.¹⁰⁵ A vélemények összegzése alapján a válaszadók szerint Szerbia a természetvédelem terén a legfejlettebb, míg a hulladékgazdálkodást és vízminőség védelmét jelölték meg a legtöbben legfejletlenebb területként. Az uniós tagállamokhoz képest fejletlenebb, miközben a többi tagjelölt és nem uniós országokkal nagyjából ugyanazon a szinten helyezkedik el. Érdekes eredmények születtek meg a legaggasztóbb környezetvédelmi problémákról: Szerbiában a vízminőség romlását, a saját településen a jelentős hulladékmennyiséget, míg az Unióban a levegőszennyezést tartják a legnagyobb problémának, és ezzel összhangban a válaszadók 73 százaléka tisztában van azzal, hogy az Unió a legnagyobb figyelmet a szén-dioxid kibocsátás csökkentésére szenteli. A kitöltők fele szerint az újrahasznosítás, a szennyvízelvezetés és a levegő minőségének javítása nagyjából egyáltalán nincs jelen Szerbiában, míg az erdőirtás korlátozása terén 37 százalék, a talajvédelem területén pedig kb. 30 százalék adott 5-nél nagyobb pontot, amely skálán a 10-es jelölte a teljes mértékű megvalósulást. A válaszok megoszlanak annak a kérdésnek a tekintetében, hogy Szerbia ért-e el fejlődést tagjelölti státusa megszerzése óta: de az igennel válaszolók zöme megjegyezte, hogy csak keveset fejlődött – a szennyező fizet alapelvét a fiatalok 84 százaléka szerint egyáltalán nem alkalmazzák az országban, illetve csak bizonyos mértékig –, és ezzel párhuzamosan az Unióhoz való

¹⁰⁵ A kérdőívet 12 férfi és 26 nő töltötte ki a következő lakhelyekről: Ada, Bácsföldvár, Magyarkanizsa, Nagybecskerek, Szabadka, Horgos, Temerin, Topolya, Törökbecse, Zenta és Újvidék. A kitöltők 71 százaléka jelenleg felsőoktatási hallgató vagy pedig középiskolai végzettséggel rendelkezik, 29 százaléka pedig főiskolai illetve egyetemi végzettséggel rendelkezik.

csatlakozást is távolinak látják. Azonban a Szerbia által megtett konkrét intézkedéseket már nem sokan ismerik: a legtöbben a műanyagzacskók betiltását említették meg, valamint a növény- és állatvilág védelmére vonatkozó szabályokat. Ez egyébként a hiányos környezetvédelmi tájékoztatás egyik hozadéka is. A válaszadók szerint a szerbiai oktatásban a környezetvédelem témaköre a legnagyobb mértékben az általános iskolában és a továbbképzési programokban van jelen, a középiskolában és a felsőoktatásban pedig csupán elvétve találkozhatunk vele. Ez utóbbi két esetben a válaszadók kb. 80 százaléka 1 és 5 pont közötti értéket jelölt meg, ahol az 1-es jelölte azt, hogy a környezetvédelem oktatása az adott szinten egyáltalán nincs jelen.

A válaszadók nem igazán ismernek nemzetközi egyezményeket. Csupán 13 százalék tudott megemlíteni olyat, amely a környezetvédelemmel foglalkozik. A válaszok között volt a Riói és Montreáli Egyezmény, a Párizsi Nyilatkozat, a Berni Egyezmény, a Ramsari Egyezmény, a Washingtoni és a Genfi Egyezmény. A kérdésre, miszerint az EU milyen elvárásokat támaszt Szerbia felé, sokféle válasz érkezett, amelyek közül néhányat említenék meg: a szemetelés megszüntetése és a szelektív hulladékgyűjtés, az állat- és növényvilág védelme, a vadászati szabályok meghozatala, a légszennyezés korlátozása, a környezetvédelmi jogászképzés, a hulladéklerakók átalakítása, a környezettudatosság erősítése, a műanyagzacskók betiltása, a megfelelő ivóvíz biztosítása és a folyók szennyezésének korlátozása, az újrahasznosítás stb.

A válaszok alapján azt gondolom, hogy az idevágó jogszabályokat és intézkedéseket ugyan nem ismerik, mégis tisztában vannak az őket is érintő környezetvédelmi helyzettel és kielégítetlennek tartják azokat.

Zárszó

A dolgozat célja, hogy ismertesse Szerbia környezetvédelmi helyzetének egyes elemeit, elsősorban a csatlakozás tükrében. Egyértelműen bizonyítást nyert, hogy Szerbiában egyelőre nem adottak a feltételek a sikeres csatlakozáshoz, már ami a dolgozatban feldolgozott problémakört illeti. Habár a tagjelölti státusa megszerzése óta ért el fejlődést, törvénnyel szabályozta a környezetvédelem legkülönbözőbb területeit, a rendelkezéseket a gyakorlatban ritkán alkalmazzák. Ennek az egyik legészserűbb oka talán a szakemberek hiánya és a pénzügyi

kapacitások szegényessége. Ebből pedig automatikusan következik a környezetvédelmi tudatosságra való nevelés elmaradása, amely az állam egyéb aktivitásai mellett *szinte* egyaránt fontos lenne. Hiszen jogszabályokra, törvényekre és különböző rendelkezésekre természet-szerűleg szükség van, de csak együttes erővel, az egész lakosság bevo-násával lehet ténylegesen is tenni a Földünk fenntartható fejlődéséért.

Felhasznált irodalom

- Hermann Veronika. 2016. *Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában, Doktori értekezés*, PTE ÁJK Doktori Iskola, Nemzetközi- és Európai jogi alprogram.
- Kertész Ádám. 2013. *Táj- és környezettervezés*, Eszterházy Károly Főiskola, Földrajz és Környezettudományi Intézet, Földrajz Tanszék.
- Sándor Judit, 2003. *Közös célunk: a természet védelme- nemzetközi egyezségek, hazai kötelezettségek*. CEEWEB Miskolc.
- Faragó Tibor, Foltányi Zsuzsa, Pálvölgyi Tamás, Poós Miklós. 1998. *Az üveg-házhatású gázok kibocsátásának csökkentése: Kiotói Jegyzőkönyv az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez és a hazai feladatok*. Fenntartható Fejlődés Bizottság, Budapest.
- Óri István, Bartha Péter. 2002. *Környezetvédelem és EU-csatlakozás*, A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest.
- Republika Srbija – Fiskalni Savet. 2018. *Investicije u zaštitu životne sredine: društveni i fiskalni prioritet, Rezime*.
- Zoran Sretić, Milica Vojić Marković, Tanja Petrović, Milka Gvoydenović. 2015. *Priručnik za narodne poslanike i poslanice, Životna sredina u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji*, Beograd.
- Magyar Nemzeti Bank, *Az USA Párizsi Klímaegyezményből való kilépésének következményei*, 2017. 07. 06.
- Faragó Tibor. 2016. „A párizsi klímátárgyalások eredményei.” *Magyar Energetika*.

90

Jogforrások

- Ustav Republike Srbije (A Szerb Köztársaság Alkotmánya), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 98/2006. szám.
- Zakon o zaštiti životne sredine (Környezetvédelemről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 135/2004. szám.
- Zakon o integrisanom sprečavanju i kontrolni zagadivanja životne sredine (A környezetszennyezés integrált megelőzéséről és ellenőrzéséről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 135/2004. és 25/2015. szám.

Európai Unióról szóló szerződés (2007. 12. 13.)

Konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u odlučivanju i dostupnosti pravosuđa u pitanjima koja se tiču životne sredine (Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról (Aarhus, Dánia, 1998. június 25.))

Európa Tanács, Az Európai Táj Egyezmény (Firenze, Olaszország, 2000. október 20.)

ENSZ, Kiotói Jegyzőkönyv az Egyesült Nemzetek éghajlatváltozási keretegyezményhez, 1997.

ENSZ, Párizsi Megállapodás (2015)

Nacionalna strategija Republike Srbije za aproksimaciju u oblasti životne sredine (Approximációs nemzeti stratégia a környezetvédelem területén), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 16/11. szám.

Zakon o zaštiti vazduha (A levegővédelemről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09 és 10/13. szám.

Zakon o vodama (A vizekről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 30/10, 93/12 és 101/16. szám.

Zakon o upravljanju otpadom (A hulladékgazdálkodásról szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09., 88/10. és 14/16. szám.

Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu (A csomagolásról és csomagolási hulladékról szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09. szám.

Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini (A zajszennyezéstől való védelemről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09., 88/10. szám.

Zakon o hemikalijama (A vegyi anyagokról szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09., 88/10., 92/11., 93/12., 25/15. szám.

Zakon o zaštiti zemljišta (A talajvédelemről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 112/15. szám.

Zakon o zaštiti prirode (A természetvédelemről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 36/09., 88/10., 14/16. szám

European Council 1993 SN 180/1/93.

Internetes források

Lehoczky Annamária „Globális problémára globális válasz? Nemzetközi klímapolitika” *Másféltek*, 2019. 07. 29. <https://masfelfok.hu/2019/07/29/globalis-problema-klimavaltozas-nemzetkozi-klimapolitika-ensz-ipcc-unfccc/>

„Megkezdődött az ENSZ klíma-csúcstalálkozója Lengyelországban”, *Pannon RTV*, 2018. 12. 03. <https://pannonrtv.com/rovatok/vilag/megkezdodott-az-ensz-klima-csucstalalkozoja-lengyelorszagban>

Az Európai Unió ismertetése- 2019, A Nyugat-Balkán http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_5.5.2.pdf

Republika Srbija, Vlada, Međuvladina Konferencija o pristupanju Republike Srbije Evropskoj Uniji, Uvodna izjava RS, Brisel, 21. januar 2014. http://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/uploaded/pregovori_uvodnaizjava_1.pdf

Godišnji izveštaji EK od 2008-2019. <https://europa.rs/srbija-i-evropska-unija/kljucni-dokumenti/>

„Kroz poglavlje 27 pokušavamo da oživimo reciklažu”, *Ekolist*, 2018. 09. 17. <http://ekolist.org/kroz-poglavlje-27-pokusavamo-da-ozivimo-reciklazu/>

„Srbija i poglavlje 27”, *Portal Krug*, 2018. 07. 15. <https://www.krug.rs/vesti/drustvo/3487-srbija-i-poglavlje-27-video.html>

SZO: U Srbiji godišnje umre 5400 ljudi zbog zagađenja”, *NI*, 2017. 09. 06. <http://rs.n1info.com/Zdravlje/a316041/SZO-U-Srbiji-godisnje-umre-5.400-ljudi-zbog-zagadjenja.html>

„Predlog: Zabrana uvoza automobila starijih od 10 godina.” *Mondo.rs*, 2019. 03. 22. <https://mondo.rs/Automobili/Vesti/a1174302/Polovni-automobili-zabrana-uvoza-automobila-starijih-od-10-godina.html>

MELLÉKLET

1. Neme:
 - a) nő
 - b) férfi

2. Életkor:

3. Legmagasabb végzettség:
 - a) általános iskola
 - b) középiskola
 - c) Bsc vagy annak megfelelő főiskolai, egyetemi végzettség
 - d) Msc vagy annak megfelelő főiskolai, egyetemi végzettség
 - e) PhD
 - f) jelenleg felsőoktatásban vagyok hallgató
 - f) egyéb

4. Állandó lakóhely:

5. Milyen követelményeket támaszt az EU Szerbia felé a környezetvédelem tekintetében?

6. Melyik nemzetközi egyezményt ismered, amely a környezetvédelmet általában, vagy annak bizonyos területeit szabályozza?

7. Sorold fel, melyik környezetvédelmi szabályokat/intézkedéseket ismered Szerbiában?

8. Tagjelölti státusának megszerzése óta (2012) szerinted Szerbia ért-e el fejlődést a környezetvédelem területén?

9. Véleményed szerint a környezetvédelem melyik területe a legfejlettebb Szerbiában?
- a) természetvédelem
 - b) vízminőség-védelme
 - c) veszélyes vegyi anyagok szabályozása
 - d) levegőszennyezés korlátozása
 - e) hulladékgazdálkodás
 - f) egyéb
10. Véleményed szerint a környezetvédelem melyik területe a legfejletlenebb Szerbiában?
- a) természetvédelem
 - b) vízminőség-védelme
 - c) veszélyes vegyi anyagok szabályozása
 - d) levegőszennyezés korlátozása
 - e) hulladékgazdálkodás
 - f) egyéb
- 94
11. Mit gondolsz, Szerbia hol helyezkedik el a környezet védelme terén egy 1-10ig terjedő skálán, ahol az 1-es a sokkal fejletlenebbet, a 10-es pedig a fejlettebb szintet jelöli, a következő helyzetekben:
- a) az EU-s tagállamokhoz képest
 - b) nem EU-s tagállamok között
 - c) a jelenleg tagjelölt országokhoz képest
12. Az alábbiak közül melyiket tartod a legaggasztóbb környezetvédelmi problémának Szerbiában?
- a) jelentős hulladékmennyiség
 - b) levegőszennyezés
 - c) vízminőség romlása
 - d) ipari vegyi anyagok
 - e) fogyasztói vegyi anyagok
 - f) egyéb

13. Az alábbiak közül melyiket tartod a legaggasztóbb környezetvédelmi problémának a saját településeden?
- a) jelentős hulladékmennyiség
 - b) levegőszennyezés
 - c) vízminőség romlása
 - d) ipari vegyi anyagok
 - e) fogyasztói vegyi anyagok
 - f) egyéb
14. Az alábbiak közül melyiket tartod a legaggasztóbb környezetvédelmi problémának az EU-ban?
- a) jelentős hulladékmennyiség
 - b) levegőszennyezés
 - c) vízminőség romlása
 - d) ipari vegyi anyagok
 - e) fogyasztói vegyi anyagok
 - f) egyéb
15. Meglátásod szerint Szerbia egy 1-10-ig terjedő skálán (ahol az 1-es azt jelöli, hogy nincs megvalósítva semmilyen mértékben, a 10-es pedig hogy meg van valósítva) hol helyezkedik el:
- a) a folyók, tavak, és felszín alatti vizek tisztaságát tekintve
 - b) az ivóvíz tisztasága terén
 - c) szennyvízelvezetés terén
 - d) az újrahasznosítás terén
 - e) a veszélyes anyagok szabályozása terén
 - f) a levegő minőségének javítása terén
 - g) az erdőirtás korlátozása terén
 - h) a talajvédelem terén
16. Mit gondolsz, mire fordítja az utóbbi időben az Európai Unió a legnagyobb figyelmet a levegőszennyezés terén?
- a) nitrogén-oxidok kibocsájtása
 - b) széndioxid (CO₂) kibocsájtás
 - c) ammónia kibocsájtása

17. Véleményed szerint milyen téren kell Szerbiának a legtöbbet fejlődnie?
- a) hulladékgyűjtés
 - b) vegyi anyagok szabályozása
 - c) vízminőség javítása
 - d) levegőtisztaság javítása
 - e) természeti táj és veszélyeztetett fajok védelme
 - f) egyéb
18. Az EU hulladékkezelési stratégiája előnyben részesíti a keletkezés megelőzését és az anyagok újrahaznátát, a környezetre veszélyt jelentő ártalmatlanítással szemben. Szerinted Szerbia melyiket részesíti előnyben?
- a) a hulladék keletkezésének megelőzését
 - b) a káros hatásainak az ártalmatlanítását
- 96
19. A környezeti ártalmak megakadályozásának és megszüntetésének költségeit főszabályként a szennyezőnek kell viselnie. Ez a szennyező fizet alapelve. Mit gondolsz, mennyire van ez az elv használatban nálunk (1-10-ig terjedő skálán)?
20. A környezetvédelem a Közösségben mindenki ügye, amelyet minden szinten oktatni kell. Mennyire van jelen a szerbiai oktatásban a környezetvédelem (1-10ig):
- a) általános iskolai szinten
 - b) középiskolai szinten
 - c) a felsőoktatásban
 - d) továbbképzési programokban
21. Véleményed szerint Szerbiának mennyi időre lesz szüksége a jogszabályai összehangolására az EU-s elvárásokkal?

Orsós György

KIÉ A FÖLD?

Szimbolikus politika pécsi és szarajevói utcanevек tükrében

Az előadás célja Szarajevó és Pécs utcanév-változásainak vizsgálata. A földrajzi toponímiák – így az utcanevек is – olyan szimbolikus térstruktúrát hoz(hat)nak létre, amely mindennapiságából fakadóan alkalmas politikai identitás létrehozására. A kutatás történeti szempontú, a változásokat az utóbbi száz év keresztmetszetében vizsgálja két tetszőlegesen kiválasztott, a vizsgálódás szempontjából könnyen hozzáférhető városban. Az elemzés során levéltári anyagok, szekundér irodalom és a Szarajevó Kanton Információs és Statisztikai Intézetének adatbázisa került felhasználásra. A kutatás elméleti szempontból legmarkánsabb kérdésfelvetése az, hogy a hagyományosan nacionalistának tekintett politikai rendszerek erősítik-e a lokális identitást. A kérdés megválaszolásához a kutatás összeveti a nacionalista rendszerek által használt utcanevекet az internacionalistaként felfogott szocialista korszakban használatosakkal.

Kulcsszavak: nacionalizmus, lokális identitás, szimbolikus tér

97

Bevezetés

A nemzetállam-építés problematikája ma már akár idejétmúltnak is tűnhet: Európában a nemzetállamok megszülettek, többé-kevésbé stabilnak tűnnek, újak pedig nincsenek a láthatáron. Ha nemzetállamról gondolkodunk az aktuális politikai diskurzusok keretében, akkor nem ezen kérdés mentén tesszük azt általában. A dolog letűnt történeti tüneménynek tűnhet, amely a jelenünkre nincs különösebb hatással. De ez persze így nem igaz. Térségünk (Kelet-Közép-Európa) politikatörténetének egyik legfontosabb struktúráló tényezőjét kell benne látnunk, amely direkt vagy indirekt módon, de még mindig jelentősen befolyásolja annak jelenét és jövőjét.

Ebben az esszében alapvetően – összhangban az utóbbi évtizedekben kibontakozó területiséget problematizáló szakirodalommal – a nemzetállam és a területiség, territoriális kapcsolatát vizsgáljuk, még szűkebben azt, hogy a szimbolikus politizálás miként hozza létre a nemzeti teret. Mindezt két város, Szarajevó és Pécs utcanevекinek vizsgálatán keresztül tesszük meg. Le kell szögezni először, hogy bemutatásuk inkább egy általánosabb, történeti gondolatme-

net illusztrálását szolgálja, szisztematikus összehasonlító analízis eszközeül nem szolgál, miként az nem is lenne indokolt, mivel kiválasztásuk esetleges, leginkább szubjektív háttére van. De mégis érdemesnek tartom őket itt és most együtt tárgyalni, ugyanis egymás tükrében érdekes dolgokat láthatunk meg általuk a témánkat tekintve.

Az esszében az elméleti fejtegetés után először azt írom le, hogy Pécs utcaneveire miként hatott a XIX. századi nemzetállam-építés, majd pedig a délszláv háború kitörése után meginduló szarajevói utcanévváltoztatásokat ágyazom ebbe a keretbe. A folyamatok jelentősen különböznek a pécsiektől, ami könnyen elnagyolt következtetésekhez vezethetnének. Ezért a jelenség kontextualizálásához bemutatom a rendszerváltás utáni utcanévváltozások alapvető vonásait Pécsen, így rámutatva arra, hogy a bosznia-hercegovinai nemzetállam-építést jelentősen meghatározta történeti-történelmi kontextusa, ilyenformán pedig máshogy történt meg a nemzetállam-építést a két városban.

Területiség és territorialitás

98

A globalizált világ eufóriájában (és tegyük hozzá, ma, a digitális kapitalizmus elhatalmosodása idején is) sokan úgy vélték, hogy a területiség értéke csökken, vagy épp egyenesen eltűnik. Hogy bemutassuk, hogy a területiségnek valójában nagyon is jelentős szerepe van még ma is – és így a múltban is –, a kritikai földrajz szótárához kell először nyúlnunk, elsősorban a tőkeáramlás harvey-ánus interpretációján keresztül kell megvilágítanunk ezt. Harvey tőkekörforgás elmélete¹⁰⁶ alapján a kapitalizmusban kulcsfontosságú (amelyben a térség modernkori történelmének nagyobbik részét élte) a területiség problematikája, mert minden területnek megvan a maga értéke (piaci, tőke vagy munkaerőreprodukció, stb.) a piacba beágyazott világban, ez pedig bizonyos esetekben territorális logikát is hozhat magával: azaz a területek birtoklásáért politikai harc kezdődik. A szimbolikus politika gyakran ennek is az eszköze, a cég nevek, a kapitalista intézmények, vagy igen áttételesen a társadalmi hierarchiák, ideológiák reprezentációja alapvetően ezt a célt szolgálja. Azt itt nem állíthatjuk, hogy ez az elmélet a modernitás, vagy esetleg a kapitalizmus történetére egészében teljesen helytálló lenne, de két dolog bizonyos: napja-

¹⁰⁶ Gyimesi Zoltán. Bevezetés: a város politikai gazdaságtana. In *Kritikai városkutatás*, 39–54. L'Harmattan, 2013., 39–54.

ink alapvető strukturáló folyamatait magyarázhatjuk vele, továbbá a területiség és a kapitalizmus kölcsönhatását megpillanthatjuk általa.

A nemzetállam és a kapitalizmus XIX. századi kibontakozása kéz a kézben járt, de nyilvánvalóak különbségei is: a nemzetállam alapvetően kulturális logikák mentén homogén nemzeti tér létrehozására törekedett. Benedict Anderson ismert elmélete alapján a nemzetállam megteremtése során rendkívüli fontosságú a képzelet átrajzolása: azaz, egy közös nemzeti tér imaginációjának létrehozása. Ebben a földrajz (a történettudomány és az irodalom mellett) is jelentős szerepet játszott. Tekinthetjük akár „közföldrajznak” is az utcaneveket, amelyek – mint azt később látjuk – különböző történelmi, kulturális kánonokat ültetnek a mindennapi térbe. De az előbbieknél tükrében belátható, hogy nem beszélhetünk a nemzetállam és a területiség kapcsolatáról csak a homogenizáció mentén. A modernitás nagy projektje az egységes tér megteremtése volt, de ez sem az empiria, sem pedig a politikai gondolat szintjén nem valósult meg. Másképp szólva, egyes területek, települések fontosabbak voltak, mint a nemzeti tér nagy egésze.

Az etnonacionális konfliktusokban is megjelenik a territoriális logika, a terület harc tárgya is lesz ilyenkor, amelynek fontos eszköze a szimbolikus politika. Kifejezetten fontos terek ebben a belvárosok, amelyek egyfajta arénaként is működhetnek¹⁰⁷, amiben a történelmi, funkcionális, reprezentációs jelleg miatt az egész városról, vagy legalábbis annak alapvető jellegéről alakítható ki kép. Elsősorban olyan városokban, amelyek etnikailag jelentősen polarizáltak, és az államiság kérdése erősen vitatott, itt kifejezetten fontos és aktivizáló kérdéssé válik, hogy kié is a föld. Erre számtalan példát találni a Közel-Kelettől kezdve akár a Kárpát-medencéig.¹⁰⁸ Ezek alapján az mondható, hogy az egyes mikroterek a városokon belül, és a települések hálózatában is különböző jelentőséggel bírnak, azaz a szim-

¹⁰⁷ Erőss Ágnes, Kovály Katalin. A szimbolikus tér átalakulása az Euromajdan után: Kijev és Kárpátalja összehasonlítása. *Metszetek*, 2018 március 30. <https://doi.org/10.18392/metsz/2018/1/6>.

¹⁰⁸ Erőss Ágnes. Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárad példája (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Földtudományi Doktori Iskola, 2018); Maoz Azaryahu and Rebecca Kook, 'Mapping the Nation: Street Names and Arab-Palestinian Identity: Three Case Studies', *Nations and Nationalism* 8, no. 2 (April 2002): 195–213, <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00046>.

bolikus térpolitizálás egyben egy olyan territoriális eszköz, amelyet alapvetően a kapitalisztikus és a nemzetállami logika határoz meg.

Kultúra és nemzetállam

A nemzetállamnak itt most pusztán egy, bár az egyik legfontosabb aspektusát idézhetjük fel, amely annak kulturális projekt tulajdonságára fókuszál. Tudott, hogy a tipikusan egymással szembeállított kultúr- és politikai nemzet koncepciók dichotómiája már keletkezésének idejében is hamis volt.¹⁰⁹ De ma már kevés zavarbaejtőbb fogalom van a kultúrájánál. Ugyanis a történeti kontextusán túl, fogalmilag is félrevezető ez a dichotómia, mert az államnemzeti koncepció is jelentősen támaszkodott a kultúrára: elég, ha csak a francia nyelv ismert ügyére gondolunk. Azt is fontos itt leszögezni, hogy ez a kettősség egyáltalán nem egyenértékű a nyilvánvaló strukturális hasonlóságok és történeti kapcsolat ellenére sem a nyolcvanas években bevezetett etnikai és polgári nemzettipológiával. Ugyanis a kultúr és politikai nemzeti koncepció is megenged(het)i a nemzet egyezményes, választáson alapuló felfogását, míg az etnikai ezt már kizárja.¹¹⁰

100

De akármelyik koncepciót is vesszük alapul a XIX. század Magyarországon, az leszögezhető, hogy az állam a földrajzilag, nyelvileg, és bizonyos értelemben történelmileg rendkívül heterogén csoportok kultúrája fölé/helyébe igyekezett egy elvileg bármelyik állampolgárra kiterjedő kultúrát létrehozni. Meghatározó volt e tekintetből Herder, aki a nyelvből, az irodalomból és a hagyományokból vezette le nemzeteszmejét¹¹¹ – ezért is láthatjuk majd, hogy az irodalmi kultuszok milyen jelentős szerepet tölthettek be a XIX. századi utcanévadásokban. Fontos kulturális vonatkozása továbbá a nemzetépítésnek a közös történelem megteremtése. Ez látható az utcanévek „történelmesítésében” is, azaz államférfiak vagy egyéb kommemoratív utalások által az utcanévekben a lokális „történelmen kívüli” nevek helyére a nemzet történelme kezdett kerülni.¹¹²

¹⁰⁹ Bakk Miklós. A nemzet és a modernitás nyelve. *Regio* 13, no. 4 (n.d.): 33–38.

¹¹⁰ Dieckhoff, Alain. Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. *Regio* 13, no. 4 (2002): 7–33.

¹¹¹ Bakk Miklós, uo.

¹¹² Gyáni Gábor. A tér nemzetiesítése: elsajátítás és kisajátítás. *Helikon* 56, no. 1–2 (2010): 239–57.

XIX. századi nemzetállam-építés Pécsen

A XIX. században Pécs etnikailag egy rendkívül heterogén, jelentős (püspöki központ), de messze nem a legjelentősebb város volt. A bányászat révén a kapitalizmus és a modernizáció kibontakozása a várost sem hagyta ki, azonban inkább a külső gyűrűn lévő városok (Kolozsvár, Temesvár, Újvidék, stb.) voltak jelentősek az országban, Budapesten kívül, persze. Itt most alapvetően a belvárost vizsgáljuk, mivel általában ennek van a legjelentősebb reprezentációs értéke, szerepe.

A belváros korábbi német, esetleg latin neveit 1844-ben magyar nevek váltották. Szemantikailag ez ekkor még nem okozott jelentős változást, általában az itt élő különböző etnikumú lakossághoz, foglalkozásokhoz, kisebb mértékben társadalmi hierarchiához, de leginkább a valláshoz kötődtek a nevek. 1864-ben utcanév-változtatási „forradalom” zajlott le, ekkor született meg a mai belvárosi utcanevek nagy része (ez persze hamis kontinuitás; restauráció eredménye). Ezeket szemügyre véve látható, hogy alapvetően az újabb elnevezések irodalmi és politikai kánont ültettek a korábbi funkcionális megnevezések mellé/helyébe.¹¹³ Jókai, Kölcsey, Kazinczy, Kossuth, Rákóczi a Monarchia idején szinte minden település utcajegyzékében megjelentek. Rá kell azonban arra is világítani, hogy a XIX. századi nagy utcanév-változtatási „forradalom” pusztán egyik szegmense ez a nemzetállami logika. A helyi elitek, mint arra Takács József Barna Jánosra hivatkozva kitér¹¹⁴, nem feltétlenül a homogenizáció ellenzői voltak, sokszor épp a fejlődés zálogának látták a nemzeti nagy egészbe való szimbolikus csatlakozást.

Ezzel összhangban kialakult – legalábbis Pécsen biztosan – egy lokális kultusz is. Olyan személyiségek jelentek meg a város közterein, akik helyi, regionális vagy akár országos jelentőségűek voltak, erős pécsi vonatkozással. Király József, Szepessy Ignác püspökök komoly, az országos kultúrára is kihatással bíró (mecénási) munkát végeztek, Várad Antal az országos színművészeti akadémia igazgatója lett, Munkácsy pedig többször is lakott Pécsen kisebb-hosszabb ideig.

¹¹³ Itt pusztán csak utalást teszünk arra, hogy a XIX. század előtti utcanevek tematikus csoportosítása meglehetősen érdekes feladatnak tűnik. A nevekkel alapvetően nyelvések vagy helytörténészek foglalkoztak, a magyar nyelvű irodalomban kiváltképp a '80-as évektől, de ezek hatalmas diskurzív jellegét nem különösebben tematizálták.

¹¹⁴ Takács József. A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok. *Regio* 15, no. 3 (2004): 71–81.

Tehát a XIX. századi nemzetállamépítés során a nemzeti homogenizáció mellett megjelent egy lokális kultusz kialakítása is, amely formájában hasonlított a nemzeti kultuszépítésre, tartalmában pedig nem lokális - nemzetállami ellentétben fogalmazódott meg, hanem a nemzetállami kánonba való besimulásként, azt sugallva, hogy Pécs a nemzet történelméhez, fejlődéséhez nagyban járul hozzá.

XX. század

Szarajevó

Szarajevó és a nemzetállam-építés problematikája összetett. A modernizálódó nemzetállam már a XIX-XX. század fordulóján megjelenik a Balkánon.¹¹⁵ Bosznia ezt alapvetően az Osztrák-Magyar Monarchia birodalmán belül élte meg. A birodalom „elaggott” történeti jelenségnek is tekinthető a századfordulóra, soknemzetiségű volt, amely még a korábbi birodalmi eszme mintájára rendelkezett népei felett. Ebben az értelemben a nemzetállam-építés ekkor még nem történt meg. A délszláv állam létrejöttére már tekinthetünk így¹¹⁶, azonban indokoltabbnak tűnik (és könnyebben értelmezhetőnek is), ha a modern Bosznia-Hercegovina létrejöttének pillanatait vizsgáljuk meg. Ekkor ugyanis egy korábban nem létezett állam jött létre, így a konstruálás pillanata ragadható és érthető meg.

102

Szarajevó immár nem pusztán egy föderáció tagállamának központja volt, hanem egy új nemzetállam fővárosává vált. A reprezentációs funkciója tehát még hangsúlyosabb lett. Mindezt kiegészítette az is, hogy korábbi történelme, illetve az ostrom okán számtalan emlékezeti hely is található a városban. A város jelentős pusztulást szenvedett el, nem pusztán a fizikai infrastruktúrát tekintve, hanem szociológiai, demográfiai, eszmei értelemben is¹¹⁷, hogy pusztán csak néhány aspektust említsünk.

A modern bosznia-hercegovinai és szarajevói szimbolikus térpolitizálás és az emlékezetpolitika a délszláv háborúk, illetve a város

¹¹⁵ Irodalmi lenyomatának tekinthetjük Ivo Andrić *Híd a Drinán* regényét.

¹¹⁶ Elsősorban a vidovdani alkotmány utáni folyamatokra utalunk.

¹¹⁷ Az urbícidium (*urbicide*) fogalma szerint az ostrom okozta pusztítások egy része kifejezetten a multikulturalizmust, a városi létformát, végsősoron az együttélés eszméjét támadta. Lásd bővebben: Martin Coward, *Urbicide*, 0 ed. (Routledge, 2008), <https://doi.org/10.4324/9780203890639>.

ostroma következtében jött létre. Nem áll rendelkezésemre olyan irodalom, amely szisztematikusan feltárná az emlékezetpolitikai narratívák geneológiáját (magyar nyelven betekintést kínál Szerbhorváth cikke a posztjugoszláv emlékezetpolitikák történeti háttérébe), annyi azonban bizonyos, hogy áldozat-narratíva lett az alapvető elbeszélési séma, hangsúlyosabban, mint más posztjugoszláv államok esetében.¹¹⁸

A köztérnevek esetében az volt látható, hogy az ostromot áldozatok mentén beszélte el, a helyi történelemhez kapcsolódva. A nemzetállami nevek aránya csökkent, ennek egyfelől az az oka, hogy a korábbi jugoszláv kánon részét képező nevek eltűntek, helyükbe pedig lokális nevek kerültek. Ezek korábbi befolyásos családokról vagy az adott területhez köthető mesterségekről kapták a nevüket vissza, vagy egy adott helyi, főleg vallási intézményről.

Azonban megfigyelhető egy ezzel a „vissza a lokalitáshoz” paradigmához paradox módon viszonyuló jelenség is. Ahogy azt Mirjana Ristic¹¹⁹ bemutatja, az utcaneveknek nagyon is tulajdonítható volt etnikai konnotáció. Ezek pedig nagyon egyértelmű térbeli mintázattal bírnak: Kelet-Szarajevóban, a Republika Srpskához került részen csak szerb, míg Nyugat-Szarajevóban elvéve találhatóak szerb nevek, főleg bosnyák és kisebb részben horvátokhoz köthető toponímiákat találhatunk. Azaz az etnonacionális ellentét egyértelműen megjelenik és újrakonstruálódik a toponímiákban.

103

Pécs a rendszerváltás után

Pécsen is megfigyelhető a lokalitás újrafelfedezése. Ezt részben az államszocialista korszak szimbolikus térpolitikájának tükrében érthetjük meg. A rendszer rendkívül háttérbe szorította a lokális neveket, és helyükbe elsősorban a szocialista kulturális kánon neveit ültette – szerte az országban. Az ideologikus, az államhatalom céljait szolgáló szimbolikus térpolitika nem ekkor jelent meg, azonban ekkor ért tetőpontjára. A rendszerváltás környékén – részint az ideológiai

¹¹⁸ Szerbhorváth György. Háborúk a háborúk után – emlékezetpolitikai csaták Jugoszlávia utódállamaiban. *Regio* 29, no. 3 (2021): 5–18, <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i3.5>.

¹¹⁹ Mirjana Ristic, *Architecture, Urban Space and War: The Destruction and Reconstruction of Sarajevo* (Cham: Springer International Publishing, 2018), <https://doi.org/10.1007/978-3-319-76771-0>.

határozatlanságból, részint lokalista megfontolásokból – erre reakcióként részben a régi nevek restaurálása, részben pedig újabb lokális nevek kirakása történt meg.

Lokális és nemzetállami a XXI. század küszöbén

Ennek a tendenciának az értelmezésére több elmélet is rendelkezésre áll, én itt először a „posztmodern város” elméletének kulturális fogyasztást tárgyaló tézisei felől közelítem meg. Ezt indokolja az, hogy a folyamathoz nagyon hasonló tendenciákat láthatunk más európai városokban is (a szerzők Kolozsváron keresztül mutatnak be hasonló tendenciákat), így vélhetően Szarajevó és Pécs is ebbe a folyamatba kapcsolódik be, önmagában a tendencia megjelenése nem lokális kontextusból nő ki. Ezek az elméletek két eltérő irányú, de összekapcsolódó trend mentén értelmezik a városi folyamatokat, az egyik a globalizálódás, a globális struktúrába való belépés, a másik pedig a lokalitás, a helyi specifikum és egyediség újrafelfedezése és előtérbe helyezése.¹²⁰ A helyi történelem felértékelődése tehát ebben a keretben (is) értelmezhető, bizonyos életérzések, identitáskonstruálások, kulturális fogyasztói igények kielégítését kezdte el szolgálni.

104

Nem azt állítjuk természetesen, hogy ezek a logikák határozták meg egyik vagy másik város szimbolikus térpolitikáját – aligha mondhatnánk azt, hogy a rendszerváltás vagy a délszláv háborúk hajnalán így lett volna –, hanem azt, hogy a globalizáció által jobban érintett nyugati világban már felértékelődött a lokalitás, a kulturális fogyasztás egyik legfontosabb árucikke lett, és annak újrafelfedezése egy olyan trend volt, ami erősen hathatott erre a két városra – mint annyi másra is. Egy másik – Szarajevó esetén is plauzabilis – értelmezést nyújt a posztszocialista etatizmusnak ellenszegülő, a lokalitást újrafelfedező narratíva. Ez jelenik meg a pécsi utcanévváltoztatásokról szóló Pesti János-monográfiájában is, amikor a rendszerváltás körüli történéseket magyarázza.¹²¹ Kettő, egymást nem szükségszerűen kizáró magyarázatot vázoltam fel, bár nyilvánvalóan pontosabb magyarázatot a kontextus szisztematikus történeti és diskurzív feltáráásával tehetnének

¹²⁰ Pásztor Gyöngyi, Péter László. Kolozsvár mint márka – útban a posztmodern város felé? *Erdélyi társadalom* 4, no. 2 (2006): 41–57.

¹²¹ Pesti János. Pécs utcanévei 1554–2004 (Pécs: Kronosz, 2013).

meg. Azonban akárhogy is, feltehetjük a gondolatmenet záró kérdését: mi tehát a lokalitás ma a nemzetállamban?

Arjun Appadurai híres tanulmányában azt állítja, hogy a szomszédságok „elsődlegesen azért léteznek, hogy szolgálatkész nemzeti állampolgárokat keltsenek életre és reprodukáljanak”¹²², így a „a lokalitás vagy a nemzetileg kisajátított nosztalgiák, ünnepek és megemlékezések helye, vagy az állampolgár teremtésének szükséges előfeltétele. Mint társadalmi formációk, a szomszédságok szorongással töltik el a nemzetállamot, mivel olyan nagy vagy fennmaradó terek tartoznak hozzájuk, ahol a nemzethez tartozás technikai (születésszabályozás, nyelvi egységesítés, gazdasági fegyelem, a kommunikáció hatékonysága, a politikai hűség) aligha életképesek, vagy vita tárgyát képezhetik.”¹²³ Ezek a tézisek inkább provokatívak, semmint pontosak (épp erre mutat rá a korábban bemutatott pécsi eset), de az mindenképp elfogadhatónak tűnik, hogy a modern nemzetállam elsősorban felügyelni és kontrollálni szeretné a lokalitást.

Összegzés

105

A korábbiakban arról beszéltünk, hogy a bosznia-hercegovinai nemzetállam-építés a várttal ellentétben inkább a lokális nevek restaurációját hozta magával, nem pedig a nemzetállamhoz kötődőek bővülését. Ennek egyik oka a már tárgyalt globális trend, másik oka pedig speciális lokális kontextusból adódik. További tényező, hogy egy főváros esetében a lokális és a nemzeti nehezen válik el. Megjegyezhetnénk azt is, hogy az etnikai viszonyok, a tradicionális multikulturális társadalom miatt etnonacionalista szimbolikus politikára nem alkalmas a terep, azonban egyfelől ezt megfigyelhetjük a szobrok, vagy egy-egy utcánév kapcsán a köztérekben (ami a háború bosnyák interpretációját sugallja, például a zöld sisakosokról elnevezett utca a háború alatt fellépő bosnyák paramilitáris szervezetre utal). Illetve elméletileg egyáltalán nem kizárt egy közös nemzeti történelem megteremtésének programja sem. Ez azonban nem igazán jelentkezik.

Mint látható tehát, a nemzetállam-építés másként zajlott le a két városban, amelyre részben az eltérő földrajzi helyzet (periféria –

¹²² Appadurai, Arjun. A lokalitás teremtése. *Regio* 12, no. 3 (n.d.): 3–31., 17.

¹²³ Appadurai, Arjun. Uo.

főváros), részben pedig az eltérő történelmi kontextus ad magyarázatot. Pécs esetében a lokalitásra a nemzetállam tartott igényt, amely folyamatnak aktív részese volt a város is. Szarajevó esetében pedig elsősorban egy etnikai csoport reprezentációja nyert teret, egy másik etnikum, illetve Jugoszlávia, a jugoszlávizmus rovására. Másfelől pedig itt utalnunk kell arra, hogy az utcanevek etnonacionális konnotációi a délszláv háború tükrében alapvetően olyan identitáspolitikai alapjait jelentik, amelyek mögött a lokális kötődés másodlagos. Azaz bár a nemzetállam látszólagosan háttérbe lépett, az etnikai megosztottság térbeli rögzítésén keresztül továbbra is jelentős ideológiai, identitáskonstruáló befolyást gyakorol a lokalitás fölött.

Irodalom

- Appadurai, Arjun. A lokalitás teremtése. *Regio* 12, no. 3 (n.d.): 3–31.
- Azaryahu, Maoz, and Rebecca Kook. Mapping the Nation: Street Names and Arab–Palestinian Identity: Three Case Studies. *Nations and Nationalism* 8, no. 2 (April 2002): 195–213. <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00046>.
- Bakk Miklós. A nemzet és a modernitás nyelve. *Regio* 13, no. 4 (n.d.): 33–38.
- Coward, Martin. *Urbicide*. 0 ed. Routledge, 2008. <https://doi.org/10.4324/9780203890639>.
- Dieckhoff, Alain. Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. *Regio* 13, no. 4 (2002): 7–33.
- Eröss Ágnes. Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárad példája. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Földtudományi Doktori Iskola, 2018.
- Eröss Ágnes, Kovály Katalin. A szimbolikus tér átalakulása az Euromajdan után: Kijev és Kárpátalja összehasonlítása. *Metszetek*, 2018 március 30. <https://doi.org/10.18392/metsz/2018/1/6>.
- Gyáni Gábor. A tér nemzetiesítése: elsajátítás és kisajátítás. *Helikon* 56, no. 1–2 (2010): 239–57.
- Gyimesi Zoltán. Bevezetés: a város politikai gazdaságtana. In *Kritikai városkutatás*, 39–54. L'Harmattan, 2013.
- Pásztor Gyöngyi, Péter László. Kolozsvár mint márka – útban a posztmodern város felé? *Erdélyi társadalom* 4, no. 2 (2006): 41–57.
- Pesti János. Pécs utcanevei 1554–2004. Pécs: Kronosz, 2013.
- Ristic, Mirjana. *Architecture, Urban Space and War: The Destruction and Reconstruction of Sarajevo*. Cham: Springer International Publishing, 2018. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-76771-0>.

Szerbhorváth György. Háborúk a háborúk után – emlékezetpolitikai csaták Jugoszlávia utódállamaiban. *Regio* 29, no. 3 (2021): 5–18. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i3.5>.

Takáts József. A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok. *Regio* 15, no. 3 (n.d.): 71–81.

OUR TERRITORY

Nationalism and local identity through the street name changes of Pécs and Sarajevo

This paper investigates the changes of the street names in Pécs and Sarajevo. The geographical toponyms can establish symbolic space structures, which can create political identity. The analysis uses archive sources, secondary literature and the database of the Institute of Sarajevo Kanton Informatics and Statistics. The most important question is if there is any correspondence between the nationalist regimes and the strengthening of local identity. To answer the question, the investigation compares the street naming customs of so-called internationalist socialist regimes and the nationalist ones.

Keywords: nationalism, local identity, symbolic space

A FÖLD TOP TÉMÁHOZ KÖTŐDŐ MŰVÉSZETI ALKOTÁSOK

GAIA (performansz)

**Szerzők: Albert Éva, Gavran Emma, Major Evelin,
Móricz Virág Kinga, Pap Rebeka, Petro Éva, Rasztovác Henrietta,
Rózsa Viola, Turi Orsolya, II. évfolyam**

Témavezetők: Csányi Erzsébet egyetemi tanár;
Novák Anikó egyetemi docens;
Crnkovity Gabriella színművész

**Intézmény: Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék**

111

Tolnai Ottó művészetében a gipsz, a liszt, a só, a mész vagy éppen a hamu mellett a por és a sár is meghatározó matéria. A földmotívumok gazdag tárházából felvillan a gyermekkori sárháborúk emléke, a Tisza-parti homokvárak és a palicsi Homokvár képe, az erotikus rózsaszín sár, a múzeumi minőségként, esztétikai kategóriaként megjelenő por vagy éppen a világpor. Thomka Beáta a Világpor című kötet kapcsán ír e költészet világot újratereztő jellegéről. A versszilánkok, töredékek homokszemekként peregnek a költő ujjai között. E parányi szemcsék játékos világteremtése áll a port, sarat, homokot tematizáló Tolnai-szövegekből építkező performansz középpontjában.

Kulcsszavak: Tolnai Ottó, por, sár, homok, homokvár

FÖLD ELŐTTEM, FÖLD UTÁNAM (festmény, mixed-média)

Szerző: **Turkály Emma**, III. évfolyam

Témavezető: **Dr. Palásti Andrea** egyetemi docens

Intézmény: Újvidéki Egyetem, Művészeti Akadémia,
Képzőművészeti Tanszék, Újvidék;
Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

112

Porból lettünk, porrá leszünk – állítja a Halotti beszéd és könyörgés első pár sorában.: („Látjátuk feleim szümtükkel, mik vogymuk: isá, por es homou vogymuk.”) Emberi létünk, fizikai mivoltunk múlandó. De vajon tényleg porrá leszünk? Lesz rá egyáltalán alkalmunk, mint már oly sokaknak?! Van még lehetőség, vagy már minden határt átléptünk? Milyen határ? Ez itt a kérdés valójában. Van határ? Milyen az? Ki szabja meg? A Föld előttem, föld utánam című műalkotás négy darabból álló mixed-média festménysorozat, mely absztrakt módon mutatja be a létezés, az elmúlás, az élet és a halál fogalmait. Majd pedig a végén, legutoljára a kezdetleges elmúlást, amit megakadályoz a mai világ.

Kulcsszavak: föld, por, mixed-média, festmény, lét

KÖRÜLÖTTEM

(kombinált technika)

Szerző: **Turkály Emma**, III. évfolyam

Témavezető: **Mgr. Kapitány Attila** egyetemi docens

Intézmény: Újvidéki Egyetem, Művészeti Akadémia,
Képzőművészeti Tanszék, Tervezőgrafika Szak, Újvidék;
Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék

113

Az én világom, az én földem. Lételem ritmusai. Mindazon dolgok, amelyek oly mindennaposak, de nem fordítunk rájuk elég figyelmet. De néztél már körbe? Hányfajta ritmus vesz körbe? Miféle ritmusokkal találkozol nap mint nap?! Mikor kilépsz az ajtón, a rohanó világban kevés idő marad arra, hogy figyelj egy kicsit is az apró részletekre. Én most a saját környezetem monoton avagy izgalmas részleteit festettem meg. Mindezekben ott van a ritmus, akár a színekben, akár a formákban. És igen, ez vesz körül, ez az én világom, és a tiéd milyen? Négyzet alakú falapokra festettem a környezetem ritmusait. Az első sorozat festmény, majd pedig lassan kevert technikába folyt át a második rész.

Kulcsszavak: föld, festmény, ritmus, saját

ELTART A FÖLD, CSAK LEGYEN, AKI MŰVELJE

(kombinált technika)

Szerző: **Monyov Glória**, mesterhallgató

Témavezető: **Dr. Palásti Andrea** egyetemi docens

Intézmény: Újvidéki Egyetem, Művészeti Akadémia,
Képzőművészeti Tanszék, Szobrászat, Újvidék;
Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

114

Eddigi munkáimat leginkább a kivándorlás problémája ihlette, főként a magyar kisebbség helyzete Bánát déli részén. A hirtelen népességcsökkenés miatt különös kötődés alakult ki bennem a szülőfalum és annak hagyománya iránt. A régi kézművesség néhány anyagának feldolgozási módját kutatom, amelyek már eltűntek vagy elvesznek a közeljövőben. Így idei munkám tizenkét darab hímzést ölel magába. A vásznon cérnával megrajzolt szántóföldek láthatóak felülnézetből. Első ránézésre talán absztrakt képként tűnnek fel. A tradicionális és a kortárs művészeti eljárások ötvözése érdekessé teszi a hagyományt a fiatalabb generációk számára is, és ezzel egyidejűleg sugallja a kultúra és a történelem fontosságát a hagyományos értékek megőrzése érdekében.

Kulcsszavak: föld, hagyomány, hímzés

PORBÓL LETTÉL, PORRÁ LESZEL

(kombinált technika)

Szerző: **Szabó Kornélia**, mesterhallgató

Témavezető: **Mgr. Lázár Tibor** festőművész

Intézmény: Újvidéki Egyetem, Képzőművészeti Kar, Festészet Szak,
Újvidék

115

A HGP, azaz az emberi génkészlet 23 kromoszómapárjának és az azokat alkotó DNS molekulák mintegy 3 milliárd bázispárjának teljes leírása és azonosítása 16 évig tartott. Arra az álláspontra jutottak, hogy az emberi testet 37,2 billió egészséges és beteg sejt alkotja. Az ember egy teljesen komplex és tökéletesen megtervezett egység, mely képes önellátó lenni, tudattal rendelkezni, döntéseket hozni, érezni és célokat kitűzni. Ugyanakkor az ember olykor alkot, ápol és egyben rombol is. Andrew M. Cuomo, New York kormányzója január 23-án bejelentette, hogy a képviselőház elfogadta a Reprodukív Egészségügyi Törvényt, amely azt foglalta magába, hogy ennek értelmében az anyák egészen a születés pillanatáig eldönthetik, hogy megszülik vagy abortálják gyermeküket. Bár ez nem az én környezetemben történt, mégis számomra egy nagyon megrázó és megdöbbentő felismerés volt, hogy mennyire kegyetlen és önző világban élünk, ahol minden pillanatban azon igyekszünk, hogy kihasználva adott hatalmunkat, elnyomjuk a védteleneket. Ezt a hibát generációról, generációra ismételjük újra és újra. Egy kedves rész a Bibliában sokat jelen-

tett nekem, hogy megtanuljak minden emberi életet egyenrangúan értékelni, beleértve a sajátommal együtt:

„Te alkottad veséimet, te formáltál anyám méhében. Magasztallak téged, mert félelmetes és csodálatos vagy, csodálatosak alkotásaid, és lelkem jól tudja ezt. Csontjaim nem voltak rejtve előled, amikor titkon formálódtam, mint-ha a föld mélyén képződtem volna. Alaktalan testemet már látták szemeid; könyvedben minden meg volt írva, a napok is, amelyeket nekem szántál, bár még egy sem volt meg belőlük” (Zsoltárok 139: 13–16).

Ennek jegyében alkottam meg néhány munkát az emberi élet csodálatos és megmagyarázhatatlan alakulásának fázisairól az anyaméhben. Alkotásaimban a hangsúlyt a magzat esztétikai tökéletességére helyeztem. Ezt mind egy nehezebb hordozóanyagon dolgoztam ki, és olyan technikákkal és felületkezelésekkel, hogy ennek földre vagy agyagra való asszociációja legyen.

Kulcsszavak: föld, alkotás, test, ember, gyermek, élet

4 ELEM (festmény)

Szerző: **Varga Emilia**, III. évfolyam

Témavezető: **Dr. Palásti Andrea** egyetemi docens

Intézmény: Újvidéki Egyetem, Művészeti Akadémia,
Képzőművészeti Tanszék, Illusztráció Szak, Újvidék;
Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

117

A 4 ELEM négy darabból álló festménysorozat, mely egy vizuális-absztrakt káoszban mutatja be a négy világunkat alkotó elemet: terra (föld), ignis (tűz), aqua (víz) és aer (levegő).

A négy alapelemnek a múltja egészen az Ókorig nyúlik vissza, amikor még úgy hitték, hogy minden, ami körülvesz minket ezekből az alapelemekből tevődik össze. A világot felépítő őselemek kulcsfontosságú szerepet játszottak az ember életében. Nagyon fontos volt a környezet iránti tisztelet, valamint az a tudat, hogy az ember csak egy kis része egy nagy körforgásnak. Bár a kortárs tudomány nem ad különösebb jelentőséget a négy alapelemnek, azok spirituális és ezoterikus jelentősége egyfajta érdekességgé vált a tudománytörténetben és a művészetekben is egyaránt.

A hinduizmus szerint a Földet az összes többi elem segítségével hozták létre, ami miatt az összes érzékszervvel érzékelhető – hallás, tapintás, látás, szaglás, ízlelés. Ezt figyelembe véve a festménysorozat is sok különböző textúrából épült

fel. Helyenként megjelennek realiztikus papagájtoll-motívumok is, melyek ellensúlyozzák a festmények kétdimenziós színvilágát. Az impresszionizmus művészei szembeszálltak az elemekkel/időjárással, és a képeiken tapasztalni lehet azok erejét, hatását. Hasonló ihletettséggel mutatkoznak meg az alapelemek a 4 ELEM festménysorozatban, ugyanis, az elemeket konkrét módon alkalmaztam: a földet textúraként több rétegben, festékfújással valamint égetéssel. A 4 ELEM, négy szubjektív színvilágot ábrázol, melyekkel mindenki azonosulni tud, attól függően, ki hogyan látja, hallja, érzi és érinti meg a természetet és a világot.

Kulcsszavak: absztrakt művészet, négy alapelem, körforgás, toll

A KÖTET SZERZŐI

Deák Iréna

Francia Edina

Monyov Glória

Orsós György

Radnai Dániel Szabolcs

Szabó Kornélia

Turkály Emma

Varga Emília

**Albert Éva, Gavran Emma, Major Evelin,
Móricz Virág Kinga, Pap Rebeka, Petro Éva,
Rasztovác Henrietta, Rózsa Viola, Turi Orsolya**

FÖLD

A VMTDK top-témái
VMTDK TOP-TÉMÁK 10.

Kiadó:
Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium
Újvidék

A kiadásért felel:
Csányi Erzsébet

Sorozatszerkesztő és szerkesztő:
Csányi Erzsébet

Műszaki szerkesztés:
Dataprint

Fedőlapterv:
Kapitány Attila

ISBN-978-86-85245-53-4

CIP - A készülő kiadvány katalogizálása
Matica srpska Könyvtára, Újvidék

55-029:088(082)

FÖLD : a VMTDK top-témái / [szerkesztő Csányi Erzsébet]. –
Újvidék : Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2023 (Újvidék :
Futura). – 119 str. : ilustr. ; 23 cm. – (VMTDK top-témák ; 10.)

Tiraž 30. – Str. 7: Előszó / Csányi Erzsébet. – Bibliografija uz većinu
radova. – Summaries.

ISBN 978-86-85245-53-4

a) Земља (планета) – Мултидисциплинарни приступ – Зборници
COBISS.SR-ID 132673289

VMTDK TOP-TÉMÁK 10.